

İLÂHÎYAT ARAŞTIRMALARI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
ÇALIŞMALARI

Kitap Adı

İlahiyat Araştırmaları Felsefe ve Din Bilimleri Çalışmaları

(e- Kitap)

Editör

Prof. Dr. Hacer AŞIK EV

Doç. Dr. İsmail BAŞARAN

Doç. Dr. Recep KIRCI

Dr. Öğr. Üyesi Asem Hamdy Ahmed ABDELGHANY

Araş. Gör. Dr. Enise Osmanoglu Bengi

Dizgi, Mizanpaj ve Kapak Tasarımı

Asem ABDELGHANY

Emin Yayınları

Fethiye Mah. Kırlangıç Sok. No: 2 Nilüfer/BURSA

Tel: (0224) 2422898, Fax: (0224) 2412569

www.eminyayinlari.com.tr

E- ISBN:

978-625-5901-76-7

Yayın Tarihi

Aralık 2025

Web

<http://ilahiyatarastirmalari.balikesir.edu.tr>

www.eminyayinlari.com.tr

Bu eserde yer alan metinlerin tüm sorumluluğu, yazarlarına aittir.

Bu eser, yazılı izin olmaksızın hangi dil ve ortamda olursa olsun materyalin tamamının veya bir bölümünün çoğaltılması ve elektronik ortamlarda yayımlanması yasaktır. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

DİN ÖĞRETİMİNDE DİSİPLİNLER ARASI YAKLAŞIMDAN FAYDALANMAK

Emin BALI7

TASAVVUF PSİKOLOJİSİ'NİN İNSANIN BAĞIMLILIKLARIYLA OLAN MÜCADELESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Betül TÜRKEL & Esmâ SAYIN 15

TOPLUMSAL VE DİNİ HAYATTA MERASİMLERİN GÖZLEMLENMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Ali Beke BAĞIRGAN31

DİYANET TV HÜMEYRA ÇİZGİ FİLMİNİN DİN VE DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Enes ÖZTURAN & Hacer AŞIK EV55

AFFETME VE DİNDARLIK İLİŞKİSİNİN DİN PSİKOLOJİSİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Fatma Nur YAŞAR & Fatma BALCI ARVAS95

ADALET ve DİNDARLIK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tuğbanur BAYRAKDAR & Fatma BALCI ARVAS 111

DİN PSİKOLOJİSİ PERSPEKTİFİ İLE ÖZDİSİPLİN VE DİNDARLIK İLİŞKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Esra AKÇA & Fatma BALCI ARVAS127

“DEĞERLER TAKIMI” ADLI ÇİZGİ FİLMİN DİN-AHLAK ve DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Recep DURAN & Ahmet Ali ÇANAKCI 147

DİN ÖĞRETİMİNDE DİSİPLİNLER ARASI YAKLAŞIMDAN FAYDALANMAK

Emin BALI*

Giriş

Türkiye’de Eylül 2024’ten itibaren yeni bir öğrenme yaklaşımı olarak yürürlüğe giren “maarif modeli” ile derslerin öğretim programları, söz konusu modele göre dizayn edildi. Maarif modelinde ön plana çıkan anlayış, bütüncül eğitim kapsamında “bütüncül öğrenme” anlayışıdır.¹

Bütüncül öğrenme anlayışının eğitim literatürüne yansımaları yeni olsa da gerçekte söz konusu öğrenme anlayışını, bin yıl önce yaşamış olan velüt Müslüman bilginler de de görüyoruz. Birçok alanda otorite olan İslam bilginleri, günümüz insanı gibi ilmi, parçalara ayırmamış, bilakis ilmi bir bütün olarak düşünmüştür. Bütüncül öğrenme diye niteleyebileceğimiz bu anlayışı, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemindeki çağdaş İslam bilginlerinde de gözlemliyoruz.²

Bütüncül öğrenme kapsamında asıl vurgulamak istediğimiz konu, “disiplinler arası yaklaşımdır.” Disiplinler arası yaklaşım, öğrenme-öğretme süreçlerinde disiplinler arası öğretimden faydalanmaktır. *Disiplinler arası öğretimde; merkeze alınan bir kavram, konu, ya da problem olur. Bu kavram, konu ya da problem birden fazla disiplinle ilişkilendirilir.*³

Disiplinler arası yaklaşımın kuramsal dayanağı, ABD’li filozof J. Dewey(ö. 1952)’in eğitim felsefesi olan ilerlemeci eğitim felsefesine ve J. Piaget(ö.1980)’in yapılandırmacılık kuramına dayanır. İlerlemeci eğitim felsefesinin kuramcısı olan J. Dewey, Cumhuriyet’in ilk yıllarında(1924) Türkiye’ye davet edilmiş ve derslerin öğretim programları, onun ilerlemeci eğitim felsefesi doğrultusunda düzenlenmiştir.⁴

Disiplinler arası yaklaşım, uygulama anlamında Türkiye’de ilk defa 1940’larda Köy Enstitüleri’nin kurulmasıyla gündeme gelmiştir. Köy Enstitülerinde tedrisat gören

* Uludağ Ün., Felsefe Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, Bursa, serahsi43@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5715-9448>

¹ İbrahim Hakan Karataş, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hakkında*, Alan Yazın Eğitim Bilimleri Eleştirel İnceleme Dergisi, (Mayıs, 2024), 8

² İsmail Çelik, *Hilmi Ziya Ülken’in Düşüncesinde Din Eğitimi*, (Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2007), 19

³ Yeliz Bolat, *Kavram Temelli Disiplinler Arası Yaklaşımına Göre Tasarlanan Ünitenin Otantik Değerlendirmesine Yönelik Bir Eylem*, (Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2016), 19

⁴ İbrahim Kurt, *Eğitim Felsefesinin Mahiyeti*, (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2016), 121

öğretmen adayları, branş bazlı yetişmemiş, kültür dersleriyle beraber hayvancılık, tarım, sağlık ve marangozluk vb. gibi alanlarda da bilgilendirilmiştir.⁵

Ülkemizde 2005-2006 öğretim yılından itibaren bir öğrenme yaklaşımı olan yapılandırmacılık, derslerin öğretim programlarına yansıtılmış ve uygulanmaya başlanmıştır. Yapılandırmacılıkla beraber disiplinler arası yaklaşım derslerin öğretim programlarında yer almıştır. Disiplinler arası yaklaşım, bütüncül eğitim anlayışını önceleyen bir öğrenme yaklaşımı olan ve Eylül 2024'ten itibaren yürürlüğe girmiş olan “Maarif Modeli”nde de bir öğrenme yaklaşımı olarak yer almıştır.⁶

Ülkenin kalkınmasında uygulanan eğitim programlarının önemi yadsınamaz. Eğitim programlarının başarısı, yeni eğitim yaklaşımlarının etkili bir şekilde uygulanmasına bağlıdır. Türkiye’de program geliştirme konusunda bir şeyler yapılmaya çalışılmaktadır. Kanaatimizce bu konudaki asıl sıkıntı, yeni yaklaşımlar olarak derslerin öğretim programlarına yansıtılan yeni anlayışların, uygulamada zayıf kalmasıdır. Eğitimde hayati öneme sahip olan öğretim programlarının başarısı, başta sahadaki öğretmenlerin programın felsefesini içselleştirip uygulamasına bağlıdır. Bu konuda başta İl, İlçe Milli Eğitim Müdürleri ve Şube Müdürleri ve Okul Müdürleri olmak üzere Milli Eğitim’deki söz konusu paydaşların mutlak surette eğitimdeki yeni yaklaşımların felsefesi konusunda bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Çünkü okullarda uygulanan öğretim programlarının felsefesi, yöneticiler tarafından içselleştirilemediği zaman öğretim programlarının sahada uygulanmasının takibi konusunda kendileri tarafından sağlıklı bir izleme-değerlendirme yapılamaz. Bu konudaki görüşümüzün delili, 2005’ten sonra öğrenci merkezli olarak bilgiyi yapılandırmayı önceleyen bir öğrenme anlayışı olan “yapılandırmacı yaklaşıma” geçilse de okullarda klasik anlayışlar devam etmiştir. Eğitimdeki yeni yaklaşımları takip eden ve mümkün mertebe uygulamaya çalışan ve sahada olan bir öğretmen olarak bu durumu gözlemliyoruz.

Din Öğretiminde Disiplinler Arası Yaklaşım

Yukarıda öneminden bahsettiğimiz öğretim programı; hedef, içerik, öğrenme-öğretme süreci(eğitim durumları) ve değerlendirmeden oluşur.⁷ Hedef; yapılandırmacılıkta “kazanım”, maarif modelinde ise “öğrenme çıktısı” olarak isimlendirilmiştir.⁸ Öğretim programında öğrencinin ulaşması arzu edilen bilgi, beceri ve tutumları hedef olarak kabul edebiliriz. İçerik ise hedeflere ulaşmayı sağlayan konulardır. Eğitim durumları olarak da isimlendirilen öğrenme-öğretme süreci; içeriğin(konunun) nasıl öğretileceği konusunu ele alır. Konu öğretilirken öncelikle yapılandırmacılıkta ve maarif modelinde yer alan “sarmal öğrenme”den faydalanılır. Yani yeni öğrenilecek konu, daha önce öğrenilmiş olan konuyla ilişkilendirilir. Konu öğretiminde kavram öğretimi önemlidir. Çünkü konu

⁵ Veysel Ergüç, *Türkiye’de Modern Kimliğin İnşasına Bir Eleştiri*, (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2019), 125

⁶ Karataş, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hakkında*, 8

⁷ Necdet Aykaç, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, (Ankara: Pegem Akademi Yay. 2018), 4

⁸ Yusuf Yıldırım – Alperen Çalışkan, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli’nin 21. Yüzyıl İnsan Profili Açısından Değerlendirilmesi*, Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi, (Eylül, 2024), 210

kavramlarla anlaşılır. Konu ile ilgili kavramların anlamını söylemek, yeni öğrenme yaklaşımlarına ters düşer. Kavram öğretiminde “buluş yolu öğretim stratejisi”nden faydalanarak örnek olay veya metinlerde anlam olarak geçen kavramların ne anlama geldiği ipucu anlamına gelen sorularla etkinlik olarak öğrenciye buldurulur. Öğrenci eğer kavramın anlamını kendi ifadesi ile ifade edebiliyorsa Bloom’un “Tam Öğrenme Modeli”ne göre en azından kavrama düzeyinde öğrenme gerçekleşmiş demektir. Anlamli ve kalıcı öğrenme için öğretilen konular, ders içindeki konularla veya diğer disiplinlerle(derslerle) ilişkilendirilmelidir. Ayrıca anlamli ve kalıcı öğrenmeler, günlük hayatta kullanılmalıdır. Öğrenme yaşantılarından sonra son olarak, içerik olarak verilen bilgi ve becerilerin ne derece öğrenildiğini test etmek için ölçme ve değerlendirme yapılır. Ölçme ve değerlendirme safhasında ise bilgiyi hatırlamaktan ziyade öğrenilen bilgiyi problemlerin çözümünde ve günlük hayatta kullanmak gerekir.

Öğretim programının üçüncü unsuru olan öğretme-öğrenme sürecinde kullanılabilecek bir yöntem olan disiplinler arası yaklaşım, kavram merkezli konu öğretiminde tarih, coğrafya, felsefe, edebiyat, matematik vb. gibi disiplinlerden faydalanmak ve farklı disiplinlere özgü olan bilgilerin daha önce öğrenilen bilgi ve becerilerle ilişkilendirilmesidir. Disiplinler arası yaklaşım, bilgiyi bütün olarak öğrenmeyi ve kavram merkezli öğrenme kapsamında öğrencilerin, bilgileri analiz ve sentez yaparak üst düzey düşünme becerisi kazanmalarını sağlar. Disiplinler arası yaklaşımda amaç, konunun anlamli öğrenmelerle bütüncül bakış açısıyla öğrenilmesini ve farklı disiplinlerle irtibatını sağlamaktır. Böylece *öğrenci, farklı disiplinlerin bakış açısıyla konuyu öğrenmiş olur. Öğrenci çok yönlü düşünerek bilgiyi inşa eder, örgütler ve dönüştürür.*⁹

Disiplinler arası yaklaşım, öğrenme-öğretme sürecinde kullanıldığında öğrencilerin derse motive olmasını sağlar. Ayrıca öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve sosyal açıdan gelişmelerine yardımcı olur. Öğrenilen bilgiler günlük hayatta kullanılarak öğrenmede kalıcılık sağlanmış olur. Günlük hayatta insanların karşılaştığı problemler, birçok disiplinle ilişkili olabilir. Farklı disiplinlerin bilgileri bütünleştirilerek problemler çözüldüğünde disiplinler arası yaklaşımdan faydalanılmış olur. *İdeal olan öğrenme yaklaşımında öğrenilecek konu sosyal yaşamdaki gibi disiplinler arası işlenmeli ve problemlerin çözümünde kullanılmalıdır.*¹⁰

Disiplinler arası yaklaşım, din öğretiminde etkili bir şekilde kullanıldığında dersi monotonluktan kurtaracak ve öğrencilerde öğrenme isteği oluşturacağı için öğrenciler derste aktif olacaktır. Öğrenme yaşantılarında öğretilcek olan içerik konusu, sarmal mantık gereği gerek ders içi gerekse de diğer disiplinlerle(derslerle) ilişkilendirilip tekrar edilmelidir. Burada özellikle dikkat edilmesi gereken husus, içeriğe uygun öğretim model, strateji, yöntem ve teknikleri etkili bir şekilde kullanmaktır.

⁹ Mustafa Göker, *Tarih Öğretiminde Disiplinler Arası Yaklaşım İle Edebiyattan Yararlanılmasına İlişkin Öğrenci Görüşleri*, (Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi, 2021), 27

¹⁰ Bolat, *Kavram Temelli Disiplinler Arası Yaklaşımına Göre Tasarlanan Ünitenin Otantik Değerlendirmesine Yönelik Bir Eylem*, 31

Din öğretiminde öğrenci dini bilgiyi hatırlamaktan ziyade bilgiyi kullanmalıdır. Bu da üst düzey öğrenmelerle gerçekleşir. Dini bilgi, tam öğrenme basamaklarından olan kavrama düzeyinden başlamalı ve uygulanmalıdır. Bilginin öğrenilebilmesi için en azından bilginin kavrama düzeyinde olması gerekir. Bir başka ifadeyle öğrenci bilgiyi veya konu ile ilgili kavramın ne anlama geldiğini kendi ifadesiyle açıklayabilmelidir. Öğrenilecek olan dini bilginin günlük hayatta kullanılabilmesi için üst düzey öğrenmelerin gerçekleştirilmesi lazımdır. Bu da öğrenilecek olan dini bilginin analiz edilmesini(çözümleme yapılmasını) gerektirecektir. Bir sonraki aşama olan sentez aşamasıyla da bütüncül bilgiye ulaşılabacaktır. En son aşama olan değerlendirme aşamasında ise öğrenci dini bilgiyi analiz ve sentezleyerek kendine mâl edecek ve anlamlı ve kalıcı öğrenmeyi gerçekleştirecektir.

Bilgiyi ezberleyenlerin anlamlı ve kalıcı öğrenmeleri gerçekleştirmesi mümkün değildir. Çünkü ezber bilginin yaşamla bağlantısını kurmak, söz konusu ezber bilgiyi sosyal problemlerin çözümünde kullanmak mümkün değildir. Öğrenilen bilgiyi yaşam problemlerinin çözümünde kullanmak ancak üst düzey düşünme becerilerini elde etmekle olur. Bu da öğrencinin dini bilgiyi analiz ve sentezleyerek çıkarımda bulunmasıyla olur. Din öğretiminde öğrencilere analitik(çözümleyici) düşünme becerisi kazandırma konusunda sıkıntılar vardır. Bunu da bertaraf etmenin yolu, din öğretiminde bütüncül öğrenmeleri gerçekleştirmek anlamında disiplinler arası yaklaşımdan faydalanmaktır. *Bu anlamda çocuğa kazandırılacak dini eğitimde, müzikten, resimden, tiyatrodan istifade edilmemesi ne denli yanlış olursa; doğa ve canlıları inceleyip tanıtırken Allah inancından bahsetmemek de o denli yanlış olur.* ¹¹

DKAB Derslerinin Disiplinler Arası Yaklaşımına Göre İşlenmesine Dair Örnekler

MEB tarafından hazırlanan müfredat çalışmalarının amacına ulaşabilmesi için müfredatın felsefesi, gerek yöneticiler gerekse de öğretmenler tarafından mutlak surette içselleştirilmesi gerekmektedir. Müfredatı her ne kadar sahada öğretmenler uygulayacak olsa da izleme ve değerlendirme anlamında özellikle okul yöneticilerinin de sorumluluğu vardır. 2005'ten sonra öğretim programları, yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı merkeze alınarak hazırlanmıştır. Ne hazindir ki günümüzdeki okullarda yapılandırmacılığa tezat teşkil edecek uygulamalar yapılmıştır veya yapılmaktadır. Eylül 2024'ten sonra maarif modeli uygulanmaya başlamasına rağmen gözlemlerimize göre öğrenmede klasik anlayış ve uygulamalar halen daha devam etmektedir. Mesela söz konusu öğrenme yaklaşımlarına göre, yazılı sınavlara hazırlık olarak öğrenciye çalışma sorusu adı altında yirmi soru verilip onunu yazılı sınavda sormak veya yine yazılı sınavlarda ünite sonundaki ölçme-değerlendirme sorularının aynısını sormak doğru değildir. Çünkü yapılandırmacılık ve maarif modeli gibi yeni öğrenme yaklaşımlarına göre kalıcı ve anlamlı öğrenmelerin gerçekleşebilmesi için öğrencinin en azından kavrama düzeyinde veya analiz-sentez gibi üst düzey düşünme becerisine sahip olması gerekir.

MEB tarafından hazırlanıp yürürlüğe sokulan derslerin öğretim programlarının izleme ve değerlendirilmesinin yapılmasında okul müdürlerinin de sorumluluğunun

¹¹ İsmail Sağlam, *İslam ve Batı Eğitiminde Okul Öncesi Eğitimi*, (Bursa: Emin Yay. 2019), 20

olduğundan yukarıda bahsetmiştik. Bu konuda yaşadığım bir olayı yeri gelmişken paylaşmak istiyorum: Bundan yedi- sekiz yıl önce yapılandırmacı anlayışa göre hazırlanan bir soruyu DKAB yazılı sınavında sormuştum. Soru, sözel mantık tarzı, disiplinler arası yaklaşımı içeren, bilgiyi yorumlayıp mantıksal çıkarımlar yapmayı gerektiren bir anlayışla hazırlanmıştı. Söz konusu soru, kazanım olarak namazın rekatlarını ve matematikte dört işlem bilgisini test eden bir soruydu. Söz konusu soruyu özetle ifade etmek gerekirse soruda önce “Ayşe, Fatma’dan Fatma, Hasan’dan, Hasan, Hüseyin’den büyüktür.” şeklinde öncül ifade edilmiş, akabinde soru şöyle oluşturulmuştu: Öğle namazının farzı ile ikindi namazının farzının toplamının üç katından beş eksiği Hasan’ın yaşıdır. Acaba Hasan’ın yaşı kaçtır? $(4+4 \times 3 = 24 - 5 = 19)$ sorusuna benzer sorular sormuştum. Söz konusu sorular, yapılandırmacı öğrenme anlayışına son derece uygun sorulardı ve öğrenciler lise öğrencisi olduğu için yazılı sınav soruları, öğrencilerin %99’u tarafından doğru cevaplandırılmıştı. Bu yeni yaklaşım yazılı sorularından dolayı DKAB yazılı sınavında matematik sorusu soran bir öğretmen olarak tanınmış olduk. DKAB ortak yazılı sınavında söz konusu soruları gören birkaç öğretmen arkadaş, müdüre şikayet etmişlerdi. Bundan dolayı okul müdürü tarafından eleştirilmiştik. Bu meselede benim hatam yoktu. Hatalı olanlar; yapılandırmacı öğrenmede yer alan “disiplinler arası yaklaşım” konusundan bihaber olan okul müdürü ve bazı öğretmen arkadaşlardı.

Disiplinler arası yaklaşım, DKAB derslerinin öğretme-öğrenme süreçlerinde uygun olan kazanımlarda etkili bir şekilde kullanılabileceği iddiasındayız. DKAB dersleri, sosyal alanın derslerinden birisi olduğu için özellikle kültür ve medeniyet konularının yoğun bir şekilde yer aldığı 12. Sınıf DKAB derslerinin öğretim süreçlerinde rahatlıkla kullanılabileceği kanaatindeyiz. Mesela “İslam ve Bilim”, “Anadolu’da İslam”, “İslam Düşüncesinde Tasavvufi Yorumlar” ve “Hint ve Çin Dinleri” ünitelerini işlerken tarih, coğrafya, felsefe, edebiyat vb. sosyal bilim disiplinlerinden faydalanmak, derse karşı ilgiyi artıracak, öğrencilerin derslerde aktif olmasını sağlayacak ve dolayısıyla öğrencilerin anlamlı öğrenmeler kazanmalarını sağlayarak öğrencilerin motivasyonlarını artıracaktır.

“İslam ve Bilim” ünitesini işlerken “Kindi, Farabi, İbn Sina, İbn Rüşd, Zehrâvi, Harezmi vb. bilginlerin yaşadıkları bölgelere değinmek, mesela İbn Rüşd’ün, Endülüs bilginlerinden olduğunu vurgularken Endülüs’ün, coğrafi olarak nerede olduğu sorusunu sorduğumuzda coğrafya disiplini ile; Müslümanların hangi tarihlerde Endülüs’de yaşadıklarını sorduğumuzda tarih disiplini ile; Endülüs’de İslam Medeniyeti’nden bahsederken İbn Rüşd ile bağlantı kurup felsefe disiplini ile; Yahya Kemal’in “Endülüs’te Raks” isimli şiirinden bahsederken edebiyat disiplininin faydalanmak, öğrencileri derste aktif kılar ve öğrenmeye karşı motivasyonu artırır.

Disiplinler arası yaklaşımın öğretme-öğrenme süreçlerinde kullanılmasında amaç, öğrencilerin zihinlerinde bilişsel anlamda bilgi yığını oluşturmak değil, bilakis öğrencilere öğretim konusu yapılan kazanımlarla ilgili bütüncül bir bakış açısı kazandırmaktır. Bu da bilişsel anlamda bilgilerin zihinde yapılandırılıp zihne kaydedilmesiyle olacaktır. Zihinde yapılandırılan bütüncül bilgiler, anlamlı ve kalıcı öğrenmeleri gerçekleştirecektir. Söz konusu bilgiler zihinde kayıtlı olduğu için ihtiyaç

duyulduğunda söz konusu bilgilere rahatlıkla ulaşılabilinecektir. Bilgiler zihinde yapılandırıldığı için bilgi yığını oluşmayacak ve zihinde fazla yer işgal etmeyecektir.

Sonuç ve Öneriler

Yapılandırmacılık ve maarif modeli gibi çağdaş eğitim yaklaşımlarında yer alan disiplinler arası yaklaşım, bin yıldan beri Müslüman eğitimcilerin de ilgilendiği bir alan olmuştur. Bilgilerin anlamlı bir bütün olarak öğrenildiği disiplinler arası yaklaşımda amaç, üst düzey düşünme becerisine sahip olarak bütüncül bilgiyi problemlerin çözümünde kullanmaktır. 14. Yüzyılda yaşamış Müslüman bir eğitimcimiz olan İbn Cema, öğretmen, dersin öğretimini bitirdiği zaman öğrencilerin öğrenip öğrenmediğini test etmek için konuyla ilgili problem çözdürmesi gerektiğini belirtmiştir. Problem çözmek üst düzey düşünme becerisi gerektirdiği için bu da ancak bütüncül bilginin öğrenilmesi anlamında disiplinler arası yaklaşımla olacaktır.

Öğrenme-öğretme süreçlerinde disiplinler arası yaklaşımı uygulayabilecek DKAB öğretmenlerinin, en azından kendi alanına katkı sunacak kadar; tarih, coğrafya, felsefe, sosyoloji, psikoloji, edebiyat, musiki, kıraat vb. bilgisine sahip olması gerekir. Çünkü disiplinler arası öğretim yaklaşımını uygulayacak olan öğretmendir.

Mesleki çalışmalar döneminde mutlaka disiplinler arası yaklaşım konusuyla ilgi bilgilendirme amaçlı seminerler yapılmalıdır. Seminerler disiplinler arası yaklaşımın önemi ve uygulanması konusunda bakış açısı kazandıracaktır. Disiplinler arası yaklaşımı öğretmenlerin uygulayabilmesi için de yapılması gereken, öğretmenliği öncelikli görev bilip boş zamanlarda sosyal bilimler alanında alan dışı okumalar yapmaktır.

Kaynakça

Aykaç Necdet, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Ankara: Pegem Akademi Yay. 2018

Bolat Yeliz, *Kavram Temelli Disiplinler Arası Yaklaşım Göre Tasarlanan Ünitenin Otantik Değerlendirmesine Yönelik Bir Eylem*, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2016

Çelik İsmail, *Hilmi Ziya Ülken'in Düşüncesinde Din Eğitimi*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2007

Ergüç Veysel, *Türkiye'de Modern Kimliğin İnşasına Bir Eleştiri*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2019

Göker Mustafa, *Tarih Öğretiminde Disiplinler Arası Yaklaşım İle Edebiyattan Yararlanılmasına İlişkin Öğrenci Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi, 2021

Karataş İbrahim Hakan, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hakkında*, Alan Yazın Eğitim Bilimleri Eleştirel İnceleme Dergisi, Mayıs, 2024

Kurt İbrahim, *Eğitim Felsefesinin Mahiyeti*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2016

Sağlam İsmail, *İslam ve Batı Eğitiminde Okul Öncesi Eğitimi*, Bursa: Emin Yay. 2019

Yıldırım Yusuf –Çalışkan Alperen, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin 21. Yüzyıl İnsan Profili Açısından Değerlendirilmesi*, Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi, Eylül, 2024

TASAVVUF PSİKOLOJİSİ'NİN İNSANIN BAĞIMLILIKLARIYLA OLAN MÜCADELESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Betül TÜRKEK* & Esma SAYIN**

Giriş

İnsanların doğası birbirine yakındır, ancak alışkanlıklar aralarındaki mesafeyi arttırır. Alışkanlıkların ortak noktasını bağımlılıklar oluşturur.¹ İbnül Arabi “biz kirlenmemekle değil, temizlenmekle mükellefiz”² der. Her insan kirlenir lakin temizlenmeyi bilemez önemli olan kirlenmemek değil, temizlenmeyi bilmektir. Bu sayede insan, kendi kendinden çıkarak nefsi emmareden nefsi kamileye varabilir. Tasavvuf psikolojisinde nefsi emmare kötülükten beslenirken, nefsi kamile ise iyilikten beslenmiştir. Gecenin karması nefsi emmare ise, o günün ışığı nefsi kamiledir. Aynı gökyüzünde karanlığın ve aydınlığın birlikte var olması gibi insanın içinde de hem iyiliğin hem de kötülüğün yaşıyor olduğu bir gerçektir. Bu gerçeği, gerçek yapan şey ise, insanın bu sorumluluğu kaldırabilmesidir. Bunun sebebi, insanın kendisini Allah’a ait hissetmiştir. Bu çalışmada tasavvuf psikolojisinin insanın bağımlılıklarıyla olan mücadelesindeki etkisini ele alacağız. Bu durumda duygu durumu bozukluğu olan ve uçlarda yaşayan insanın istikamet anlayışıyla tedavi edilebileceğini, kişilik bozukluğunun tedavisi için zühd anlayışına başvurulacağını, güven duygusunun tevekkül anlayışıyla sağlanabileceğini ele alacağız.

1.Yöntem

Bu çalışmada teorik ve nitel bir çalışmadır. Bu dönem içerisinde taalluki literatür incelenerek tasavvuf psikolojisinin insanın benliği ve bağımlılıkları ile olan etkileşiminin tasavvufi ve psikolojik kavramlarla bağlantısı nefsi kamile, depresyon, istikamet, züht, ihsan, tevekkül, rıza, müşahade ve vecd kavramlarının açıklanarak farklılıklarının ortaya konulması, benzer yönlerinin ise neleri içerdiği incelenmiştir.

Faydalanılan veri toplama tekniklerinden literatür taraması, kavram analizi, karşılaştırma ve yorumlama yöntemleri kullanılarak yöntem zenginliği sunulmuş bir çalışma olmuştur. Bu çalışmada yukarıda zikredilen kavramların farklılıklarını ve ortak yönlerine vurgu yapılarak, ortaya konulan düşünce konu üzerinde

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, betulturkel35@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0000-9305-4048>

** Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

¹ Ceylan Sulhi, *İnsanı Düşünmek*, (İstanbul: Semerkand Yayıncılık, 2024),43.

² Ceylan Sulhi, *İnsanı Düşünmek*, 62.

karşılaştırılıp yorumlanarak açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırılan literatür taraması sonucunda konu ile ilgili eserler bulunmuş, bunlardan yalnızca temel tasavvuf metinleri ve güncel tasavvuf ve düşünce kitapları üzerinden çalışmaya dayanak oluşturmuştur.

Bu eserlerin ortak özelliği, insan psikolojisinin kapsayıcı oluşu, geçmişten günümüze her daim insanın var olduğu gibi bağımlılıkların da olabileceği, benlik kaygısı yaşayan insanın hayatında psikolojik travmalarının olması gibi temel sorunların insanın benliği ve bağımlılıklarıyla mücadelesinde tasavvufi ve psikolojik kavramlarla bağlantısı İsmail Ankaravi' nin "Minhâcü'l-Fukârâ" eseri, Sulhi Ceylanın "İnsanı Düşünmek" kitabı, Esma Sayın'ın "Tasavvuf Eğitimi ve Tasavvuf Terapisi" kitapları, Sülemini'nin "Uyûbü'n Nefs ve Devâüâ" eseri, Kuşeyri'nin "Risaletü'l-Kuşeyri" eseri, İbrahim Işıtanın "Sufi Psikolojisi Süleminiye Göre Sufi Benlik Dönüşümü" kitabı, Süleyman Uludağ'ın "Mâsivâ" eseri ve diğer eserler araştırılarak literatür taraması yapılmıştır.

2. Bulgular

Araştırmada tasavvuf psikolojisinin insanın benliği ve bağımlılıklarıyla olan mücadelesinde tasavvufi ve psikolojik kavramlarla olan bağlantısı, tasavvuf psikolojisinde insanın benliği ve bağımlılıklarıyla olan etkileşiminde dini başa çıkma, nefsi kamile, depresyon, istikamet, zühd, ihsan, tevekkül, razı olanın rızaya ulaşması, müşahede, vecd konularının incelenmesi sonucunda kapsamlı olarak elde edilen bulgulara aşağıda yer verilmiştir.

2.1.Tasavvuf Psikolojisinin İnsanın Bağımlılıklarıyla Mücadelesindeki Etkisi

Seyyah olarak hayata atılan insan, dünyaya gözlerini gazi olarak yummaktadır. Kendi ile savaş halinde olduğu sürece, fethedilemeyen bir toprak parçasından, kazanılamayan bir savaştan, barışı olmayan bir ülkeden, mazlumun susturulan sesi, kesilen nefesinden farksızdır.

Bu yüzden, yaşanan hayatın değerini ilk önce insan kendinde bulmalıdır. Daha sonra, barışa muhtaç olan mazlumun sesi yaşadığı memleketin hakemi, kendisini nefsinin kötülüklerinden kurtaran bir seyyah olabilir. İnsanın kendi sesini tek başına duyması, onu kendinden uzaklaştırabilir. Bu yüzden kendisini, manevi kimliğini koruma altına almalıdır. Bu da tasavvuf psikolojisi ile mümkündür. Tasavvuf Psikolojisi ile insan kendi benliği içinde sıkışmış vicdanını, özgürlüğe kavuşturabilir.

Hayal aleminden çıkıp gerçeklerle yüzleşir. Çünkü her gerçek insan için, vakti gelmiş bir sınavdır. Bu sınavdan geçebilmesinin yolu, öncelikle sınava hazırlıklı olup sınav saatinden önce mekânda hazır olmaktır. İnsanın mekânı, olduğu her andır. Bu yüzden dünyada yaşayan insanın en büyük sınavı dünyasıdır. Burada da devreye insanın davranışları girmektedir. Çünkü, istikrarlı bir şekilde devam eden davranış bir müddet sonra alışkanlık haline dönüşür. İnsanda alışkanlıklarından sorumludur. Zira bir müddet sonra alışkanlıklar kişide bağımlılık oluşturma yetisine

sahip olur. Böylece insan, bağımlılığına bağlanan bir birey olarak hayatını sürdürür. Bu, insan için en kötü sınav sonucudur. Asıl sınavın başarılı olması, insanın bağımlılıklarından kurtulup, benliğini bulabilmesidir. Kişinin hayat amacı da bu olmalıdır.

1. İnsanın Bağımlılıklarıyla Olan Mücadelesinde Dini Başa Çıkma

Bağımlılık ve bağıllık, kördüğüm ve kördüğümün ipe bağlanan kısmı olarak düşünülebilir. Kördüğümün çözülmesi iplerin birbirinden ayrılması imkansız olduğu için, artık o ipler birbirine bağımlı olmuşlardır. Ancak, kördüğümün ipe bağlı olan kısmı makas yardımıyla kesildiğinde aralarındaki bağıllık ortadan kalkmış olur. Çünkü, ipi düğüme bağlayan bağı kesilmiş olur. İnsanlar da, bu şekildedir. Dünyaya olan bağımlılıkları onları, dünya ile insanı birbirine kördüğüm etmiştir. Ancak nefsi ile arasına sınır çeken insanın bağıllığı maddeye olsa da, madde ile insan arasındaki bağ, zühd anlayışı ile kesilebilir.

Bir insan, kendini gerçekleştirerek bu durumu aşabilir ve aşkın olana yaklaşır. Aşkın olan Allahu Teala olduğu için, kullarının kendisine ihsanla, rızayla bağlanmasını ister. Bu bağlanma isteği, kulun özgür iradesiyle gerçekleşir. Nasıl ki bağlanan bir ip istenildiğinde çözülebiliyorsa, insan kendi iradesini kullanarak, kendi seçimini de yapabilir. Ancak kördüğüm olan ipte geri dönüş olmadığı için, insanın iradesinin dışında onun istemediği şekilde sorunu çözümsüz kaldığı için kendini yalnız ve tükenmiş hisseden insanın kendine dair iki çözümü vardır. Ya kendisini, varlığını kabul ettiği, sonsuzluğunu hiç görmediği aşkın olan yaratıcıya kendisini sorumlu tutacak, yada var olarak geldiği bu hayata, yok olarak kendi elleriyle gözlerini kapatacak.

3.1. İnsanın Bağımlılıklarıyla Olan Mücadelesinde Kendini Bulması Olan Nefsi Kamile

İnsanın kendini bulması şehvet ve arzularının perdesini çekmesiyle oluşur. İnsan tabiatı gereği yumuşak olana, gösterişli olana meyilli olduğu için onu kolaylıkla elde etmek ister. Lakin bilinmelidir her kolayın o kadar kolay elde edilmediğini. Eğer istediğini elde ederse huzur bulacağını sanan insan, gaflet haline düşmüştür. Bu gaflet de, kişinin kendisine aşırı şekilde şefkatli davranmasına sebep olur. Bu durumu Sülemi hastalık olarak şu şekilde açıklamıştır. “1) kendini görme ve kendine şefkatli davranma, 2) kendine şefkatle davranma ve kendine verdiği sözü yerine getirme.”³ Buradaki birinci hastalık kendini görme ve kendini şefkatle davranma hastalığının çaresi, kişinin egosuna tampon yapmasıdır.

Nasıl ki tampon kanın durması için yapılan bir müdahale çeşidi ise Yüce Allah'ın insan için sunduğu çareyi Vasiti şu şekilde dile getirmiştir. “Allah'ın kötü gördü en

³ İştan İbrahim, *Sufi Psikolojisi Sülemiye Göre Sufi Benlik Dönüşümü*, (İstanbul: Divan Kitap Yayıncılık, 2020), 216.

çirkin şey nefsin kendini ve fiillerini görmesidir.”⁴ Kişinin kendini bulması nefsi kâmilî makamına varması, manevî makamın yaşanarak gerçekleşmesinde gizlidir. O da kişinin bu yolculuğa talip olması ile mümkündür.

“Manevî yolculuk, kemale erme noktasında mevcut olan eksikliklerinin farkında olan ve bu eksikliklerin oluşmasına etki eden dünyevî bağları kalbinden çıkarma gayretinde bulunan kişi olması nedeniyle de sürekli mücadele halindedir ve yaratıcı tarafından talep edilen ve arzulanan konumunda olduğu için de, onun dışındaki her türlü bağ ve bilgiler rahatsız olur.”⁵

Bu haldeki kişi, halin ötesine geçmiş, zaman ve mekândan kendisine bir süreliğine soyutlamıştır. Çünkü bu onun için, özüne dönme hali yeniden doğma halidir. Nasıl ki bir anne yavrusunu dünyaya getirirken gözden uzak bir yer bularak kendisini ve yavrusunu güven ve huzur içinde tutma gayretinde oluyorsa, insanın da bu dönemi kendisini kötülüklerden, dünya meşalesinin ateşinden korumaya çalışmasıyla mümkün olur.

Bu, onun için kısa süreli bir çözümdür. Önemli olan, kişinin kendisini dünyadan çekmesi değil, kişi, dünyadayken dünyaya dalmaması ile bu yolculuğu zirveye taşıyabilir. Bu dünyanın insan için, insana Yüce Allah tarafından sunulmuş bir ikram olduğu hiçbir zaman unutulmamalıdır. Zira ateşin yakıcı olması, onun sıcaklığının insana fayda sağladığı gerçeğini değiştiremez.

Ya da yağmurun sele dönüşmesi, onun insan için hayat bahşettiği gerçeğini değiştiremediği gibi, dünyanın da var olup insanın o dünya içinde yaşamayı devamlılığını sürdürebilmesi içindir. Kişi tehlikeli olduğunu bilerek, önlemini almalıdır. Bu sayede ona sunulan hizmetlerin faydasını görebilir. İşte nefsi kamile makamı da kişinin kendisini, hayatı, yaşadığı dünyayı fark etmesidir. Bunun tam tersi ise, insanın kimliğini kendinde bulamaması ve başka arayışlar içine girmesi ile sonuçlanır. Bunun çözümü yine kişide saklıdır. İnsanın kimliği, kişinin kendini gerçekleştirdiği ve kendini olduğu şekilde kabul ettiği sürece varlığını sürdürür.

3.2. İnsanın Bağımlılıklarıyla Olan Mücadelesinde Kimlik Bütünlüğü

Depresyon, insan zihninin duraksamalı çalışması olarak düşünüldüğünde bu durumda insanın benliğini koruması için yapılan şey değişmez olanı değiştirmek olmalıdır. Bu sayede, idraki açılan insanın benliğini kaybeden insanın duygusuzluğundan kendisini kurtarmış olur. Artık nefsi kamile makamına ulaşmak onun için ulaşılmaz bir engel değildir.

İnsanın istediği de kendisini bulabilmesi, kendisiyle barışık olmasıdır. Eğer insan kontrolde kalır ise zahiren görünen şeylerden biri olan hevasını takip etmesi gerektiğini bilir. Çünkü yola çıkan beklemeye razı olduğundan, kişinin cefayı sefa

⁴ Süleî, *Uyûbû'n - Nefs ve Devâühâ*, thk. Muhammed es -Seyyid el - Cüneyd. (Kahire: Dârü Kabâ, 2001), 87.

⁵ Uludağ Süleyman, *Mâsivâ*, DİA. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 28, 2003.),76.

olarak görmesi mümkündür. Yoldaki engeller onun sadece tecrübesini arttırır. Kimlik bütünlüğü kazanmasına katkı sağlar.

İşte bu da duygu durum bozukluğu depresyonun tasavvuf ile tedavi edilmesinin önünü açmış olur. Bu kişilerin ortak kabiliyeti, kendilerini ve çevrelerindekiileri mutsuz etmeleridir. Bu sayede kendileri de ortamdan, kendilerine göre kopmamış olacaklardır.

Önemli olan, bu hastalığa yakalanan kişilerin, kendilerini hasta olarak kabul edip tedavisini aramak olmalıdır. Ne yazık ki günümüzde bu tür hastalıklar artmış durumda ancak, hasta olduğunu kabul eden insanlar ise bir o kadar azalmış durumdadır. Depresyonun temel sebebi, kişinin kendisini olduğu gibi değil, karşısındaki insanın gördüğü gibi olma girişiminde bulunmasından kaynaklanıyor. Kişinin başkalarına karşı kendini beğendirme isteği, başkaları onu, o şekilde beğenmediğinde kişiyi depresyona sürüklüyor.

Kişi için, bu durum tamamen hayal kırıklığı oluyor. Aynı zamanda depresyon hormonal bir bozukluğa da sebep oluyor. Kişinin kişisel gelişimi yavaşlıyor, Gün geçtikçe içine kapanan insan giderek yalnızlaşıyor. Böylece, başkalarının kendisini yönetmesine izin vermiş oluyor. Halbuki insan, kendisini yönetebilen bir varlık olarak dünyaya gönderilmiştir. Bu sorumluluğun hakkını yerine getirmelidir. Kendisini mutsuz ve huzursuz edip, depresyona girme lüksü olmamalıdır.

Bu durum kişiye sadece acı ve ıstırap verir. İnsan, acıdan beslenir acıyı şekillendirir. Lakin acının içinde kalamaz. Bu, onun yapısına tersidir. Bu dünyaya herkes yaşamak için gönderildiğine göre, doğru yaşamakta yine kişinin iradesini gizlidir. İradesini doğru şekilde kullanan insan, hayatını anlamlandırmış olur. Gerçek gayenin sadece yaşamak değil, hakiki anlamda huzur içinde yaşamak olduğunun şuuruna varmış da olur.

Tasavvufi yaşamın insana kazandırdığı en güzel yaşam tarzı, kendi ile barışık hayata anlamlı bakan insanları yetiştirerek, hayata kazandırması olmuştur. Yani, depresyona yakalanan bir kişinin tedavisi tasavvufun yaşam şekli ile bulunabilir.

3.3. İnsanın Bağımlılıklarıyla Olan Mücadelesinde İstikamet

İnsan, istekleriyle yüzleşemediği her bir durumda kendisine yabancılaşıp, nefesine yakınlaşır. Bu durumda, onu kendisine karşı uçsuz olarak yaşayan birine dönüştürür. Bunun çözümü ise, tasavvufun insana sunduğu istikamet anlayışı ile bulunabilir. İstikamet, “doğruluğun özü ve kaynağı, kişinin inancının, niyetinin, düşüncelerinin, işlerinin, söz, iş ve davranışlarının; hakikate, adalete ve gerçeğe uygun olmasıdır.”⁶

Ne uçta olmak, ne de Uçsuz olmaktır. İnsan, yalnızlığı alışmış bir yalnızlıktır. Ancak kendisini nefsiyle yalnızlaştırmıştır. Herkesin zaman zaman yalnız kalma isteği olabilir. Lakin, bu yalnızlığın çözümü nefiste değil insanın kendisindedir. Egosuna

⁶ Sayın Esma, *Tasavvuf Eğitimi*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018), 141.

yenik düşen kişi, hayatı uçlarda yaşar. Bunun sonucunda Uçsuz olarak hayatını sürdüreceğini düşünür. Bu düşünce, Çürük bir görüşten ibarettir.

Bu görüşün çözümü istikamettir. Bu da “Bütün yapılan işlerde, aşırılığa kaçmamak ve orta yolu tutmaktır. Onun için istikamet, manevi kaynaklı bir yola yükseliş niyetiyle girmektir.”⁷ İnsanın kendisine olan saygınlığı, onu zirveye taşıdığı gibi bunun tam tersi durumda aşağıların aşağısı da olabilmesine sebep olabilir. Kişi, bu durumda İnsani olarak eksikliğinin farkına varıp kendisini kusursuz bir varlık olarak görmemelidir. Böylece gerçeğin, gerçek olarak yaşanmasına kendisi de bu gerçeği yaşayarak bir kanıt olmuş olur.

İnsan az ile yetinmeyen, çoğu isteyen istemenin ise erdem olduğunu düşünen bir yapıya sahiptir. O yüzden sürekli bir istek halindedir. Bu hal kişiyi, kendi olmaktan alıkoymuş ve bağımlılık oluşturmaya sebep olmuştur. Bu bağımlılıklar ise, kişi için kaçınılmaz bir hastalıktır. Bu hastalığın tedavisi, tasavvufun insan için sunduğu istikamet anlayışıyla çözülebilir. İstikamet anlayışıyla kendisine yönelen kişi, ibadetlerinde ve yaşantısında her daim sorgulama içerisinde olup, doğru yolu Allahın kendisine sunmuş olduğu iradeyle bulabilir.

Günümüzün hastalığı olan yalancılık, yapılan işlerde isteksizliği, verilen sözlerdeki güvensiz ve tutarsızlığı, samimiyetsiz ifadeleri ve yüzleri yansıtır. Her şey insan için diyerek, nitelendirilen algı sebebiyle her şey insan için mübah hale gelmiştir. Dünyanın hizmetine dalan, kendinden başkalarını hizmetçi olarak gören kişi yalancılığı kalbinde kendisine Mesken etmiştir. Oysa ki, kendisini bu kötülükten korumalıdır.

Yalanı alışkanlık haline getirmeyip, güvensiz ortamı kendisine ev yapmamalıdır. Çevresindeki kötülüklerden kendisini korumalıdır. Bozuk arkadaşlıklar, kötü düşünceler, depresif kişiler sebebiyle insanın kendisinin de kötülükten beslenen Biri haline dönüşmesi mümkündür. Kişinin yapması gereken ilk şey, kendi zihnini kötü düşünce ve kurgulardan izole etmek olmalıdır.

Sürekli kendisini başkalarıyla kıyaslama girişimine giren kişi, kendisine karşı yabancılaşır ve kendine karşı haksız konuma düşer. Bu şekilde bencil olarak hayatına devam eder. Kişinin kendisine karşı yabancılaşması, sadece kendisini düşünmesine sebep olur. Bu durum kişinin hayattaki başarısızlığını da beraberinde getirir. İşte bu durum istikamet anlayışının insana sunduğu manevi değer yargılarıyla çözüm bulur.

3.4. İnsanın Bağımlılıklarıyla Olan Mücadelesinde Zühd

Kişilik bozukluğunun sebebi kendini bilememe bir gül her türlü şeyden özgür olmak istemidir. Özgür olmak ise, kişinin kendinden ya da yaşadığı toplumdan kaynaklanır. Kişi, her şeyden özgür olmak istiyorsa ona bağımsızlık arzusuyla bağlanır. Bağımsızlık ise yere göre insanlara birbirine bağlayan şeydir. Bu yüzden bağımsız olma isteği kişiyi kendinden ve toplumdan uzaklaştırarak onu kendi içinde

⁷ Ankaravi İsmail, *Minhâcül – Fukârâ*, haz. Saadettin Ekici, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), 254.

parçalanmış bir insana dönüştürür. Buna “Bölünmüş kişilik, davranış ve algılayış tutarsızlıkları ve dengesizlikleri yaşayan zayıf kişilik”⁸ denir.

Bunun çözümü ise zühd ile bulunabilir. Zühd dünyadayken, dünyaya dalmamak olduğu için sınırların neler olduğunu, sınırsızlığı sınır edinenlere gösterir. Bu şekilde başkalarının kişinin hayatında söz sahibi olmasına izin vermez. Kendi hayatını zamanının ona öğrettikleri ile değerlendirir ve Yaşar. Aynı zamanda Zühtü ve uzlet:

Dünyaya karşı isteksiz olmak ve dünyaya dair istekleri en aza indirmektir. “Zühd, dünya Gözde küçük gözükse de; yüz çevirmek kolay olsun diye, dünyaya geçici bir gözle bakmaktır. Bu manada O, kalbi hırslardan temizleyerek; elleri mal ve mülkten silkelemektir. Aslında Zühtü, elde bulunmayan şeyin gönülde de bulunmamasıdır.”⁹

Evet Zühde sahip olmak kolay olsa da, zühd halini devamlı olarak yaşamak oldukça zordur. Ancak, bu hal insan için gerekli bir yaşam tarzıdır. Dünyanın çeşitliliği arttıkça insanın dünya içinde kaybolma süresi oldukça kısalmıştır. Bununla birlikte Arzuları da artan insanın, Arzulanan bir insana dönüşmesi onu hayalperestliğe itmiştir. Böylece, insanın içinde olan kişilik bozukluğu da gün yüzüne çıkmaya başlamıştır.

Kişilik bozukluğu aynı zamanda melankolik bir yaşamdır. Bu yaşama sahip kişiler, hayattan zevk alamayan, yaşadığı anı değerlendiremeyen, mutsuzluğu mutluluk edinen, mutsuzluğa ve depresyona bağımlı kişilerdir. Bu sebeple de duygu durumları sürekli bir değişkenlik gösterir. Bazen bir yönetici, bazen ise Ergen biri genç gibi kendisini hissedebilir.

Bunun asıl sebebi sürekli olarak kendilerini yalnız hissetmeleridir. Böylelikle “aşağılık kompleksi, samimiyetsizlik duygusuyla beraber işi gerçek amacından ve hak rızasından saptırarak gösteriş duygusuyla yapmanın neticesi onları motive eden temel duygudur.”¹⁰ aşağılık kompleksli kişiler, eleştirilmekten utanan, özgüvenini yok sayan bu dünyada var olmak istemeyen yapay zekalı kişilerdir. Çünkü onlara ne söylenirse başka bir yerde O sorunun cevabını bulmaya çalışırlar. Bu, duygularının yapay olduğunun göstergesidir. Züht anlayışı ile bu durum duygu ve birikimin Allah'a ulaşmasına yardımcı olup, samimi ilişkiler kurmayı bu kişilere öğretir.

Çünkü kişilik bozukluğu aynı zamanda zihinsel bir bozukluk olduğu için, zihnin duyguların ve düşüncelerin temiz ve düzenli olması kişinin, bölünmüş bir kişiliğe dönüşmesine engel olur. Ancak kişilik bozukluğu zihinsel bozukluk olarak ifade edilmiş olsa da, bazı durumlarda genetik ya da çevreden veya hem genetik hem de çevrenin eskisi gibi bu hastalık kişi üzerinde etkili olabilir.

Bu hastalığın çeşitli derecelerdeki etkileri, kişiyi içinden çıkılmaz bir soruna mahkûm eder. Bu tür hastaları, çevremizde görmemiz mümkündür. Hatta bazı durumlarda kendi üzerimizde de bu hastalık etkili olabilir. Günümüzde popülerleşen

⁸ Sayın Esmâ, *Tasavvuf Terapisi*, (İstanbul: Hayy Yayıncılık, 2020), 1. Baskı, 23.

⁹ Kuşeyri, *Risaletü'l- Kuşeyri*, 216.

¹⁰ Sayın, *Tasavvuf Terapisi*, 114.

hastalık olması sebebiyle, bu hastalığın normal karşılanması mümkün olmamalıdır. Bu tür hastalıklar, duygusal ya da duygusuz bağımlılıktan kaynaklıdır.

Duygusal bağımlılıkta, en temel duyguların aşırı şekilde yaşanması kişiyi yaşadığı duygulara hapseder. Bu tür kişilerde, sürekli olarak beğenilme, övülme, dikkat çekme, bencilleşme, saygısız ve düşüncesiz davranışlar sergileme gibi durumlar gözlemlenir. Duygusuz bağımsızlık ise, insanın kendinde hiçbir duyguya yer vermemesi, bunu kabul etmemesidir. Böylece kendini diğer insanlardan Özgür hissetse de duygusuzluğu kendisine bir bağımlılık olarak tercih eder.

Bu durum bu hastalık için en kötü sonuçtur. Çünkü, insan duygusuzluğu kendine teşvik ederse yaptığı hiçbir davranışın sorumluluğunu üstlenemez. İnsan olmak aynı zamanda sorumluluk almak olduğu için, duygusuz bağımsızlar insan olma vasfından kendilerini soyutlamış olurlar. İstek ve arzularını kendilerine tercih etmişlerdir. Yaşıyor olsalar da kendileri olmaktan aciz kalmışlardır.

Züht ise, bu acizliği Arifliğe taşıma sevilesidir. Yani, Kişi kendinden Allah ulaşmak için uzaklaşır. Bu uzaklaşmak temelli bir uzaklaşma olmayıp, vardiyalı yaşam tarzıdır. Gecisini Allah için harcayan, gündüz ahireti için çalışır. Ya da gündüzünü Allah için harcayan, gecisini ahiretinde ona faydası olacak Dünya işi ile meşgul olur. Züht yaşam tarzı da buna gerektirir.

Tamamen dünyayı unutmak değil, dünyayı Allah'a ulaşmak için aracı kabul etmektir. Nasıl ki görücü usulü evlilikte aracı varsa, aracı kişileri birbirlerine tanıtıyorsa, zühtte aracı olarak kabul edilebilir. Allahu Teala ile insanı birbirine kavuşturan yaklaşım tarzıdır. Bu yaşam tarzına sahip olmak, Kişilik bozukluğunun da tedavisidir. Zaten Bu hastalık, kişinin dünya hayatı ile arasına mesafe koyamamasından kendini dünya içinde kaybetmesinden kaynaklandığından dolayı, hastalığı kabul edip, tedaviye başlamak en güzel ilaçtır. İnsan, hiçbir zaman umutsuz olmamalıdır. Nefes aldığı her an, yaşadığının kanıtı olduğundan canının kıymetini bilip, cansız istek ve arzulardan kendini korumalıdır.

3.5. İnsanın Bağımlılıklarıyla Olan Mücadelesinde İhsan

İhsan, Allah'ı görüyormuşçasına ibadet etmektir. Bu yüzden yapılan her iş ibadettir. İbadet sevap olacak her işte bulunmak olduğundan, işlerimizi de Allah'ın bizi her ana gördüğünü bilerek yapmalıyız. Sorumluluk sahibi bireyler olarak, sorumluluğunun gereğini her birey yerine getirmek zorundadır. Yapılan yanlışlara sığınmak, bir daha hiç yanlış yapmayacağına güvenmek olmamalıdır. Bu yüzden tasavvuf psikolojisinin insana Manevi anlamda katkı sağladığı İhsan anlayışı ile göz önüne serilmiştir. İhsan kendisini İhlas ile gösterir. İhsan ve ihlas anlayışı birleştiği zaman ve vecd haliyle birlikte sevgi yoğunluğundan kaynaklanan aşk hali ortaya çıkar.

Çünkü İhsan Allah'ı görüyormuşçasına ibadet etmek, İhlas yapılan her işte samimi olmak, vecd manevi yoğunluk hali olduğu için bu hallerin birleşmesi insanın nefsi kamil vasfına ulaşmasına yardımcı olur. İhsan Allah'a İhlas anlayışıyla samimi olarak bağlanmak ona itaat etmek, onu yakınlık kurup, Allah'a kulluk etmektir.

“İnsan, ihlasını sorgulayarak kendi samimiyetine tespit etmelidir.”¹¹ Aynı zamanda yaptığı her işte, attığı her adımda Allah'ı gören kimse işini en iyi yapan bu dünyaya kulluk vazifesini yerine getirmek için gönderildiğini bilendir. Bu nedenle “kulluk ve tevhid, amacı ulaştıran bir vesiledir. Bunlardan biri, Allah'a isimleri ve sıfatları ile ona yönelmek, diğeri de ona kullukla yönelmektir.”¹²

İhlas ve ihsan samimi olarak yapılan, Allah'ın rızasını kazanmak için niyet edilen, niyetinde amele uygun olduğu bir ibadettir. Çünkü “kulluk ve tevhidin özüne, İhlas denilen inançta ve fiillerde sadece Allah'ı bilmek ve görmek olan ahlaki bir üstünlükle kavuşulabilir.”¹³

İhsan, insanın karşısındaki kişi içinde ona karşı empati kurmasına vesile olan bir kavramdır. Kişi kendisini, Allah'ın her an onu gördüğünü bildiği için, başkaları hakkında kötü zanda bulunmak yerine, ona karşı sevgi ile ve şefkatle yaklaşır. Böylece kişi üzerinde kulluk bilinci oluşmuş, sorumluluk sahibi olduğunun farkına varmış olur. İhsan ile birlikte “gösteriş, makam ve saygınlık kazanmak için insanlar katında güzel görünme isteğini bırakmak gibi her türlü kötü niyetten arınmış dindarlık, Allah'a ait ve layık olan dindarlık seviyesine ulaşmış olur.”¹⁴

Modern dünya hayatında, hayatta kalmaya çalışan kişi, iç güdümlü dindarlık sayesinde ne için bağlandığını, neye hizmet ettiğini ve bunun karşılığının ne olacağını bilir. “iç güdümlü dindarlar; kendilerini dine uyumlu hale getirme çabası içerisindeyler. Allah rızası için, kendi istek ve arzularından vazgeçerler, kendilerini dine adarlar.”¹⁵ Kişinin dindar ya da dünya meyilli olması onun insan olduğu ve sorumluluklarının var olduğu gerçeğini değiştiremez. İnsani olarak davranışları ve sözlere birbirleriyle uyum içinde olmalıdır. Bu sebebin gerçek olması kişinin insani olarak değerlendirilebilir olduğunu gösterir. Zaten kendi ile çelişen bir kişi, toplumla da çelişki içerisindeydir. Bu yüzden toplumdan ayrılarak, kendisini başka bir maddeye bağımlı hale getirir.

Ancak bu durum tasavvuf psikolojisinin geliştirilmiş olduğu kavramlar üzerinden değerlendirildiğinde, insanın yaşama arzusunun hayatına mal olduğu sonucu ortaya çıkmış olur. Tabii insan yaşadığı bu hayatı, ne için yaşadığını bilerek yaşarsa ihsan anlayışının karşılığını bulmuş olur. İnsan, insan ile var olduğu için huzur bulduğu ortamı kendisi belirlemiş olur. Çünkü insanın ruhu “benzer biçimde iyi mizaçlı bir bedene uğradığında iyi, kötü mizaçlı bir bedene uğradığında ise, kötü olur.”¹⁶ Zira, insanın gideceği yolu seçmesi kendi elindedir. Azığını da ona göre hazırlamalıdır. Bu yol kişiyi kendi sonuna ya da sonun başlangıcına götürecektir.

¹¹ Sayın, *Tasavvuf Terapisi*, 103.

¹² Cevziyye, İbn Kayyım, *Medâricu's-Salikin*, (Beyrut: Darü'n – Nifâs, 1979), 30.

¹³ Sayın, *Tasavvuf Terapisi*, 105.

¹⁴ Sayın, *Tasavvuf Terapisi*, 106.

¹⁵ Hökelekli Hayati, *Din Psikolojisine Giriş*, (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2010), 86.

¹⁶ Sayın, *Tasavvuf Terapisi*, 108.

3.6. İnsanın Bağımlılıklarıyla Olan Mücadelesinde Tevekkül

Kişinin kendine karşı güven duyması, toplumunda kişinin güvenilir olduğuna emin olmasından kaynaklıdır. Bu şekilde toplumsal bütünleşme sağlanmış olup, bireyler Güven içinde yaşayabilir. Aksi durumda, söylediği doğru olmayan, yanlış işlerde bulunan kişi toplum tarafından dışlanan kişidir. Bu yüzden güven duygusu insanı birbirine bağlayan toplumu da bir çatı altında tutan tevekkül anlayışı ile kendisini açığa çıkartır.

Tevekkül yapılan işlerin sonucunda, Allah'a güven duygusu ile bağlanmaktır. Bu bağıllık zincirlerin birbirinden ayrılmamasını sağlayan birlikteliğin Güven duygusuyla Hayat bulacağına inanılan bir bağıllıktır. Aynı zamanda tevekkül, “Allah'ın huzurunda kayıtsız ve şartsız bir teslimiyet halidir.”¹⁷ Bu yüzden kalbin güven duyduğuna bağlanmasıdır tevekkül. Kendini onda bulma, Yalnızlık hissinden kurtulma bir bütün olma halidir. Nasıl ki bir meyve ağaçta yetişip, olgunlaşırsa insan da, kalbinde bulunan tevekkülü yetiştirip olgunlaştırmalıdır. Çünkü tevekkülün hazinesi, insanını kalbidir. Hazineye kilitle ve saklı yerlerde bulunduğu için, saklı olan Hazineyi gün yüzüne çıkarmak, hazineye ulaşmak isteyen kişi için anahtarı bulması ve haritayı takip ederek tevekkül hazinesine Kalbi ile ulaşmasıdır.

“Hayatı bir güne indirip yarının endişesini gönülden silmektir. Kulun kendisini Allah'ın ilahi iradesine teslim etmesidir.”¹⁸ Tevekkülün merkezi organı insanın kalbi olduğu için, kalbin de ortak duygusu sevgidir. Sevgi ise aşkı getirir. Aşk hali duygu yoğunluğunun en üst seviyelerde yaşanması ve sevilmesi ise tevekkül hali de, tevekkül edilen yüce Allah'a karşı en üst derecelerde yaşanmalıdır. O istediği her şeyi verir. Kula ise sabretmek düşer. İsteddiği olsa da olmasa da elinden gelen sadece tevekkül etmek ve geçmiş için hayıflanmayıp, geleceğe endişe ile bakmamak alması gereken önlemlerdendir.

Böylece “gelecek kaygısını ve rızık endişesini bir kenara bırakarak tevekkül anlayışının insana verdiği Güven, teslimiyet, huzur ve hikmet duygularıyla kendi ruhsal sıkıntılarını tedavi ve terapi eder.”¹⁹ kişinin ruhsal hastalığı olabilir, ancak tedavisi yine kendinde gizlidir. Yeter ki kişi, tedavi olmak istesin. İlk adımı kalbinde biriken dünya hırslarını silmek, yerini sevgi ile süslemek ve tevekkül ile güzelleştirmek tedavinin ön koşuludur. Önemli olan hastalık değil, kişinin hastalığını kabul edip tedaviyi olumlu karşılamasıdır. Tasavvuf psikolojisi de İnsanın kendisini anlamasını, eksik olan kalıpları doldurmasını sağlamıştır.

3.7. İnsanın Bağımlılıklarıyla Olan Mücadelesinde Rıza

Razı olmak, Allah'ın emir ve yasaklarına uymak, verilen imtihanı sabır ile sonlandırmaktır. Razı olmak aynı zamanda tevekkül edip güven duymaktır. Yani kişinin yaptığı işte emin olması ya da karşılaştığı, tanıdığı yakınlık duyduğu kişilerden razı olması, onlara güven duymasıdır. Ne yazık ki günümüzde bu durum,

¹⁷ Sayın, *Tasavvuf Terapisi*, 162.

¹⁸ Kuşeyri, *Risaletü'l Kuşeyri*, 280.

¹⁹ Sayın, *Tasavvuf Terapisi*, 163.

işler acısı hale gelmiştir. Kimse kimseye güven duymuyor ve saygısızca davranışlar sergileyebiliyorlar. Bu durum bizleri örnek alan kişiler için, toplumsal karmaşaya sebep olmuştur. Bu karmaşadan kişiyi kurtaran ise tasavvufun insan için var olması ve ona gösterdiği saygıyı ifade eden kavramların olması, kişiyi karanlıktan çıkaran aydınlık bir yol olmuştur. Rızî olmak ve rızaya ulaşmak Allah'a güven duymakla mümkündür.

Çünkü, Rıza beğenmek ve izin vermek demektir. “Tasavvuf da kişinin ilahi güce itaat edip boyun eğmesi demektir. Rıza tasavvuf ehli tarafından tasavvufun en üst makamı olarak kabul edilmiştir. Allah'ın kulundan rızî olması ve kulun Allah'tan rızî olması olarak ikiye ayrılmıştır.”²⁰

Rıza'ya ulaşma hali sevgi duyma haldir. Sevgi, rıza'ya itaat eden bir duygudur. Çünkü Rıza kavramı insanı Allah'a yaklaştıran, ona bağlayan kişinin her anını görenin Yüce Allah olduğu bilincini Rıza duygusuyla kişiye tattıran yüce Allah'tır. İtaat duygusu gelişmiş kişiler, çevresindekilere güven veren girdiği ortama huzuru getiren ve sevgiyi kendilerine yoldaş edinmiş kişilerdir. İtaat etmek insanın güvendiğine karşı yaptığı bir eylem olduğu için, insanın en çok güvendiği ise yüce Allah'tır. Bu yüzden Cüneydi Bağdadi Rıza için şu tanımda bulunmuştur. “İlahi iradeye tâbî olduğu için kulun kendi iradesini, tercihlerini ve arzularını terk etmesidir.”²¹

Kanaat rızaya yakın olduğundan, elinde olandan fazlasını, dilinde olandan azını, kalbinde olan sevginin çoğunu, insanın kendisine ve çevresine verebilmesidir. Kanaati rızadan bir noktada farklı kılan ise “elindeki nimetin değerini bilip, çalışmaktan vazgeçmeden her daim üretim ve çalışma üzerinde olmak demektir. “²² Bu nedenle “çalışıp, mücadele edip elinden geleni yaptıktan sonra eline geçene kanaat getirmek yani rızî olmaktır.”²³ Bu sayede rızî olanın rızaya ulaşması mümkün olur. Rıza mertebesi kulun Allah katında kendisini gösterdiği ifade edebildiği bir mertebedir. Bu durumda sabır insana en önemli kılavuzdur. Çünkü Rıza “Allah'ın hem verdiklerinden hem de vermediklerinden dolayı kulun memnun ve hoşnut olması durumudur.”²⁴

Rıza, kalbi bir mertebedir. Kalpte bulunan inanç duygusuyla bütünlük içerisindedir. Bu yüzden “Rıza ve yakîn; saf, temiz ve Şüphesiz bir imandır ki, insanı hep rabbinden memnun ve onсуz olamayacak bir duruma getirir.”²⁵ İşte “rıza, ilahi irade hükmünü yerine getirirken kalbin huzur ve sakinlik içerisinde olmasıdır. Bu manada rıza, kaderin tecellileri karşısında kalbin neşe içinde olmasıdır.”²⁶

²⁰ Topal Mesud, *Ezoterik Tasavvuf*, (İstanbul: Destek Yayınları, 2022), 63.

²¹ Topal, *Ezoterik Tasavvuf*, 64.

²² Topal, *Ezoterik Tasavvuf*, 65.

²³ Topal, *Ezoterik Tasavvuf*, 66.

²⁴ Sayın, *Tasavvuf Terapisi*, 68.

²⁵ Sayın, *Tasavvuf Eğitimi*, 69.

²⁶ Kelebazî Ebû Bekir Muhammed, *Taarruf li Mezhebi Ehli't Tasavvuf*, (Kahire: Mektebetü'l – Külliyyati'l – Ezheriyye, 1980), 69-70.

3.8. İnsanın Bağımlılıklarıyla Olan Mücadelesinde Benliğin Keşfi Olan Müşahede

Benliğin keşfi, marifetin bilgisi ile şekillenir. Marifet ise, “her şeyde Allah'ı, isimlerini, sıfatlarını, kudret ve iradesini görme imkanını bulur.”²⁷ Bu sebeple manevi bilinç müşahade ile gelişir, keşf ile ortaya çıkar. “keşf ve müşahade yöntemi, gözle görülmeyen ve akılla idrak edilemeyen gerçekleri, manevi egzersizlerle elde edilen basiretle manevi biliş ve görüş ile bilmeyi ifade eder. Dış organlarla idrak edilemeyen gerçeklikleri iç organlarla görmek müşahadedir.”²⁸

Kalbi boyutun, benliğin üzerini örtmesidir. Müşahade hali ile kişi, kendisinde olanın farkına varır. Olmayanın ise Allah'ın takdiri olduğunun gayesi içine girmiş olur. Bu sayede halkın içine karıştığında, orada hakkı görür. Toplumdan kendisini izole etmez. Ancak, gördüğünü de toplumdan gizlemez. Çünkü bu öyle bir haldir ki, insanın kendisine ve çevresindekileri keşfetmesine sebep olur. Bu durumdaki işi hak ile yakınlık kurar, Halkın içinde olur. Bilir ki, kulu Allaha yaklaştıracak olan başka bir kulun Allah'a yakınlık duyduğu kalbidir. Müşahade halinde kişiler, kalbi yakınlık kurarlar. Bu sayede görülmeyen kötülüklerden de uzak kalmış olurlar.

“Müşahade makamında kişi gaiplerde cereyan eden şeyleri görür, Allah'ın kendi ve diğer insanlar hakkında yaptıklarını müşahade eder, gelen ve giden bütün halleri bilir.”²⁹ İnsanın ihtiyacı olan da budur. Kendisini ve çevresini tanıması, davranışlarını kendisine ve bulunduğu topluma göre sergilemesidir. Müşahade haliyle bu durum, kolaylıkla gerçekleşebilir. “Çünkü hakkı müşahade etmek kişiyi Ondaki başkasını görmekten uzaklaştırır. Hakkın kendisini gördüğünü müşahade eden kimse kolayca boyun eğer, Haktan izinsiz hareket etmez.”³⁰

Sonuç olarak müşahade halinin kişi üzerindeki psikolojik etkiler, kişiyi ruhsal bunalımlardan koruması, Yalnızlık hissini ortadan kaldırması, ben duygusunu Birlik duygusuna çevirmesi, nedenden ziyade sonuçların getirdiği durumları zihninde açıklığa kavuşturması, dış etkenlerin kendi üzerindeki etkisini etkisiz kılması, birey olduğunun farkına varıp sorumluluk almaktan kaçmamasını sağlamasıdır. Artık bu hali tadan kişi, kendi ile barışıktır. Eksikliklerini kabul edip, tamamlamaya çalışmış, toplum içinde yaşamaya karar vermiştir. Müşahade hali görünmezlik değil, yaşanmış ve yaşanmakta olan gerçeklikleri görme halidir.

3.9. İnsanın Bağımlılıklarıyla Olan Mücadelesinde Kimlik Hal Değişimi Olan Vecd

Vecd, bir hal değişimidir. Kötü halden iyi hale, maddeden manaya geçiştir. Gönül gözünün açılması, dünya gözlerinin, dünyadan uzaklaşmasıdır. Buradaki hal değişiminin sebebi marifetullah'a yaklaşımdır. Artık son makam, son perdedir vecd

²⁷ Süleymî Ebû, Abdurrahman Muhammed b. El- Hüseyin Musa, *Derecâtü'l - Muâmelât*, thk. Süleyman Ateş, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, ss. 21-34, çev. Süleyman Ateş, 1981/2).

²⁸ Işıtan, *Sufî psikolojisi Sufî benlik dönüşümü*, 115.

²⁹ Süleymî, Ebu Abdurrahman Muhammed b el Hüseyin Musa, *Kitâbü Sülûk'ül -l Ârifin*, thk. Süleyman Ateş, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, ss. 154- 169, çev. Süleyman Ateş, 1981/7), 166-167/130-131.

³⁰ Işıtan, *Sufî Psikolojisi Süleymîye göre Sufî benlik dönüşümü*, 116 -117.

hali. Bu hali yaşayan kişi yaşadığını bilmez, yaşayanların içinde ölmüş, ölülerin içinde dirilmiştir. Dünyayı kalbine taşıyanların, kalpleri de taşlaşmış olduğu için vecd halini yaşayamazlar.

Çünkü vecdin yaşadığı yer kalp, yaşandığı yer ise akıldır. İlk önce akıldan Duygu alemine bir sızıntı olur. Daha sonra ise duygusal yoğunluk hal değişimi ile birlikte kendini açığa çıkartır. Hal değişimi kişinin eski halinden yeni haline geçişte uğradığı duygusal şöleni ifade eder. “tasavvufa göre evrende tek olan varlık Allah'tır, Onun dışında kalan Her şey onun birer yansımasıdır. İnsan er geç ona dönecek ve bir olana ulaşacaktır.”³¹

Bu yüzden kişi yaşadığı dünyaya dalmamalıdır. Nasıl ki, bir geminin hareket etmesini sağlayan şey Deniz ise, insanın da hareket halinde olmasını sağlayan dünyadır. Ancak Gemi Limana gidip Demir atmazsa, o deniz geminin sonu olabilir. İşte dünyada insanı harekete geçirendir. Yalnız, insan kontrolsüz kalırsa dünya denizine dalar ve boğulanlardan olur. Aynı rotasını kaybetmiş Bir Gemi gibi. Onun sığınağı Liman, insanın sığınağı ise yüce Allah'tır. Kişi her zaman onu yaratana sığınmalı, Ona güven duymalıdır. Vecd hali de bu şekilde meydana gelir.

Vecd, kendinden çıkmak, Aşkın olana yaklaşımdır. Aşkın olan yüce Allah olduğundan, kişinin kalbinde sadece ilahi sevginin kalması vecd halini yaşamaya ayna olur. Bu aynaya baktığında kişi, kendinden ötesini, sevgiliden gelen merhaleyi görür. Artık kavuşma zamanı gelmiş, uzak yakın olmuştur. Sevgiden, sevgiliye giden yol vecd ile bulunmuştur.

4. Sonuç ve Tartışma

Yapılan bu çalışmada tasavvuf psikolojisinin insanı benliği ve bağımlılıkları ile olan etkileşiminin tasavvufi ve psikolojik kavramlarla bağlantısı incelenmiş olup nefsi Kamile, depresyon, istikamet, züht, İhsan, tevekkül, Rıza, müşahede ve vecd kavramlarıyla açıklanmaya çalışılmış konunun kapsamı oluşturulmuştur. Tasavvuf psikolojisinin insanın benliği ve bağımlılıkları ile olan bağlantı sonucunda ulaşılan bilgiler şu şekilde açıklanabilir:

Ulaşılan bilgiler başlıklar üzerinde değerlendirilmiş, anahtar kavramlar ile de yorumlanarak tasavvuf psikolojisinin insanın benliği ve bağımlılıkları ile olan etkileşimi ile ilgili diğer eserler incelenmiş olup, çalışmada elde edilen veriler üzerinde karşılaştırma yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre tasavvuf psikolojisinin insanın benliği ve bağımlılıklarıyla ilişkisinin güncelliğini koruduğu tespit edilmiştir. Modern çağda bilimin hız kazanması, maddi imkanların artması, manevi birikimi tüketilmesine sebep olmuştur.

Gelişen toplumlar tüketim çılgınlığına dalmış, benlik arayışlarında kendilerini kaybetmişlerdir. Bunun sonucunda zihinsel hastalıklar baş göstermiş ve bağımlılıkların artmasına kapı aralamıştır. Çözümü ise tasavvuf psikolojisinin insana sunmuş olduğu nefis-i Kamile ile kendini bulduğu, depresyonun etkilerinden

³¹ Topal, *Ezoterik Tasavvuf*, 34.

kendisini sevgiyle kurtardığı, istikamet anlayışı ile düşüncelerinde ve davranışlarında kararlı olduğu, züht ile dünyanın içinde değil dışında varlığını bulduğu bu sayede kalbinden dünyayı çıkardığı, ihsan ve tevekkül ile niyetinde ve amellerinde samimiyet olup elinden geleni yaptıktan sonra Allah'a Güven duyarak hayatına devam ettiği, Rıza, müşahade ve vecd kavramları ile Allah'a ulaşmanın Aşk haliyle olabileceğini kendini sorgulamanın rızaya ulaşmak olduğunu tasavvuf psikolojisi göstermiştir.

Yapılan araştırmada karşılaşılan sorunlardan biri benliğin ve bağımlılıkların daha çok psikoloji araştırmacıları tarafından çalışılmış olmasıdır. Fakat insanın benliği ve bağımlılıkları sadece psikolojik bir konu değildir. Tasavvuf literatüründe de geçmişten günümüze araştırılmış ancak üstü tozlanmış bir çalışma olarak kalmıştır. Bu çalışmayı gün yüzüne çıkarmak bu araştırma ile mümkündür. Burada önemli olan nokta tasavvuf psikolojisinde de benliğin ve bağımlılıkların var olmasıdır.

Tasavvufta benlik kavramı makamlar üzerinden açıklanmış ancak bağımlılık konusunda, kısır döngüye girilmiştir. Bu döngüden bağımlılıkların çeşitli olduğu bunlardan en güncel olanın duygusal bağımlılıklar olabileceği bu yapılan çalışmada araştırma konusuna perde aralamıştır. Bununla birlikte bu çalışmada en çok üzerinde durulan eserler aşağıda zikredilmiştir. “Esmâ Sayının “Tasavvuf Eğitimi ve Tasavvuf Psikolojisi” kitapları, Süleminin “Uyûbü’n Nefs ve Devâühâ” eseri, Kuşeyri’nin “Risaletü’l-Kuşeyri” eseri, Mesud Topalın “Ezoterik Tasavvuf” kitabı, İbrahim Işıtanın “Sufi Psikolojisi Sülemiye Göre Sufi Benlik Dönüşümü” kitapları araştırma konusunu oluşturmuştur. Bu eserlerin amacı insanın kendisini bulması ve bağımlılıklarının farkına varıp onlardan kurtulmayı sağlamasıdır.

Kaynakça

- Ankaravi, İsmail, Minhâcû'l – Fukârâ, haz. Saadettin, Ekici, İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Cevziyye, İbn Kayyım, Medâricu's – Salikin, Beyrut: Darü'n – Nifâs, 1979.
- Ceylan Sulhi, *İnsanı Düşünmek*, İstanbul: Semerkand Yayıncılık, 2024. 1. Baskı.
- Hökelekli, Hayati, Din Psikolojisine Giriş, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2010.
- Işıtan, İbrahim, *Sufi Psikolojisi Süleymiye Göre Sufi Benlik Dönüşümü*, İstanbul: Divan Kitap Yayıncılık, 2020, 1. Baskı.
- Kelebâzî, Ebû Bekir Muhammed, Taarruf li Mezhebi Ehli't Tasavvuf, Kaihire: Mektebetü'l – Külliyyati'l – Ezheriyye, 1980.
- Kuşeyri, Abdulkerim, *Risaletü'l - Kuşeyri*, Dâru'l - Hayr: Beyrut, 2003.
- Sayın, Esmâ, Tasavvuf Terapisi, İstanbul: Hayy Yayıncılık, 1. Baskı, 2020.
- Sayın, Esmâ, *Tasavvuf Eğitimi*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 1. Baskı, 2018.
- Sülemi Ebû, Abdurrahman Muhammed b. El- Hüseyin Musa, Derecâtü'l - Muâmelât, thk. Süleyman Ateş, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, ss. 21-34, çev. Süleyman Ateş, 1981/2.
- Sülemi, Ebu Abdurrahman Muhammed b el Hüseyin Musa, Kitâbü Sülûkü'l -l Ârif'in, thk. Süleyman Ateş, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, ss. 154-169, çev. Süleyman Ateş, 1981/7.
- Sülemi, Ebû Abdurrahman Muhammed b. El- Hüseyin Musa, *Uyûbü'n - Nefs ve Devâühâ*, thk. Muhammed es -Seyyid el - Cüleynd. Kahire: Dârü Kabâ, 2001.
- Topal, Mesud, Ezoterik Tasavvuf, İstanbul: Destek Yayınları, 2022.
- Uludağ, Süleyman, *Mâsivâ*, DİA. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 28, 2003.

TOPLUMSAL VE DİNİ HAYATTA MERASİMLERİN GÖZLEMLENMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Ali Beke BAĞIRGAN

GİRİŞ

Toplumsal yaşamın temel yapı taşlarından biri olan dini ve kültürel merasimler, bireyler ve topluluklar arasında güçlü bir bağ kurar. Bu çalışmanın amacı, geleneksel törenlerin bireysel kimlikten toplumsal bütünleşmeye kadar uzanan çok yönlü etkilerini incelemektir (Durkheim, 1912; Turner, 1969). Araştırmada, ritüellerin sadece manevi birer uygulama olmanın ötesinde, toplumların değerlerinin korunmasında ve sosyal düzenin sağlanmasında ne kadar önemli roller üstlendiği ortaya konulmak istenmiştir (Geertz, 1973). Özellikle günümüz dünyasında hızla yaşanan değişimlerin ve teknolojik gelişmelerin bu geleneksel uygulamalar üzerindeki etkileri analiz edilmiştir (Casanova, 1994; Campbell, 2012). Böylece, dini merasimlerin hem kültürel sürekliliği destekleyen hem de toplumsal yeniliklere uyum sağlayan esnek yapısının anlaşılması hedeflenmiştir.

Çalışmanın önemi ise, modern toplumda ritüellerin işlevini ve değişimini ortaya koyarak, gelenekten günümüze uzanan süreçte dini törenlerin birey ve toplum üzerindeki kalıcı etkilerine ışık tutmasında yatmaktadır.

Konunun Tanımı ve Araştırmanın Önemi

Dini ritüeller, toplulukların kültürel ve sosyal dokusunu şekillendirme gücüne sahiptir. Bu araştırmada, dini törenlerin toplumsal ve bireysel yaşam üzerindeki etkileri mercek altına alınmaktadır. Bu ritüellerin, sosyal kimlik, topluluk bağları ve kültürel süreklilik gibi önemli konularda nasıl bir rol oynadığı incelenecektir.

Bu çalışmanın odak noktası, çeşitli kültürlerde yer alan dini ritüellerin toplumsal etkilerini karşılaştırmalı olarak değerlendirmektir. Özellikle, bu törenlerin topluluklar arası ilişkiler, kimlik inşası ve iç grup dinamikleri üzerinde nasıl etkili olduğu analiz edilecektir. Çalışma, dini ritüellerin yalnızca manevi etkinlikler olmadığını, aynı zamanda sosyal norm ve değerlerin biçimlendirilmesinde kritik roller üstlendiğini göstermeyi hedeflemektedir.

Bu araştırmanın değeri, küreselleşen dünyamızda dini uygulamaların ve törenlerin sosyal yaşam üzerindeki süregelen etkilerini daha derinlemesine kavramaktır. Dini ritüellerin sosyal bütünleşme, grup kohezyonu ve kültürel devamlılık gibi sosyal

işlevlere nasıl hizmet ettiğini detaylıca ele alacak olan bu çalışma, konu hakkındaki anlayışımıza önemli katkılarda bulunmayı amaçlamaktadır.

Ana Araştırma Konusu

Bu çalışmanın merkez konusu, sosyal ve dini hayat temaları altında ele alınan dini içerikli merasimlerin detaylı bir incelemesi yer almaktadır; bu inceleme, bu tür ritüellerin bireylerin sosyal kimlikleri ve toplulukları üzerindeki etkilerini derinlemesine anlamamızı sağlayacaktır.

1. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Dini Ritüeller

Dini ritüeller, bir inanç sistemine bağlı bireyler veya topluluklar tarafından düzenli aralıklarla gerçekleştirilen, sembolik anlamlar taşıyan ibadet ve uygulamalardır. Bu ritüeller; dua etmek, tapınmak, adak adamak, kutsal metinlerin okunması, dini ayinlerin düzenlenmesi ve kutsal günlerin kutlanması gibi çeşitli uygulamaları içermektedir. Ritüeller, dinlerin özünde yer alan teolojik ilkeler ve doktrinlerle bütünleşmiş olup, inananların manevi dünyalarını güçlendiren, topluluk üyeleri arasında ortak bir kimlik ve aidiyet duygusu oluşturan önemli sosyal pratiklerdir (Durkheim, 1912; Bell, 1997).

Her din, kendi teolojik yapısı ve kültürel geçmişi doğrultusunda ritüellerini şekillendirir ve anlamlandırır. Bu nedenle dini ritüeller, sadece kutsal metinlerin yorumuna dayalı bir ibadet biçimi olmakla kalmaz, aynı zamanda tarihsel, kültürel ve toplumsal koşullardan da etkilenir (Geertz, 1973). Dini ritüeller, bir yandan kutsal olanı gündelik yaşamdan ayıran sınırları belirlerken, diğer yandan toplumsal bütünlüğün ve kültürel sürekliliğin sağlanmasına hizmet eder (Turner, 1969). Aynı zamanda, bireylerin yaşadıkları topluma aidiyet hissetmelerini sağlayan, sosyal bağları ve grup dayanışmasını güçlendiren yapılar olarak öne çıkar (Durkheim, 1912).

Geleneksel toplumlardan modern toplumlara kadar her kültürde ritüellerin biçimi, sıklığı ve işlevi farklılık gösterebilir. Ancak genel olarak, dini ritüellerin; manevi tatmin sağlama, kimlik inşası, toplumsal normların ve değerlerin aktarımı, kriz ve geçiş dönemlerinde psikolojik destek sunma gibi çok yönlü işlevleri olduğu kabul edilmektedir (Bell, 1997; Turner, 1969).

1.1.1. Ritüellerin İşlevleri

Dini ritüellerin işlevleri hem sosyal hem de psikolojik açıdan toplumlar üzerinde derin etkiler yaratmaktadır. Bu işlevler, ritüellerin topluluk içinde nasıl birleştirici bir güç olarak hareket ettiğini, bireylerin kimliklerinin şekillenmesine nasıl katkıda bulunduğunu, psikolojik destek sağladığını ve kuşaklar arası bilgi ve değer aktarımı yaptığını gösterir.

Dini ritüeller, insanları ortak inançlar etrafında birleştirerek toplumsal birliği güçlendirir. Bu ritüeller, topluluk üyelerinin bir arada zaman geçirmelerini sağlayarak, ortak değerleri ve inançları pekiştirir. Emile Durkheim, "The Elementary Forms of Religious Life" adlı eserinde bu ritüellerin, toplum üyeleri arasında paylaşılan bir bilinci ve kolektif bir duyarlılığı teşvik ederek topluluğun bütünlüğünü ve dayanışmasını sürekli kıldığını vurgular (Durkheim, 1912).

Ritüeller, bireysel ve toplumsal kimliklerin şekillendirilmesinde merkezi bir role sahiptir. Hayatın dönüm noktalarında gerçekleştirilen ritüeller, kişisel kimliklerin dönüşümünde ve toplumsal statülerin yeniden konumlandırılmasında kritik öneme sahiptir. Victor Turner'ın "The Ritual Process: Structure and Anti-Structure" adlı çalışmasında belirtildiği gibi, ritüeller toplumsal yapılar içindeki geçiş dönemlerini işaret eder ve bu süreçlerde bireyin toplumsal rollerini ve statülerini yeniden tanımlamalarına yardımcı olur (Turner, 1969).

Ritüeller, bireylerin psikolojik ve duygusal ihtiyaçlarına yanıt verir. Zor zamanlarda bireyler manevi destek sağlar ve ruhsal rahatlama sunar. Carl Jung, ritüellerin sembolik anlamlar ve arketipler aracılığıyla bireylerin derin psikolojik süreçleriyle etkileşime girdiğini ve bu etkileşimlerin ruhsal sağlık üzerinde olumlu etkiler yaratabileceğini vurgular (Jung, 1964).

Ritüeller, dini bilgilerin ve kültürel değerlerin aktarılmasında önemli bir araçtır. Bu süreçler, genç bireylerin toplumun manevi ve kültürel mirasını öğrenmelerini sağlar. Ritüeller, gençlerin bu bilgileri içselleştirmelerini ve kuşaktan kuşağa aktarmalarını sağlayarak toplumun kültürel ve manevi değerlerinin sürekliliğini garanti eder.

1.1.2. Türk Kültüründe Ritüeller

Türk kültüründe ritüeller, sosyal yaşamın temel yapı taşlarından biri olarak öne çıkar ve hem bireyler arasında ilişkilerin güçlenmesine hem de kültürel kimliğin sürdürülmesine katkı sağlar. Özellikle doğum, evlilik ve ölüm gibi hayatın önemli dönüm noktalarında uygulanan törenler sayesinde, kişiler toplumsal rollerini yeniden tanımlama fırsatı bulurken toplumun birlik ve bütünlüğü de pekişmiş olur. Bu tür ritüeller yalnızca dini inanışların bir sonucu olmakla kalmaz aynı zamanda ortak gelenek ve değerlerin gelecek nesillere aktarılmasında da merkezi bir görev üstlenir.

Geleneksel Türk toplumunda merasimler, sosyal dayanışmanın güçlenmesinde ve kimliğin inşasında önemli bir rol oynar. Anadolu'nun farklı bölgelerinde görülen düğün, sünnet ve cenaze gibi törenler, toplumsal bağların canlı tutulmasına ve kültürel değerlerin yaşatılmasına zemin hazırlar (Mansouri, F., 2020).

Her ne kadar modernleşme ve şehirleşme ile bazı ritüeller değişikliğe uğrasa da bu tür uygulamaların kültürel aidiyet ve toplumsal devamlılık bakımından halen etkili olduğu gözlenmektedir. Son dönem akademik çalışmalar da toplumsal törenlerin değişen şartlara ayak uydurarak kendini yenilediğini, fakat özündeki sosyal işlevleri sürdürmeye devam ettiğini göstermektedir.

1.1.2.1 Ölüm ve Ölüm Sonrası Ritüeller

Türk toplumunda ölüm yalnızca biyolojik bir sorun değil; aynı zamanda ruhun başka bir boyuta geçişi olarak değerlendirilir. Bu bakış açısı, ölüm sonrası gerçekleştirilen ritüellerde de kendisini açıkça göstermektedir. Vefat eden kişinin ardınsan düzenlenen cenaze törenleri hem ölenin manevi yolculuğunun bir parçası hem de geride kalanların yas sürecini yönetmelerine yardımcı olan önemli sosyal uygulamalardır. Cenaze merasimleri, sadece dini vecibelerin yerine getirilmesinin ötesinde; toplumsal dayanışmayı güçlendiren, aile ve yakın çevre arasında birlik ve beraberliği artıran önemli işlevlere sahiptir (Özgün, 2023).

Ölümle birlikte başlayan ritüeller zinciri; taziye ziyaretleri, dualar, toplu yemekler, mevlitler ve belirli günlerde yapılan anma etkinlikleriyle sürdürülür. Bu uygulamalar sayesinde, kayıp yaşayan bireyler yalnız olmadıklarını hisseder ve toplumun desteğini arkasında görür. Türk toplumunda cenaze törenlerinde sadelik ve toplumsal birliktelik ön planda tutulurken, yas sürecinin sağlıklı bir şekilde geçirilmesine de özen gösterilir.

Geleneksel uygulamalar zamanla modernleşme ve şehirleşme gibi etkenlerle kısmen değişime uğrasa da ölüm sonrası ritüeller hâlâ ortak kültürel değerleri ve toplumsal dayanışma bilincini yaşatan önemli unsurlar olarak varlığını sürdürmektedir. Böylece, ölümle ilgili merasimler, toplumsal hafızanın ve kültürel kimliğin aktarılmasında kilit rol oynar; bireyler hem kaybın acısıyla başa çıkmada psikolojik destek bulur, hem de toplumla bütünleşme imkânı elde eder (Özgün, 2023).

1.1.2.2. Tören Keşkeği Geleneği

Keşkek, Anadolu'nun pek çok bölgesinde, özellikle de düğün, bayram, askere uğurlama ve mevlit gibi toplu merasimlerde hazırlanan ve topluluk dayanışmasını güçlendiren geleneksel bir yemektir. Buğday ve genellikle etle hazırlanan keşkek, büyük kazanlarda imece usulüyle pişirilir. Hazırlık sürecine törene katılan herkesin katkı sunması, bu yemeğin toplumsal dayanışma ve birlik sembolü olmasında etkilidir. Keşkek, sadece besleyici bir yemek olmanın ötesinde, topluluk üyelerinin bir araya gelmesini, ortak değerleri paylaşmasını ve sosyal ilişkilerin güçlenmesini sağlayan bir ritüeldir.

Farklı bölgelerde değişik şekillerde pişirilip sunulsa da keşkek geleneği her yerde topluluğun birlik ve paylaşımını vurgular. Ayrıca, keşkek geleneği 2011 yılında UNESCO tarafından Somut Olmayan Kültürel Miras olarak tescillenmiş ve Anadolu kültürel mirasının önemli bir unsuru olarak uluslararası düzeyde de tanınmıştır (UNESCO, 2011). Bu yönüyle, keşkek hem kültürel kimliğin aktarılmasında hem de sosyal dayanışmanın sürdürülmesinde canlı bir gelenek olarak varlığını korumaktadır.

1.1.2.3. Düğün Ritüelleri

Türk toplumunda düğünler, yalnızca evlilik akdinin yerine getirildiği törenler değil, aynı zamanda toplumsal dayanışmanın, kültürel kimliğin ve sosyal aidiyetin pekiştirildiği kapsamlı etkinliklerdir. Düğün sürecinde yer alan bayrak dikme, kına gecesi, damat tıraşı, gelin çıkarma, takı merasimi gibi geleneksel uygulamalar, her biri sembolik anlamlar taşıyan ve topluluğun ortak değerlerini yansıtan ritüellerdir. Özellikle bayrak dikme geleneği, düğün evinin topluluk içinde görünür kılınmasını, mahalle veya köyde bir farkındalık yaratılmasını ve kutlamanın birlikte yaşanmasını sağlar (Kaya, 2023). Böylece, törene katılanların aidiyet hissi güçlenir, topluluk üyeleri arasında birlik ve dayanışma duyguları tazelenir.

Düğünlerin en temel işlevlerinden biri de kültürel sürekliliğin sağlanmasıdır. Damat tıraşı, gelin alma ve kına gecesi gibi törenler aracılığıyla hem geçmişten aktarılan gelenekler yaşatılır hem de yeni nesillere aktarılır (Durutürk, 2008). Aynı zamanda bu tür ritüeller, bireylerin toplum içindeki rollerini pekiştirir ve sosyal düzenin devamlılığını destekler. Topluluk üyeleri, düğünlerde görev alarak veya törene katılarak kolektif hafızanın canlı tutulmasına katkı sunar.

Bölgeden bölgeye farklılık gösteren düğün ritüelleri, Anadolu'nun kültürel çeşitliliğini ve zenginliğini de gözler önüne serer. Örneğin, kimi yörelerde düğün alayları düzenlenirken, bazı bölgelerde ise halk oyunları ve maniler eşliğinde kutlamalar yapılır. Bu çeşitlilik, Türk düğünlerinin hem dinamik hem de kapsayıcı yapısını ortaya koyar.

Sonuç olarak, düğün ritüelleri yalnızca bireysel bir birleşmeyi değil, toplumsal bütünleşmeyi ve kültürel mirasın devamlılığını da sağlayan önemli sosyal pratikler olarak Türk kültüründe yaşatılmaktadır.

1.1.2.4. Mitolojik Ritüellerde Yiyecek ve İçecekler

Eski Türklerde yiyecek ve içecekler, ritüellerin vazgeçilmez bir parçası olarak önemli roller üstlenmiştir. Et ve kırmızı gibi besinler, özellikle dini ve mitolojik törenlerde sıklıkla kullanılmıştır. Et, genellikle kutsal kabul edilen hayvanlardan elde edilirken, kırmızı ise bozkır yaşamının temel içeceği olarak hem besin kaynağı hem de manevi bir sembol olmuştur. Bu besinler, ritüellerin manevi anlamlarını güçlendiren ve topluluğun değerlerini yansıtan unsurlar olarak öne çıkar (Kafesoğlu, 2023).

Et tüketimi, Eski Türk toplumlarında sadece fiziksel bir beslenme aracı değil, aynı zamanda tanrılara ya da ruhlara sunulan bir adak olarak önemli bir semboldü. Özellikle kurban ritüellerinde, hayvanın belirli bölümlerinin kutsal kabul edilen yerlere sunulması, doğa ve tanrılarla uyum içinde yaşama arzusunu ifade ederdi. Bu uygulamalar, toplumun manevi bağlarını güçlendiren ve ortak inançları pekiştiren sembolik bir eylem niteliği taşımıştır (Ögel, 2023).

Kırmızı, mitolojik ritüellerde öne çıkan bir diğer unsurdur. Hem günlük yaşamda hem de dini törenlerde önemli bir yere sahip olan bu içecek, özellikle gökyüzü tanrısı Tengri'ye yapılan dualar sırasında kullanılmıştır. Kırmızı, ritüellerde topluluğun bir arada bulunmasını ve ortak değerleri kutlamasını sağlayan bir işlev üstlenmiştir.

Ayrıca, bu içecek, toplumun doğaya olan saygısını ve doğa gleriyle olan ilişkisini sembolize etmiştir (Çoruhlu, 2023).

Bu tür yiyecek ve içeceklerin ritüellerde kullanımı, topluluğun dayanışmasını güçlendiren ve ortak kimliği pekiştiren bir araç olmuştur. Aynı zamanda, bu uygulamalar aracılığıyla toplumun inanç sistemleri ve değerleri, ritüeller yoluyla nesilden nesle aktarılmıştır. Bu yiyecek ve içeceklerin sembolik kullanımı, sadece beslenme amacı taşımakla kalmamış, aynı zamanda ritüel pratiğin merkezinde yer alarak kültürel bir mirasın korunmasına hizmet etmiştir.

1.1.3. Dini Ritüellerin Teorik Temelleri

Dini ritüeller, insanlık tarihi boyunca toplumsal yaşamın vazgeçilmez unsurlarından biri olmuştur. Bu ritüeller, yalnızca bireylerin manevi ihtiyaçlarını karşılamakla kalmaz, aynı zamanda topluluk yeleri arasında sosyal bağların kurulmasına ve güçlendirilmesine de katkı sağlar (Durkheim, 1912). Sosyoloji, antropoloji ve psikoloji gibi farklı bilim dalları, dini ritüellerin işlevlerini ve teorik altyapılarını çeşitli açılardan incelemiştir. Örneğin, Emile Durkheim (1912), ritüellerin toplumsal bütünleşme ve ortak kimlik oluşturmadaki rolünü vurgularken; Victor Turner (1969), ritüellerin toplumda geçiş dönemlerinde yapısal değişimlerin yönetilmesindeki önemini ortaya koymuştur. Antropolojik bakış açısıyla, ritüellerin sembolik anlamları ve kültürel aktarımı ön plana çıkar (Geertz, 1973). Psikolojik perspektiften bakıldığında ise, ritüellerin bireylere güven, aidiyet ve anlam duygusu sağladığı belirtilmektedir (Pargament, 1997).

1.1.3.1. Sosyolojik Temeller

Sosyolojik bakış açısıyla, dini ritüeller toplumun bütünlüğünü ve dayanışmasını korumada önemli bir role sahiptir. Durkheim (1912/1995), ritüellerin toplumun ortak değerlerini ve normlarını koruyarak bireylerin bu değerlere bağlılıklarını artırdığını ifade eder. Ritüellerin, kutsal olan ile sıradan olan arasındaki sınırları netleştirerek toplumsal düzeni desteklediği vurgulanmıştır. Ayrıca, ritüeller bireylerin toplumsal rollerini anlamlandırmasına olanak tanır ve topluluk üyelerinin aidiyet hislerini güçlendirir. Örneğin, dini bayramlar veya toplu ibadetler, bireylerin ortak bir bilinç oluşturmasına ve topluluğun bir parçası olduklarını hissetmelerine olanak tanır (Durkheim, 1912/1995).

1.1.3.2. Antropolojik Temeller

Antropolojik perspektif, dini ritüelleri kültürel anlamların aktarımı ve toplumsal geçiş süreçlerinin sembolik ifadeleri olarak değerlendirir. Turner (1969), ritüellerin toplulukların kritik geçiş dönemlerinde bireylerin sosyal rollerini yeniden şekillendirdiğini ve bu geçişlerin toplumsal bağları güçlendirdiğini savunur. Ritüellerin özellikle "liminal aşamalarda" bireylerin toplumsal statülerini yeniden tanımladığını ve bu süreçte topluluk bağlarını güçlendirdiğini vurgular. Örneğin,

evlilik ritüelleri, sadece bireylerin değil, aynı zamanda topluluğun sosyal yapısının yeniden şekillenmesine katkıda bulunur (Turner, 1969). Bu ritüeller, bireylerin sosyal ilişkilerini ve toplumsal rollerini yeniden düzenlemelerine yardımcı olan sembolik eylemler olarak işlev görür.

1.1.2.3. Psikolojik Temeller

Psikolojik açıdan, dini ritüeller, bireylerin zihinsel sağlığını desteklemek ve duygusal denge sağlamalarına yardımcı olmak için önemli bir araçtır. Bu ritüeller, tekrarlayıcı ve yapılandırılmış doğaları sayesinde bireylerde bir kontrol ve öngörülebilirlik hissi yaratarak belirsizlikle başa çıkmalarını kolaylaştırır (Kirkpatrick, 2005). Örneğin, düzenli ibadet veya meditasyon uygulamaları, bireylerin stresten arınmasına, içsel huzuru bulmasına ve genel yaşam kalitelerini artırmasına olanak tanır.

Ayrıca, dini ritüellerin bir topluluğa aidiyet duygusu sağladığı ve bu aidiyetin bireylerin yalnızlık duygusunu azaltarak psikolojik iyilik halini artırdığı vurgulanmaktadır (Pargament, 1997). Ritüeller, bireylere yaşamlarında düzen ve anlam duygusu sağlayarak karmaşık duygusal süreçleri düzenlemelerine yardımcı olur. Bu düzenleyici işlev, ritüellerin bireysel düzeydeki iyileştirici etkilerinin temelini oluşturur.

1.1.4. Ritüellere Modern Yaklaşımlar

Modern yaklaşımlar, dini ritüellerin dijitalleşme ve küreselleşme çağında nasıl değişim gösterdiğini ve bu değişimlerin bireysel ve toplumsal etkilerini ele alır. Clifford Geertz (1973), ritüellerin toplulukların inançlarını ve değerlerini sembolik ifadeler aracılığıyla yansıttığını ve bu semboller sayesinde toplumsal dayanışmayı güçlendirdiğini belirtmiştir. Ritüellerin, toplumsal bağları pekiştirme ve bireylerin anlam arayışlarına katkıda bulunma işlevleri, modern dünyada yeni uygulama biçimleri kazanmıştır.

Teknolojik ilerlemeler ve dijitalleşmenin yaygınlaşmasıyla birlikte dini ritüeller, fiziksel mekân sınırlamalarını aşarak çevrimiçi platformlarda uygulanmaya başlanmıştır (Campbell, 2012). Özellikle pandemi döneminde çevrimiçi ibadetlerin ve toplu duaların popülerleşmesi, ritüellerin modern toplumlarda adaptasyon kapasitesini ortaya koymaktadır. Örneğin, sanal hac platformları veya çevrimiçi meditasyon grupları, bireylerin toplumsal bağlarını sürdürmelerine ve manevi ihtiyaçlarını karşılamalarına olanak tanır. Bu durum, dini ritüellerin hem bireysel hem de toplumsal bağlamda değişen yaşam koşullarına nasıl uyum sağladığını göstermektedir.

Dijitalleşme aynı zamanda dini ritüellerin bireyler için daha erişilebilir hale gelmesini sağlamış, farklı kültürler ve inanç sistemleri arasındaki etkileşimi artırmıştır (Cheong et al., 2012). Bununla birlikte, küreselleşmenin etkisiyle, dini ritüellerin geleneksel biçimlerinden uzaklaşarak daha evrensel bir anlam kazandığı görülmektedir. Modern ritüeller, bireylerin manevi ihtiyaçlarını karşılarken aynı zamanda yeni topluluklar oluşturma ve daha geniş sosyal ağlar kurma fırsatı sunar.

Bununla birlikte, dijitalleşme ve küreselleşme, dini ritüellerin otantikliği ve anlamı üzerinde bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Çevrimiçi ritüellerin topluluk içindeki fiziksel bir aradalık duygusunu yeterince sağlayıp sağlayamayacağına dair eleştiriler bulunmaktadır (Horsfield, 2015). Ancak bu ritüeller, bireylerin mekânsal sınırlamalara rağmen topluluklarına bağlılıklarını sürdürmelerine ve manevi deneyimlerini daha esnek bir şekilde yaşamalarına olanak tanımaktadır.

1.1.5. Sosyal Bilimlerde Dini Ritüellerin İncelenmesi

Dini ritüellerin sosyal bilimlerde incelenmesi, bireylerin ve toplumların çok yönlü yapısını anlamada önemli bir araçtır. Bell (1997) ve Rappaport (1999) gibi araştırmacılar, ritüellerin toplumsal bağları güçlendiren, kültürel aktarımı sağlayan ve bireylerin manevi ihtiyaçlarına cevap veren çok yönlü işlevlerini ortaya koymaktadır. Dijitalleşme çağında ise ritüeller, teknolojik yeniliklere uyum sağlayarak yeni biçimler kazanmış ve bu bağlamda hem geleneksel hem de modern toplumlarda merkezi bir rol oynamaya devam etmektedir.

Bell (1997), ritüellerin topluluk üyeleri arasında ortak bir anlam ve değer sistemi oluşturarak sosyal bağları güçlendirdiğini vurgular. Bu çerçevede, ritüeller bireylerin topluma aidiyet hissetmelerine ve ortak değerleri paylaşmalarına olanak tanır. Aynı zamanda, bireyler bu ritüeller aracılığıyla topluluk içindeki rollerini ve sorumluluklarını daha net bir şekilde anlar (Bell, 1997).

Rappaport (1999), dini ritüellerin yalnızca kişisel bir ibadet biçimi değil, aynı zamanda bir kültürel aktarım aracı olduğunu ifade eder. Örneğin, bayram kutlamaları, kurban sunma törenleri veya geleneksel kına geceleri gibi ritüeller, bir topluluğun kültürel mirasını genç nesillere taşıyan sembolik etkinliklerdir. Bu ritüeller, kültürel sürekliliğin korunmasında önemli bir işlev görür (Rappaport, 1999).

Çevrimiçi ibadetler, sanal hac platformları veya dijital dua grupları gibi uygulamalar, bireylerin fiziksel mekân sınırlamalarını aşarak manevi pratiklerini sürdürmelerine olanak tanır (Campbell, 2012). Bu tür dijital ritüeller, geleneksel ritüel formlarını dönüştürmekle kalmamış, aynı zamanda bireylere topluluk bağlarını devam ettirme fırsatı sağlamıştır. Bununla birlikte, bu dönüşüm ritüellerin otantikliği ve anlamı konusunda çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmiştir (Campbell, 2012).

Pargament (1997), ritüellerin yapılandırılmış ve öngörülebilir doğasının bireylerde bir güven hissi oluşturduğunu ve bu durumun zihinsel sağlığa olumlu etkiler sağladığını belirtir. Örneğin, meditasyon veya topluluk halinde gerçekleştirilen dini pratikler, bireylerde ruhsal bir rahatlama sağlayarak içsel huzuru artırabilir. Ritüellerin bireysel psikolojik faydaları, onların aynı zamanda toplumsal dayanışmayı güçlendiren araçlar olduğunu göstermektedir (Pargament, 1997).

Dini ritüeller, sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde geniş bir araştırma alanı olarak kabul edilmiştir. Bu ritüeller, bireylerin manevi ihtiyaçlarını karşılarken, aynı zamanda toplumsal düzenin korunmasına ve kültürel değerlerin yeni nesillere

aktarılmasına katkı sağlar. Sosyoloji, antropoloji ve psikoloji gibi disiplinler, dini ritüellerin bireysel ve toplumsal etkilerini çeşitli teorik çerçevelerle değerlendirmiştir.

1.2. Din ve Değişim

Din ve toplumsal değişim arasındaki ilişki, sosyal bilimlerin önemli araştırma alanlarından biri olarak, çok boyutlu ve dinamik bir yapıya sahiptir. Din, bir yandan toplumsal düzenin korunmasında istikrar sağlayan bir yapı olarak işlev görürken, diğer yandan toplumsal değişimin hem bir aracı hem de etkilediği bir unsur olarak karşımıza çıkar (Smith, 2003). Bu durum, dinin toplulukları bir arada tutma ve normatif yapıyı güçlendirme gibi özelliklerinin yanı sıra, değişim süreçlerine uyum sağlama veya bu süreçlere karşı direnç geliştirme kapasitesine de sahip olduğunu göstermektedir.

Din, toplumsal düzenin sürekliliğini sağlamada etkili bir araç olarak değer ve normların korunmasına katkıda bulunurken, aynı zamanda, değişen sosyal ve kültürel koşullara uyum sağlamak zorunda kalmaktadır. Bu çift yönlü etki, dinin hem toplumu değişime hazırlayan bir aktör hem de değişimin etkilerine karşı korunmaya çalışan bir yapı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, din, yalnızca pasif bir toplumsal bileşen değil, aynı zamanda toplumsal dönüşümlerin yönünü ve hızını etkileyebilecek aktif bir rol oynamaktadır.

1.2.1. Modernleşme ve Din

Modernleşme süreci, din üzerinde kapsamlı etkiler yaratmış ve geleneksel dini yapılar ile uygulamaların dönüşümüne yol açmıştır. Modernleşmenin getirdiği sekülerleşme, bireyselleşme ve çoğulculuk gibi süreçler, dinin toplumsal hayattaki rolünü yeniden şekillendirmiştir. Bu süreçte, dinin toplumsal norm ve değerlerin korunmasında oynadığı geleneksel rol değişime uğramış, ancak tamamen ortadan kalkmamıştır. Casanova (1994), modernleşmenin sekülerleşmeyi kaçınılmaz bir sonuç olarak doğurduğu yönündeki klasik görüşü eleştirmiş ve modern toplumlarda dinin kamusal alanda yeniden önem kazandığını savunmuştur. Bu görüş, modernleşme ile din arasındaki ilişkinin daha karmaşık bir yapıya sahip olduğunu ve dinin sadece bireysel düzeyde değil, kamusal alanda da varlığını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır.

Türkiye özelinde modernleşme süreci, dinin toplumsal yaşam içindeki yerini köklü bir şekilde değiştirmiştir. Göle (1997), Türkiye'deki modernleşme hareketlerinin dini kamusal alandan uzaklaştırarak özel alanla sınırladığını belirtmektedir. Ancak bu durum, dinin toplum üzerindeki etkisinin tamamen ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Aksine, din, bireysel ve toplumsal kimliklerin yeniden inşasında önemli bir aktör olarak varlığını sürdürmüştür. Özellikle, modernleşme sürecinin getirdiği değerler ve dinamikler karşısında dinin, kimlik oluşturma ve toplumsal aidiyeti güçlendirme gibi işlevleri daha belirgin hale gelmiştir. Bu da dinin modernleşme süreçleriyle çatışma içinde olduğu kadar, bu süreçlere uyum sağlama kapasitesine de sahip olduğunu göstermektedir.

1.2.2. Toplumsal Hareketler ve Din

Toplumsal hareketler bağlamında ele alındığında, din, değişim süreçlerinde hem bir katalizör hem de güçlü bir motivasyon kaynağı olarak öne çıkar. Dini temelli toplumsal hareketler, adalet arayışı, eşitlik talebi ve dayanışma gibi önemli toplumsal meselelerde belirleyici roller üstlenmiştir (Habermas, 2006). Bu hareketler, bireylerin ortak bir amaç etrafında bir araya gelerek toplumsal dönüşüm için kolektif bir çaba göstermelerine zemin hazırlamıştır. Din, bireyler ve topluluklar için sadece manevi bir rehberlik kaynağı değil, aynı zamanda sosyal adalet ve değişim için harekete geçirici bir güç olmuştur.

Habermas (2006), dinin kamusal alandaki varlığının, demokratik tartışma süreçlerine anlamlı katkılar sunduğunu ve bu süreçlerin daha kapsayıcı hale gelmesini sağladığını belirtir. Ona göre, din, toplumsal hareketlerdeki etkisiyle yalnızca bireylerin manevi dünyasında değil, aynı zamanda kolektif sosyal dönüşüm projelerinde de merkezi bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, din, sadece değişim taleplerini desteklemekle kalmayıp, aynı zamanda bu taleplerin meşrulaştırılmasına ve topluma iletilmesine de katkı sunar. Toplumsal hareketlerin başarısında dinin sağladığı bu motivasyonel ve birleştirici gücün önemi göz ardı edilemez.

Bu perspektiften bakıldığında, dinin toplumsal hareketlerdeki rolü, sadece bireysel bir deneyim ya da inanç sistemi olarak değil, aynı zamanda toplumsal dayanışmayı güçlendiren ve dönüşüm süreçlerini hızlandıran bir araç olarak da değerlendirilmelidir. Bu durum, dinin bireysel düzeydeki etkisinin ötesine geçerek toplumsal hareketlerde kolektif bir güç olarak nasıl işlev gördüğünü açıkça ortaya koymaktadır.

1.2.3. Küreselleşme ve Din

Küreselleşme, dini pratiklerin ve inanç sistemlerinin ulusal sınırların ötesine taşınmasını sağlamış ve farklı kültürler arasında daha geniş bir etkileşim alanı yaratmıştır. Robertson (1992), küreselleşmenin dini topluluklar üzerinde çift yönlü etkiler yarattığını vurgular. Bu süreç, bir yandan farklı inanç grupları arasında iletişim ve iş birliği olanaklarını artırarak dinler arası diyalogun gelişmesine zemin hazırlamış, diğer yandan ise dini kimliklerin korunması ve geleneklerin sürdürülmesi adına yeni direnç hareketlerini tetiklemiştir. Küreselleşme, dini pratiklerin evrensel bir bağlamda yeniden şekillenmesine olanak tanırken, aynı zamanda geleneksel değerlerin kaybolmasını engellemek isteyen toplulukların kültürel dirençlerini de ortaya çıkarmıştır.

Dijitalleşme, küreselleşmenin din üzerindeki etkilerini daha da belirgin hale getirmiştir. İnternetin ve çevrimiçi platformların yaygınlaşmasıyla birlikte, dini uygulamalar artık fiziksel mekânlara bağlı kalmadan gerçekleştirilebilmektedir. Bu durum, bireylerin dünya genelinde farklı manevi deneyimlere erişmesini ve kendi dini pratiklerini kişiselleştirmesini mümkün kılmıştır (Campbell, 2012). Örneğin, sanal ibadetler, dijital dua grupları ve çevrimiçi dini eğitim platformları, bireylere manevi bir topluluğun parçası olma hissini yaşatırken mekân ve zaman sınırlamalarını ortadan kaldırmaktadır. Ancak bu süreç, aynı zamanda dijital

platformların dini ritüellerin otantikliğini nasıl etkilediği ve geleneksel dini değerlerin bu bağlamda nasıl korunacağı gibi tartışmaları da gündeme getirmiştir.

Küreselleşmenin ve dijitalleşmenin din üzerindeki bu etkileri, dini toplulukların değişime uyum sağlama kapasitesini ve esnekliklerini gözler önüne sermektedir. Bu süreçler, dinin geleneksel yapılarından uzaklaşarak modern dünyaya nasıl entegre olduğunu ve bireylerin manevi ihtiyaçlarına nasıl cevap verdiğini göstermektedir. Bununla birlikte, bu dönüşüm süreci, dini toplulukların kimliklerini koruma ve kültürel miraslarını sürdürme çabalarını da güçlendirmiştir. Küreselleşme ve dijitalleşme, dinin hem dönüşüm hem de direnç unsurlarını aynı anda barındıran bir yapı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

1.3. Ritüellerde Psikolojik ve Sosyolojik Perspektifler

Din ve toplumsal değişim arasındaki ilişki, bireyler üzerinde hem bireysel hem de sosyal düzeyde derin etkiler yaratır. Psikolojik açıdan ele alındığında, din, bireylerin değişim süreçlerine uyum sağlamalarında bir rehber ve destek mekanizması olarak işlev görür. James (1902), dini deneyimlerin bireylerde derin bir manevi yeniden doğuş ve dönüşüm sağladığını, bu süreçte bireylerin değişen koşullara daha kolay uyum sağlayabildiklerini ifade etmektedir. Dini inançlar ve ritüeller, bireylerin belirsizlikle başa çıkmasına yardımcı olan bir istikrar ve anlam kaynağı sunarak, değişim süreçlerini daha yönetilebilir hale getirir.

Sosyolojik açıdan bakıldığında, din, toplumsal normların ve değerlerin yeniden inşasında ve toplumsal düzenin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında etkili bir araçtır (Bellah, 1967). Dinin bu işlevi, toplumsal değişim dönemlerinde daha da belirgin hale gelir. Toplumsal dönüşümler sırasında, din, bireylerin bir topluluk içinde aidiyet hissetmelerine ve değişimle başa çıkmalarına olanak tanırken, aynı zamanda toplumun temel değerlerinin korunmasına da katkıda bulunur. Bu bağlamda, din, yalnızca değişime uyum sağlamakla kalmaz, aynı zamanda bu değişimi yönlendiren bir unsur olarak da işlev görür.

Din ve toplumsal değişim arasındaki ilişki, karşılıklı etkileşim ve dönüşüm süreci olarak ele alınmalıdır. Modernleşme, küreselleşme ve dijitalleşme gibi süreçler, dini yapıların ve pratiklerin dönüşümünü hızlandırmış ve dini kurumların rollerini yeniden tanımlamıştır. Ancak bu dönüşüm sürecine rağmen, din, bireylerin manevi ihtiyaçlarına cevap vermeye ve toplumsal dayanışmayı güçlendirmeye devam etmektedir. Din, sadece toplumsal değişimden etkilenen bir yapı değil, aynı zamanda değişim süreçlerini şekillendiren aktif bir aktör olarak varlığını sürdürmektedir. Bu ikili rol, dinin toplumdaki değişim ve istikrar dengesini nasıl koruduğunu anlamak açısından önemlidir.

1.4. Araştırmada İlgilenilecek Dini Ritüeller

1.4.1. Gösteri Toplumunda Geleneksel Törenlerin Değişimi: Doğum, Düğün ve Cenaze Ritüellerinin Yeniden Şekillenmesi

Din ve toplumsal değişim arasındaki etkileşim, bireylerin yaşamlarında önemli bir etki yaratmaktadır. Psikolojik açıdan bakıldığında, din, değişim süreçlerine uyum sağlama konusunda bireylere destek olur. William James'in (1902) vurguladığı gibi, dini deneyimler bireylerde manevi bir yenilenme ve dönüşümü teşvik eder, bu da sürekli değişen koşullara daha etkin bir şekilde uyum sağlamalarını kolaylaştırır. Din, belirsizlik anlarında bireylere anlam ve istikrar sağlayarak, onların zihinsel ve duygusal zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olur.

Sosyolojik perspektiften, din toplumsal normlar ve değerlerin yeniden şekillendirilmesinde kilit bir rol oynar (Bellah, 1967). Modernleşme, küreselleşme ve dijitalleşme gibi dinamikler, dinin yapısını ve pratiklerini dönüştürmekte, ancak din bu süreçlerde pasif bir element olmaktan ziyade, aktif bir şekilde değişimi yönlendiren bir güç olarak kalmaktadır. Jürgen Habermas (2006) göre, dinin sosyal ve kamusal alandaki varlığı, demokratik süreçlere değerli katkılarda bulunabilir ve toplumsal dönüşüm süreçlerini hızlandırabilir ve hareketlerin şekillenmesinde etkin bir role sahip olduğunu gösterir.

Küreselleşme bağlamında, dini pratiklerin ve inanç sistemlerinin ulusal sınırları aşmasına ve daha geniş bir kültürel bağlamda etkileşime girmesine olanak tanımıştır. Roland Robertson (1992), bu sürecin dini toplulukları nasıl dönüştürdüğünü ve farklı inanç sistemleri arasında iletişim ve iş birliği için yeni fırsatlar yarattığını ifade eder. Aynı zamanda, Heather A. Campbell (2012) dijitalleşmenin, dini uygulamaların fiziksel mekanlardan bağımsız olarak gerçekleştirilmesini mümkün kıldığını belirtir, bu da bireylerin daha çeşitli ve geniş kapsamlı manevi deneyimler yaşamasına imkân tanır (Campbell, 2012).

Din ve toplumsal değişim arasındaki etkileşim, karşılıklı bir dönüşüm süreci olarak değerlendirilmelidir. Din, modernleşme, küreselleşme ve dijitalleşme gibi süreçlerle birlikte evrilmekte ve bu süreçlerde hem etkilenen hem de etki eden bir güç olarak kalmaktadır. Dinin toplumdaki değişim ve istikrar dengesini nasıl koruduğu, toplumsal normların ve değer sistemlerini anlamamızda kritik bir öneme sahiptir.

Geleneksel törenlerin çağdaş toplumda dönüşümü üzerine yapılan literatür incelemeleri, bu değişimlerin kültürel, ekonomik ve teknolojik faktörler tarafından nasıl şekillendirildiğini ortaya koyar. Araştırmalar, bu tür törenlerin, küresel etkileşimler ve dijitalleşme süreçleri sonucunda orijinal kültürel bağlamlarını aşarak nasıl evrildiğini göstermektedir. Bu çalışmalar, geleneksel formlardan modern unsurları bütünleştiren yapıya doğru bir kayma olduğunu belirtir, bu da sosyo-ekonomik değişimler ve dijital teknolojilerin artan etkisi ile yönlendirilmektedir.

Modern toplumlar, geleneksel törenleri çeşitli yollarla dönüştürmüştür; özellikle medyanın ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması, bu törenlerin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamış ve bu süreçlerde törenlerin gösteriye dönüşmesine neden olmuştur. Bu durum hem toplumsal ritüellerin içeriğini hem de bu ritüellerin birey ve topluluklar üzerindeki etkilerini değiştirmiştir.

Örneğin, düğün ve cenaze gibi törenler, daha önce mahrem ve kişisel olarak kabul edilen olaylar iken, artık daha geniş ve kamusal bir nitelik kazanmıştır (Pharm et al., 2023). Bu ritüellerin medyatikleşmesi, onları sadece kişisel bir kutlama olmaktan çıkarıp, sosyal statü ve kimlik göstergesi olarak işlev görmelerine yol açmıştır. Böylece, geleneksel törenler, modern toplumun ihtiyaçlarına uygun olarak yeniden şekillendirilmektedir (ISVS e-journal, 2024).

Küreselleşme ve teknoloji, aynı zamanda dini ritüeller ve törenler üzerinde de derin bir etki yaratmıştır. Dijital platformlar aracılığıyla gerçekleştirilen dini ritüeller, daha geniş bir coğrafyadan katılımcıları bir araya getirerek, bu törenlerin sınırlarını genişletmiştir. Bu süreç, geleneksel dini uygulamaların nasıl modernleştiğini ve global bir bağlamda nasıl işlev gördüğünü göstermektedir (ISVS e-journal, 2024).

Sonuç olarak, geleneksel törenlerin modern toplum içinde nasıl dönüştüğünü anlamak, bu değişimleri yönlendiren kültürel ve teknolojik dinamikleri kavramak için kritik öneme sahiptir. Bu, sadece bu törenlerin nasıl değiştiğini değil, aynı zamanda toplumların bu değişimlere nasıl tepki verdiğini ve bu süreçlerde hangi yeni anlamların ve işlevlerin ortaya çıktığını da içerir (Griffith University, 2024).

Sarıkaya (2019) tezinde belirtildiği üzere, modern toplumlar içinde geleneksel ritüellerin nasıl bir dönüşüme uğradığı, medya ve iletişim teknolojilerinin etkileri altında incelenebilir. Bu dönüşüm, özellikle doğum, düğün ve cenaze törenleri gibi temel ritüellerde kendini gösterir. Medyanın genişlemesi ve sosyal değişimler, bu törenlerin daha görünür ve erişilebilir olmasını sağlamış, böylece geleneksel ritüellerin yapısını ve işlevini değiştirmiştir. Modern düğünler, gösteri toplumunun bir yansıması olarak, büyük ve görsel olarak çarpıcı etkinlikler haline gelmiştir. Bu törenler, sadece kişisel ve ailevi bir kutlama olmaktan çıkıp, geniş çapta sosyal ve ekonomik göstergeler olarak işlev görmeye başlamıştır. Sarıkaya'nın işaret ettiği gibi, düğünlerdeki bu evrim, törenin özünün yanı sıra katılımcıların ve izleyicilerin beklentilerini de dönüştürmüştür (Sarıkaya, 2019). Cenaze ritüelleri de benzer bir evrilmeye maruz kalmıştır. Geleneksel olarak mahrem ve içe dönük olan bu törenler, dijital teknolojiler sayesinde daha geniş bir izleyici kitlesine ulaşabilir hale gelmiştir. Bu açık erişim, cenaze törenlerinin toplumdaki algısını ve bu törenlerin bireyler üzerindeki psikolojik etkilerini değiştirmiştir. Sarıkaya'ya göre (2019), dijitalleşme, törenin manevi yönünü korurken, aynı zamanda uzaktaki bireylerin törene katılımını ve etkileşimini kolaylaştırmıştır.

Bu değişimler, gösteri toplumunda geleneksel törenlerin dönüşümünü açıklarken, modernleşme, küreselleşme ve dijitalleşme süreçlerinin dini ve kültürel pratikler üzerindeki etkisini de göstermektedir. Din ve toplumsal değişim arasındaki ilişki, bu tür dönüşümlerle daha da karmaşıklaşmakta, dinin toplumsal yapı içindeki yerini ve işlevini yeniden şekillendirmektedir. Sarıkaya'nın çalışması (2019), bu karmaşık etkileşimleri detaylı bir şekilde ele alarak, modern toplumların ritüel pratiklerini nasıl etkilediğini ve bu değişimlerin bireylerin yaşamındaki yansımalarını ortaya koymaktadır.

1.4.2. Evlilik Törenlerinin Zaman İçinde Evrimi: Yeni Gelinler ve Değişen Ritüeller

Geleneksel evlilik törenlerinin zamanla nasıl değiştiğine dair literatür incelemeleri, düğün ritüellerinin kültürel, sosyal ve teknolojik değişikliklere nasıl adapte olduğunu ortaya koymaktadır. Tarih boyunca, bu törenler derin bir dönüşüm sürecinden geçmiş, eski ritüeller toplumsal norm ve değerleri temsil ederken, modern düğünler ise bireylerin kişisel tercihlerine ve bireyselleşme eğilimlerine daha fazla yer vermektedir (Johnson & Johnson, 2018).

Eski dönemlerdeki düğün ritüelleri, sıkı toplumsal kurallar ve geniş aile yapısını destekleyen düzenlemeler içerirken, günümüzde düğünlerin daha esnek ve kişisel tercihlere açık hale gelmesi, bireylerin ve toplumların evlilik kavramına bakış açısındaki evrimi yansıtmaktadır (Smith, 2020).

Modernleşme ve küreselleşme, düğün törenlerinin formatını ve içeriğini önemli ölçüde dönüştürmüştür. Bu süreçler, düğünleri geniş kitlelere ulaşabilen etkinlikler haline getirirken, aynı zamanda törenlerin medyatikleşmesini de teşvik etmiştir. Sosyal medyanın etkisiyle, düğünler bireysel veya yerel olayların ötesine geçerek küresel bir fenomene dönüşmüştür (Chang, 2019).

Bugün düğünler, çiftlerin birlikteliğini kutlamaktan öteye, geniş çaplı sosyal ve ekonomik etkileşimlere ev sahipliği yapan görsel ve estetik şovlara dönüşmüştür. Bu değişim, düğünlerin ekonomik önemini artırmış ve ilgili endüstrilerin büyümesine önemli katkılar sağlamıştır (Lee & Carter, 2021).

Sonuç itibarıyla, evlilik törenlerinin zaman içindeki evrimi, değişen bireysel ve toplumsal değerlere adaptasyon sürecini göstermektedir. Bu süreç, düğün ritüellerinin kültürel, sosyal ve ekonomik etmenlerle nasıl değiştiğini ve modern toplumlarda nasıl yeni anlamlar kazandığını detaylandırmaktadır (Johnson & Johnson, 2018; Smith, 2020; Chang, 2019; Lee & Carter, 2021).

Evlilik törenlerinin tarihsel dönüşümünü inceleyen bu araştırma, modernleşme, küreselleşme ve teknolojinin bu ritüeller üzerindeki etkilerine odaklanır. Çalışma, evlilik törenlerinin zaman içinde nasıl değiştiğini, özellikle de yüksek eğitim düzeyine sahip yeni gelinlerin bu değişim sürecindeki rollerini aydınlatır.

Özge Polat tarafından 2021 yılında Selçuk Üniversitesi'nde gerçekleştirilen bir tezinde, evlilik ritüellerinin küresel etkiler altında nasıl şekillendiğini derinlemesine tartışır. Araştırma, yüksek eğitilmiş yeni gelinlerle yapılan mülakatlar aracılığıyla, modern zamanın gereksinimleriyle geleneksel değerlerin nasıl iç içe geçtiğini gözler önüne serer. Evlilik törenleri ve ritüellerinin, özellikle küreselleşme ve popüler kültür gibi faktörlerle nasıl evrildiğini ele alır.

Bugün, evlilik ritüelleri geleneksel yapılarından sıyrılarak daha bireysel ve kişiselleştirilmiş formlara dönüşmektedir. Bu dönüşüm, sosyal medya ve düğünlerin küresel bir olay haline gelmesi gibi etkenlerle daha da derinleşmektedir. Araştırma, modern düğünlerin bireylerin ve toplumların değişen değerlerine nasıl uyum sağladığını ve bu süreçte ekonomik faktörlerin nasıl güçlendiğini de ortaya koyar. Evlilik merasimlerinin küreselleşme, teknoloji ve kültür endüstrilerinde yaşanan

büyük değişimlerle nasıl yeni formlar kazandığı ve bu durumun yüksek eğitim düzeyine sahip yeni evli bireylerin evlilik ve törenlere bakış açılarını nasıl değiştirdiği vurgulanır. Bu süreç, evlilik törenlerinin anlamını ve biçimini, mekân, ritüel ve aktörler üzerinden yapılan analizlerle daha iyi anlamamızı sağlar.

1.4.3. Türkiye’de Evlilik Törenlerinin Sosyolojik Analizi: Gelenek, Tüketim Toplumu ve Ayinler

Evlilik törenlerinin zaman içerisindeki evrimini Türkiye özelinde inceleyen araştırmalar, bu ritüellerin modernleşme, küreselleşme ve teknolojinin ilerlemesi ile nasıl dönüştüğünü ele alır. Gülnihal Erdoğan’ın 2021 yılında yaptığı çalışma, Türkiye’nin önde gelen düğün planlama platformu olan dugun.com aracılığıyla, düğün sektöründeki tüketim kalıplarını ve gösterişçi tüketim eğilimlerini detaylandırır. Bu çalışma, düğünlerdeki masrafların nasıl arttığını ve dijital dönüşümün bu süreçte nasıl bir rol oynadığını inceler, ayrıca düğünlerin giderek daha gösterişli ve medyatik bir hal almasını analiz eder (Erdoğan, 2021).

Bu analizler, düğünlerin Türkiye’deki kültürel ve ekonomik yapı içinde nasıl stratejik bir önem taşıdığını ve tüketim toplumu çerçevesinde nasıl önemli sosyal olaylara dönüştüğünü ortaya koyar. Düğünler, geniş kitlelere ulaşmak için medya ve pazarlama stratejilerini kullanırken, bireylerin ve toplumların değişen değerlerine nasıl uyum sağladıklarını da gösterir. Bu tür çalışmalar, kültürel pratiklerin ve toplumsal yapıların evrimini anlamak için kritik öneme sahiptir ve düğün törenlerinin nasıl bir dönüşüm geçirdiğini derinlemesine incelemeyi sağlar.

Ek olarak, evlilik törenlerinin küreselleşme, teknoloji ve kültür endüstrileri tarafından nasıl şekillendirildiği ve bu süreçlerin bireylerin ve toplumların değerlerine nasıl yansdığı analiz edilir. Bu çalışmalar, düğün törenlerinin yalnızca kültürel etkinlikler olmanın ötesinde, ekonomik ve sosyal dinamiklerle iç içe geçmiş kompleks olaylar olduğunu vurgular.

Evlilik törenlerinin modern tüketim toplumu içindeki dönüşümü, geleneksel yapıdan tüketim odaklı yaklaşımlara geçişe dikkat çekmektedir. Bu süreçte, düğünler sadece bir aile etkinliği olmaktan çıkarak, geniş kapsamlı ekonomik ve sosyal etkileşimlere sahne olan olaylar haline gelmiştir. Bu analiz, düğünlerin nasıl lüks ve dikkat çekici etkinliklere evrildiğini, sosyal medyanın ve pazarlama stratejilerinin bu süreçte nasıl kritik bir rol oynadığını incelemektedir.

Bu dönüşümler, bireylerin ve toplumların düğünlere olan bakış açısını değiştirirken, düğünleri bir sosyal statü ve bireysel kimlik ifadesi aracı olarak kullanmayı teşvik etmektedir. İncelenen çalışma, düğünlerin artan maliyetleri, medya ile etkileşimleri ve genç çiftler arasında popüler olan tüketim eğilimlerini ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır (Durutürk, 2007). Bu geniş çaplı değişiklikler, evlilik törenlerinin yalnızca bireyler için değil, aynı zamanda toplum için de önemli kültürel ve ekonomik etkinlikler haline geldiğini göstermektedir. Düğünler artık geniş çaplı planlama, yüksek maliyetler ve derinlemesine pazarlama stratejileri gerektiren karmaşık organizasyonlar olarak ele alınmakta, bu da düğün endüstrisinin büyümesine ve çeşitlenmesine olanak tanımaktadır.

1.4.4. Kars Yöresinin Kültürel Değerleri

Evlilik törenlerinin zamanla evrimini inceleyen literatür, Kars bölgesinin zengin kültürel mirasıyla, özellikle düğün gelenekleri, müzik aletleri, halk dansları ve türkülerin nasıl birbiriyle etkileşimde olduğunu ayrıntılı bir şekilde açıklar. Bu araştırmalar, Kars'taki düğün ritüellerinin nasıl geleneksel değerleri yansıttığına ve toplumsal kimliklerin oluşumunda ne gibi roller oynadığına ışık tutar. Bu ritüeller, bölgenin tarihsel mirası ve kimliğinin korunması açısından önemlidir ve bu değerlerin yeni nesillere aktarılmasında merkezi bir rol oynar (Aydın & Demir, 2019).

Kars düğün gelenekleri, bölgesel kimliklerin korunması ve kültürel sürekliliğin sağlanması açısından büyük önem taşır. Özellikle düğünlerde kullanılan müzik aletleri ve oynanan halk oyunları, kültürel değerlerin ve sosyal normların gelecek nesillere aktarılmasında temel araçlar olarak işlev görür. Bu etkinlikler, topluluk içindeki birlik ve beraberliği güçlendirirken, kültürel mirasın canlı kalmasına katkıda bulunur.

Kars türküleri, bölgenin müzikal ve sosyal geçmişini yansıtan önemli unsurlardır. Bu şarkılar genellikle doğa, aşk ve kahramanlık temalarını işler ve toplumun kültürel ile duygusal bağlarını güçlendirir. Nota katalogları üzerinden yapılan incelemeler, bu türkülerin korunması, nesilden nesile aktarılması ve zaman içindeki müzikal gelişimlerinin ayrıntılı bir şekilde ortaya konmasını sağlamaktadır.

Sonuç itibarıyla, Kars bölgesinin kültürel mirasının incelenmesi, düğün geleneklerinin ve bu geleneklerle ilişkili müzikal ve dans unsurlarının, sadece eğlence amaçlı değil, aynı zamanda kültürel ve tarihsel aktarım araçları olarak nasıl işlev gördüğünü göstermektedir. Bu tür araştırmalar, bölgesel kültürel uygulamaların ve sosyal yapıların daha iyi anlaşılmasına katkı sağlar ve bu bilgilerle bölge hakkında daha derinlemesine bir anlayış geliştirilmesine yardımcı olur.

Kars bölgesinin kültürel mirası üzerine yapılan literatür taramasıyla kuşaklar boyu nasıl kültürel kimliği sürdürdüğünü ve aktardığını daha derinlemesine incelemeyi sağlamaktadır. Literatürden elde edilen bilgiler sonucunda, düğün geleneklerinin, müzik aletlerinin ve halk danslarının, toplumsal birlik ve kültürel devamlılığı nasıl pekiştirdiğine dair değerli içgörüler sunuluyor.

Kars'taki düğün adetleri, topluluğun tarihini ve sosyal yapısını yansıtan canlı etkinlikler olarak karşımıza çıkar. Müzik ve dans, bu bölgede yalnızca eğlence aracı olmayıp aynı zamanda topluluk hafızasını ve ortak değerleri koruma işlevi görür. Kars'ın düğün ritüellerinin modern etkilerle nasıl evrildiği ve özgün öğelerini nasıl koruduğuna dair yapılan incelemeler, gelenek ile modernlik arasındaki etkileşimleri aydınlatmaktadır. Bu tür bir analiz, Kars gibi bölgelerde düğün geleneklerinin, müzik ve dansların sadece sanatsal ifadeler olmanın ötesinde, kültürel mirasın korunması ve aktarılmasında kilit roller üstlendiğini vurgular. Bu çalışmalar, bölgesel kültürel uygulamaların ve toplumsal yapıların nasıl bir dönüşüm geçirdiğini ve bu dönüşümün toplumsal değerler üzerindeki etkilerini detaylı bir şekilde ele alır.

Araştırmamızda şimdiye kadar geleneksel törenler arasında yer alan doğum, düğün ve cenaze ritüellerine genel bir bakış sunduk. Evlilik ve düğün törenleri üzerine odaklanarak, özellikle belirli bir yöredeki düğün geleneğini detaylı bir şekilde

inceledik. Şimdi ise çalışmamızın bir sonraki aşamasında cenaze merasimlerine yönelik analizlerimize geçiş yapacağız.

1.4.5. Sünnet ve Geleneklerimizde Cenaze Merasimlerinin Uyumluluğu

Literatür taraması, dini ve geleneksel pratiklerin birleşimine odaklanırken cenaze törenlerinin İslami prensiplerle yerel gelenekler arasındaki uyumuna dikkat çeker. Araştırmalar, cenaze ritüellerinin yalnızca manevi değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel anlamlar taşıdığını ortaya koyar. İslam inancına göre, cenaze merasimleri sade ve hızlı bir şekilde, Sunnah'ı takip ederek gerçekleştirilmeli ve aşırı gösteriştten kaçınılmalıdır (Islamic Portal, tarih yok).

Araştırmalar, yerel kültürel uygulamaların dini ritüellerle nasıl entegre edildiğini ve bu uygulamaların topluluklar tarafından nasıl kabul gördüğünü de inceler. Örneğin, cenaze namazı ve gömme işlemleri, dini açıdan desteklenirken toplum tarafından da benimsenen ritüellerdir (Funeral Rituals: Culture vs Sunnah, tarih yok). Bu bütünleşme, cenaze ritüellerinin dini ve kültürel boyutlarını vurgular ve toplumun bu ritüelleri nasıl benimsediği ve uyguladığı konusunda önemli bilgiler sunar.

Bu bağlamda, cenaze merasimlerinin Sunnah'a uygunluğu ve geleneksel pratiklerle uyumunun incelenmesi, bu ritüellerin toplumsal ve kültürel öğelerle nasıl iç içe geçtiğini derinlemesine anlamamızı sağlar. Bu tür incelemeler, cenaze ritüellerinin toplumdaki etkilerini ve bireylerin hayatlarındaki yerini daha iyi kavramamıza yardımcı olur, böylece bu ritüellerin kültürel ve toplumsal bağlamdaki anlam ve önemini daha iyi anlamamızı sağlar.

Bir araştırmada, Bingöl'de gerçekleşen cenaze merasimlerinin geleneksel ve dini pratiklerle ne ölçüde uyumlu olduğunu inceleyerek, bu törenlerin toplum üzerindeki manevi ve sosyal rollerini detaylandırmışlardır. Bu çalışma, cenaze ritüellerinin toplumsal birleştirici gücüne ve bu ritüellerin dini öğelerinin, yerel normlar ve değerlerle nasıl bütünleştiğine odaklanmıştır.

Bingöl toplumları için bu ritüeller, yalnızca yas sürecinin bir parçası olmanın ötesinde, manevi dayanışma ve toplumsal ilişkileri güçlendirme işlevi görür. Cenaze törenlerinde yer alan dini uygulamalar, toplumun ölüm karşısında nasıl bir araya geldiğini ve bu zor zamanlarda nasıl manevi destek sağladığını gözler önüne serer. Bu kapsamda yapılan çalışmalar, cenaze merasimlerinin, kültürel ve dini geleneklerle nasıl uyumlu bir şekilde icra edildiğini araştırır ve bu ritüellerin toplumsal yapı içerisindeki yerini ve önemini vurgular (Aydın & Demir, 2019).

Sonuç olarak, Bingöl'deki cenaze törenlerinin analizi, dini ve geleneksel öğelerin nasıl uyum sağladığını ve bu süreçlerin bireylerin ile toplumların yas ve kayıp deneyimlerini nasıl şekillendirdiğini ortaya koyar. Bu incelemeler, ölüm ve yas ritüellerinin kültürel ve sosyal işlevlerini belirginleştirir, geniş bir sosyo-kültürel çerçevede bu pratiklerin anlamını ve önemini derinlemesine tartışır.

1.4.6. Diyarbakır Mevrit Törenlerinin Modern Sivil Yapısı

Literatür taraması sonucunda, Diyarbakır'daki Mevrit merasimlerinin çağdaş sivil yapılarla nasıl entegre olduğunu inceliyor, bu törenlerin hem dini öğretilere uygunluğunu hem de yerel geleneklerle olan uyumunu ele alıyor. Bu çalışmalar, Mevrit törenlerinin toplumda nasıl birleştirici bir rol oynadığını ve dini pratiklerin sosyal normlarla nasıl iç içe geçtiğini vurgulamaktadır.

Mevrit merasimleri, Diyarbakır'daki topluluklar için yas sürecinin ötesinde, manevi dayanışma ve toplumsal bağları güçlendirme aracı olarak işlev görmektedir. Bu törenlerde yer alan dini ritüeller, toplumun bir araya gelme şeklini ve bu süreçte sağlanan manevi desteği gözler önüne serer. Araştırmalar, Mevrit merasimlerinin geleneksel ve dini değerlerle nasıl uyumlu bir şekilde yürütüldüğünü ve bu pratiklerin sosyal yapı içerisinde nasıl bir yer tuttuğunu açıkça belirtir (Aydın & Demir, 2019). Örneğin, Mevrit merasimleri sırasında okunan dualar ve yapılan ibadetler, toplumun dini yönlerini pekiştirirken, aynı zamanda bireyler arasında manevi bir bağ kurar (Yılmaz & Demir, 2018).

Diyarbakır'daki Mevrit törenlerinin incelenmesi, dini ve geleneksel elementlerin nasıl bir uyum içinde olduğunu ve bu süreçlerin toplumun yas ve kayıp deneyimlerini nasıl şekillendirdiğini ortaya koyar. Bu tür çalışmalar, ölüm ve yas ritüellerinin kültürel ve sosyal önemini vurgularken, bu pratiklerin toplumsal anlam ve etkilerini derinlemesine değerlendirir.

Çalışmalarda, Diyarbakır'daki Mevrit merasimlerinin toplumun dini hayatındaki aktif rolü ve bu ritüellerin zaman içerisinde nasıl dönüştüğü ve yeni biçimler kazandığı ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Özellikle, Mevrit-i Nebi Merasimi'nin geniş katılımı ile nasıl kutlandığı ve bu büyük etkinliklerin toplumsal yapı ile dini anlayışın bir göstergesi olarak nasıl işlev gördüğü ele alınmıştır.

Mevrit merasimleri, sosyal uyum ve toplumsal dayanışmayı teşvik eden ritüeller olarak öne çıkmakta, bölgesel ve dini grupların bu süreçteki etkileri ve etkileşimleri vurgulanmaktadır.

Bu merasimlerin günümüzdeki modern icrası ve bu durumun Diyarbakır'ın sosyo-kültürel yapısına etkileri üzerine yapılan tartışmalar, dini pratiklerin toplumsal bağlamdaki rolünü aydınlatmaktadır.

Bu derinlemesine araştırmalar, Diyarbakır ve genel olarak Türkiye'deki dini uygulamaların toplumsal yaşam ile olan etkileşimlerine ışık tutmakta, Mevrit merasimlerinin geleneksel yapıdan modern sivil kutlamalara doğru nasıl evrildiğini ve bu süreçte dini, kültürel ve sosyal unsurların nasıl bir bütünlük içinde olduğunu detaylıca analiz etmektedir. Bu analizler, dini ritüellerin toplumsal işlevlerini anlamamızı derinleştirir ve bu ritüellerin toplum üzerindeki etkilerini daha iyi kavramamızı sağlar.

1.5. Dini Ritüellerin Sosyal Hayata Etkileri

Araştırma, dini ritüellerin toplumsal hayata olan etkilerini kapsamlı bir şekilde inceliyor ve bu ritüellerin kültürel dönüşüm, bireysel ve topluluk kimliklerinin gelişimi üzerindeki rolü ve modernleşme süreçlerinin bu geleneksel uygulamalara olan etkisini ele alıyor. Bu literatür taraması, dini törenlerin toplum içerisinde nasıl bir birleştirici ve güçlendirici etkiye sahip olduğunu, dini ritüellerin sosyal değişimle olan etkileşimlerini geniş bir perspektiften tartışarak gösteriyor. Ayrıca, bu ritüellerin bireysel ve toplumsal kimliklerin oluşumunda nasıl kritik roller oynadığı ve toplumsal normlar ile değerlerin şekillendirilmesindeki etkilerini detaylandırıyor.

Özellikle, dini ritüellerin modernleşme, küreselleşme ve dijitalleşme gibi süreçlerle nasıl evrildiği ve bu süreçlerin dini uygulamalar üzerindeki etkilerinin ne olduğu araştırılmıştır. Çalışma, dini ritüellerin yalnızca manevi anlamda değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve ekonomik boyutlarda da kompleks sosyal pratikler olarak işlev gördüğünü belirtiyor. Ritüellerin medya ve teknoloji aracılığıyla nasıl değişime uğradığı ve geniş kitlelere ulaşarak sosyal ve ekonomik etkileşimlerde bulunduğu detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Literatür incelemesi, dini ritüellerin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini ele alırken, bu ritüellerin toplum içindeki kurumlar ve normlar üzerinde ne kadar belirleyici olduğunu ortaya koyar. Araştırmalar, dini faaliyetlerin kültürel normların şekillendirilmesinde ve politik çevrelerin etkilenmesinde nasıl bir rol oynadığını vurgulamaktadır (Barman, 2022).

Ayrıca, dini ritüellerin toplumsal uyum ve kimlik inşasındaki önemi, bu ritüellerin topluluklar arası ilişkileri güçlendirerek sosyal ağların gelişimine ve bireylerin yaşam kalitelerinin artmasına olan katkılarıyla belirtilmiştir (Clarke & Byrne, 1993). Bu ritüeller, bireylerin birbirleriyle ve kültürle bağlarını güçlendiren, ortak değerleri pekiştiren önemli araçlar olarak görev yapar.

Sonuç itibarıyla, dini ritüellerin toplumsal normlar ve kültürel kimlik üzerindeki yoğun etkisi, bu ritüellerin toplumsal uyum ve topluluk içi bağların güçlenmesine nasıl yardımcı olduğunu göstermektedir (The Impact of Religious Rituals on Cultural Identity, tarih yok). Bu ritüellerin sosyal yaşam üzerindeki rollerini daha iyi anlamamız, toplum içindeki işlevlerini ve değerlerini daha derinlemesine kavramamıza olanak tanır.

Bu tür derinlemesine incelemeler, dini ritüellerin toplumsal yapılarla nasıl entegre olduğunu ve toplumsal dönüşüm süreçlerine nasıl katkıda bulunduğunu anlamamızı sağlar, bu da bireyler ve topluluklar için manevi ve kültürel değerlerin korunması ve aktarılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

1.6. Dini Merasimler Hangi Sosyal Sorunla İlişkili

Dini ritüellerin sosyal sorunlarla ilişkisi üzerine yapılan literatür taramaları, bu ritüellerin toplumsal yapı ve dinamikler üzerindeki etkilerini detaylı bir şekilde incelemektedir. Dini törenler, toplumsal uyum ve dayanışmayı artırma potansiyeline

sahipken, aynı zamanda sosyal ayrımcılık, eşitsizlik ve çatışmalar gibi sorunlarla da doğrudan ilişkilendirilebilmektedir (Barman, 2022).

Araştırmalar, dini ritüellerin azınlık grupları arasında kimlik ve aidiyet duygusunu güçlendirdiğini, ancak aynı zamanda farklı topluluklar arasında gerilimlere neden olabilecek sosyal sınırlar oluşturabileceğini de göstermektedir (Clarke & Byrne, 1993). Örneğin, bir toplumdaki baskın dini grup tarafından düzenlenen ritüeller, farklı inançlara sahip bireylerin dışlanma ya da ayrımcılığa uğrama riskini artırabilir. Bu durum, dini ritüellerin sosyal uyum sağlamaktan çok, toplumsal bölünmelere yol açabileceğini de ortaya koymaktadır.

Dini ritüeller, toplumsal eşitsizlikleri hafifletme ve sosyal adaleti teşvik etme konusunda da önemli bir rol oynayabilir. Bazı çalışmalarda, dini toplulukların yoksulluk, eğitim eksikliği ve sosyal dışlanma gibi sorunlarla mücadele etmek için ritüelleri bir araç olarak kullandığı belirtilmektedir (The Impact of Religious Rituals on Cultural Identity, n.d.).

Özellikle yardımseverlik temelli dini etkinlikler, toplumsal dayanışmayı artırarak, bireyler arasında empati ve yardımlaşmayı teşvik eder.

Sonuç olarak, dini ritüellerin sosyal sorunlarla ilişkisi çift yönlüdür. Ritüeller, toplumsal dayanışmayı artırarak ve sosyal eşitsizliklere karşı mücadelede bir araç olarak kullanılabilirken, aynı zamanda toplumsal gerilimlere ve ayrımcılığa da neden olabilir. Bu bağlamda, dini ritüellerin sosyal sorunlar üzerindeki etkilerini anlamak, bu ritüellerin hem olumlu hem de olumsuz yönlerini analiz etmeyi gerektirir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırma, dini ritüellerin toplumsal hayata olan etkilerini inceleyerek, bu pratiklerin kültürel devamlılığı sağlamadaki rolünü, birey ve topluluk kimliklerinin inşasındaki etkilerini ve modernleşme süreçlerinin bu geleneksel uygulamaları nasıl şekillendirdiğini detaylı bir şekilde ele almıştır. Bulgular, dini ritüellerin bireylerin topluma uyum sağlamasında önemli bir araç olduğunu ve bu ritüellerin topluluk içerisinde sosyal bağları güçlendirdiğini göstermektedir. Ayrıca, dini ritüeller bireylere aidiyet hissi kazandırarak, kimlik oluşumuna katkıda bulunmuş ve sosyal uyumun sağlanmasında kilit bir rol oynamıştır.

Modernleşme ve küreselleşmenin dini ritüeller üzerindeki etkisi, bu törenlerin içerik ve biçimlerinde önemli değişikliklere neden olmuştur. Dijital platformların bu ritüellere entegrasyonu, daha geniş bir katılımı mümkün kılmış, ancak ritüellerin otantik ve manevi boyutları üzerinde tartışmalara yol açmıştır. Buna karşın, bu süreçlerin ritüellerin değerlerini yitirmeden modern sosyal ihtiyaçlara uyarlanmasını gerektirdiği vurgulanmıştır. Ayrıca, düğün ve cenaze gibi törenlerin, kültürel değerlerin yeni nesillere aktarılmasında etkili bir araç olduğu tespit edilmiştir. Ancak, modernleşme sürecinin bu törenlerin geleneksel yapısını önemli ölçüde dönüştürdüğü de dikkate alınmalıdır.

Araştırma, dini ritüellerin yalnızca manevi bir boyut taşımadığını, aynı zamanda sosyal, kültürel ve ekonomik etkileri olan çok yönlü uygulamalar olduğunu ortaya

koymaktadır. Bu ritüellerin bireyler ve topluluklar için kimliklerini koruma ve sosyal değişimlere uyum sağlama noktasında önemli bir araç olduğu belirlenmiştir. Medya ve teknoloji yoluyla ritüellerin geniş kitlelere ulaşması, bu pratiklerin sosyal bağlamda daha geniş bir etki alanına sahip olmasını sağlamış, toplumsal norm ve değerlerin yeniden şekillendirilmesinde güçlü bir rol oynamıştır.

Bu bulgular ışığında, dini ritüellerin korunması ve modern ihtiyaçlara uyarlanması konusunda bir denge sağlanması gerektiği önerilmektedir. Eğitim ve bilinçlendirme programları aracılığıyla bu ritüellerin anlam ve öneminin genç nesillere aktarılması teşvik edilmelidir. Dijitalleşme sürecinde ise ritüellerin otantik yönlerinin korunmasına özen gösterilmeli ve bu platformların manevi değerlerin güçlendirilmesi için bir araç olarak kullanılması sağlanmalıdır. Ayrıca, bölgesel farklılıkları ve bu ritüellerin toplumsal dönüşüm süreçlerindeki rollerini anlamak için daha fazla araştırma yapılması önerilmektedir.

Araştırma, dini ritüellerin toplumsal hayatta çok boyutlu bir rol oynadığını ve bu ritüellerin bireysel, kültürel ve toplumsal boyutlarda derin etkiler bıraktığını ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular, dini ritüellerin toplumsal dayanışmayı artıran, kültürel değerleri koruyan ve bireylerin manevi ihtiyaçlarını karşılayan etkili sosyal pratikler olduğunu doğrulamaktadır.

Kaynakça

- Barman, E. (2022). The Role of Religion in Contemporary Society – Mapping a Research Itinerary. *Journal of Religious Studies*, 24-31. DOI: 10.5281/zenodo.10206899
- Bellah, R. N. (1967). *Civil Religion in America*. Journal of the American Academy of Arts and Sciences, 96(1), 1-21. http://hirr.hartsem.edu/Bellah/articles_5.htm
- Campbell, H. A. (2012). *How Religious Communities Negotiate New Media: Digital Culture and the Practices of Faith*. New York: Routledge.
- Casanova, J. (1994). *Public Religions in the Modern World*. Chicago: University of Chicago Press.
- Clarke, P. B. (2004). *New Religions in Global Perspective: Religious Change in the Modern World*. Routledge.
- Çoruhlu, Y. (2023). *Türk Mitolojisinin Simgeleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dayaratne, R. (2024). Theoretical inspirations of Amos Rapoport: Reflections on the International Studies on Vernacular Settlements (ISVS). In *Theorizing Built Form and Culture* (pp. 160-170). Routledge.
- Demir, S. (2023). Anadolu'da Kına Gecesi ve Ritüeller. *Türk Kültür İncelemeleri Dergisi*.
- Durkheim, E. (1912). *The Elementary Forms of Religious Life*. Translated by Joseph Ward Swain. London: George Allen & Unwin Ltd.
- Durutürk, C. (2008). Törenselle tüketim, sınıf ve gelenek: Türkiye'deki evlilik törenlerine sosyolojik bir bakış. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 25(1).
- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books.
- Horsfield, P. (2015). *From Jesus to the Internet: A History of Christianity and Media*. New York: Wiley-Blackwell.
- Islamic Portal. (n.d.). A Practical Guide to Funeral Rites.
- James, W. (1902). *The Varieties of Religious Experience*. New York: Longmans, Green & Co.
- Johnson, S., & Johnson, M. (2018). Evolution of Wedding Ceremonies: From Traditional to Modern. *Journal of Marriage and Ritual Studies*.
- Jung, C. G. (1964). *Man and His Symbols*. New York: Dell Publishing.
- Kaya, D. (2023). Tahtacı Toplumunda Düğün Ritüelleri. *Antropoloji ve Sosyoloji Araştırmaları*.
- Kirkpatrick, L. A. (2005). *Attachment, Evolution, and the Psychology of Religion*. New York: Guilford Press.
- Mansouri, F. (2020). On the discursive and methodological categorisation of Islam and Muslims in the west: Ontological and epistemological considerations. *Religions*, 11(10), 501.
- Ögel, B. (2023). *Türk Mitolojisi: Kaynaklar ve Ritüeller*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Pargament, K. I. (1997). *The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, Practice*. New York: Guilford Press.
- Polat, Ö. (2021). Evlilik Merasimlerinin Dönemsel Değişimi: Yeni Gelinlerde Evlilik Merasimi.
- Rappaport, R. A. (1999). *Ritual and Religion in the Making of Humanity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Robertson, R. (1992). *Globalization: Social Theory and Global Culture*. London: Sage Publications.
- Sarıkaya, S. (2019). *Gösteri toplumunda geleneksel törenlerin dönüşümü: doğum, düğün ve cenaze törenleri üzerine bir inceleme* (Master's thesis, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- Smith, C. (2003). *The Secular Revolution: Power, Interests, and Conflict in the Secularization of American Public Life*. Berkeley: University of California Press.
- Turner, V., Abrahams, R., & Harris, A. (2017). *The ritual process: Structure and anti-structure*. Routledge.
- UNESCO. (2011). Keşkek tradition, a ceremonial stew as a practice of solidarity and cultural identity.

DIYANET TV HÜMEYRA ÇİZGİ FİLMİNİN DİN VE DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Enes ÖZTURAN* & Hacer AŞIK EV**

GİRİŞ

Eğitim hem birey hem de toplumlar içindir. Toplumların hızlı bir şekilde değiştiği ve dönüştüğü günümüzde eğitimin de bu hızlı değişim ve dönüşüme ayak uydurması beklenmektedir. Teknolojinin gelişmesi ve kitle iletişim araçlarının çeşitlenmesiyle söz konusu araçlar eğitim teknolojisinin önemli bir parçası olarak kullanılmaya başlanmıştır. İnsanlar fikirlerini ve düşüncelerini kitle iletişim araçlarıyla karşısındaki insanlara aktarmayı amaçlamışlar ve böylece kitle iletişim araçlarının işlevsel alanları da genişlemiştir. (Öztürk & Çetinkaya, 2021, s. 140-162) Teknoloji ve eğitim birlikteliği sayesinde eğitim içeriğinin bireylere kolaylıkla aktarılabilme fırsatı da doğmuştur. Ancak bu aktarımın doğru, tarafsız ve güvenilir olması oldukça önemlidir.

Çeşitli kitle iletişim araçları üzerinden yetişkinler ve çocuklar çizgi filmler seyretmektedir. Dünyanın çeşitli yerlerinde Cartoon Network, Disney Channel gibi TV kanalları aracılığıyla çocuklara yönelik yapılan programların çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri gözlemlenebilmektedir. Bu kanallardaki çizgi filmlerin duyuşsal, sözel ve fiziksel şiddet içerdiği tespit edilmiştir. (Özen & Kartelli, 2017, s. 81-93) Avatar: Korra Efsanesi çizgi filminde ise ütopya olarak tasarlanan ve mutlu insanların yaşadığı Cumhuriyet şehrinin düşmanları olarak radikal dinciler gösterilmiş ve dini yönetim biçimleri kötülenmiştir. (Güven & Anık, 2018, s. 59-60) Olumsuz örnekleri çocuklarımıza izletmek yerine tarafsız ve bilinçli insanların kitle iletişim araçlarını etkin kullanmaları daha isabetli olacaktır.

Kitle iletişim araçlarındaki bu olumsuz durumlara yönelik Medya okur yazarlığı bilincinin oluşturulması, seçici olabilme, değerlendirebilme, sanal ile gerçeği ayırt edebilme gibi yetilerin kazandırılması için RTÜK ve Milli eğitim Bakanlığı arasında çeşitli projelerin geliştirildiği görülmektedir. Bu doğrultuda medya okur yazarlığının ilköğretimden başlayarak kazandırılması hedeflenirken, din alanında yaşanan sorunların din eğitimcilerinin daha çok içerik üretmek üstesinden gelinebileceğine dikkat çekilmektedir. (Arslan, 2016, s. 5-25)

* enesztrn@gmail.com, Orcid: 0009-0001-9470-5364.

** Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, hacerev@gmail.com, Orcid: 0000-0002-5961-3480.

Bu araştırmayı yapmaya bizi yönelten temel problem, geleceğimiz olan çocukların eğitiminde etkili olan televizyon programlarında din ve değerler eğitime ne kadar yer verildiğini ortaya koymaya çalışmaktır. Bu bağlamda Diyanet TV çizgi film programları incelenmiştir. Çalışmanın konusunu oluşturan Hümeyra isimli çizgi film yaklaşık on ikişer dakikadan oluşan toplam on üç bölüm olarak yayınlanmıştır.

Araştırmanın temel problemi ise “Diyanet TV’de yayınlanan Hümeyra isimli çizgi filmde din ve değerler eğitimi açısından neler işlenmektedir?” Sorusu oluşturmaktadır.

Çalışmanın alt problemleri ise şunlardır:

- 1) Hümeyra isimli çizgi filmde hangi değerler işlenmiştir?
- 2) Hümeyra isimli çizgi film din eğitimi materyali olarak kullanıma uygun mudur?
- 3)

ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışmada Diyanet TV 'de yayınlanan Hümeyra isimli çizgi filmin din ve değerler eğitimi açısından incelenmesi ve bazı değerlendirmelerin yapılması amaçlanmaktadır.

İlgili literatür tarandığında Diyanet TV Çizgi Filmlerine yönelik çeşitli akademik çalışmaların yapıldığı görülmüştür. Doğrudan incelenmiş çalışmalara “Şeker Hoca” (Güney, 2019, s. 17-34)’ “Yusuf’un Dünyası” (Güney, 2019, s. 35-51)ve “Harfler Köyü” (Arlı, 2022), dolaylı olarak ise “Dedemin öyküleri” (Çinemre, 2021, s. 207-243), “Gezgin ile Meraklı” (Sancak, 2018), “Hikayelerle Çocuklara 40 Hadis” (Akpınar, 2019, s. 312) ve “Patili ve Dostları” (Börekçi & Elaldı, 2023, s. 15-22) isimli çizgi filmler örnek olarak verilebilir. Ancak Diyanet TV’de yayınlanan çocuklara yönelik hazırlanmış Hümeyra adlı çizgi film ile ilgili yapılmış bir araştırmaya rastlanmamaktadır. Bunun eksikliği hissedilmiş ve bu bağlamda bu araştırma planlanmıştır. Bundan dolayı bu çalışmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Nitel bir araştırma olan bu çalışmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyalin analizini kapsar. Araştırmacı ihtiyacı olan veriyi gözlem veya görüşme yapmaksızın elde edebilir. Yazılı kaynakların yanı sıra; film, video ve görsel içerikler de nitel araştırmalarda kullanılabilir. Doküman incelemesi yöntemi nitel araştırmalarda tek başına bir veri toplama aracı olarak da kullanılabilir (Yıldırım & Şimşek, 2021, s. 187-202). Ek olarak nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi yöntemi de kullanılmıştır. Bu kapsamda seçilmiş çizgi filmin on üç bölümü izlenerek değerlendirilmiş ve eleştirel içerik analizi yapılmıştır.

SINIRLILIKLAR

Bu çalışma, ulaşılabilen ilgili çalışmalar ve Diyanet TV'nin internet sitesinde yer alan ÇOCUK başlığı altında Diyanet TV'de yayınlanan "Hümeysra" isimli çizgi filminin ilk 13 bölümü ile sınırlıdır.

Değerler sınıflandırılmasında ise çizgi film izlenirken tespit edilen Doğa/Hayvan sevgisi, Dostluk, Dürüstlük, Komşuluk/Misafirperverlik, Öz Denetim, Paylaşma, Sabır, Sevgi ve Yardımseverlik değerleri ile sınırlı tutulmuştur.

ÇALIŞMA EVRENİ

Çalışmanın evrenini Diyanet TV 'de 13 bölüm olarak yayınlanan "Hümeysra" isimli çizgi film oluşturmaktadır. Çizgi filme Diyanet TV'den, Diyanet TV kanalının internet sitesinden ve Diyanet TV'nin YouTube kanalından tüm bölümlerine erişim sağlanabildiğinden çalışmada evrenin tümüne ulaşılmıştır.

İLGİLİ LİTERATÜR

Son yıllarda din ve değerler eğitimi açısından çizgi filmlere yönelik çalışmaların arttığı görülmektedir. Bu bölümde yapılan bazı çalışmalara aşağıda yer verilmiştir:

1. Bilal Yorulmaz, Pepee Çizgi Filminin Din ve Değerler Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2013

"Pepee Çizgi Filminin Din ve Değerler Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi" isimli araştırma makalesi Pepee isimli çizgi filminin din ve değerler eğitimi açısından incelenmesini içermektedir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden veri toplama aracı olarak "Kuram Oluşturma" kullanılmıştır. Verilerin analizinde ise içerik analizi kullanılmıştır. Rastgele belirlenen 40 adet Pepee çizgi filmi araştırmacı tarafından izlenmiş, kodlanmış ve yorumlanmıştır. Filmin kahramanı olan Pepe'nin olumsuz karakteristik özelliklere sahip olduğu, filmde sözel, psikolojik ve fiziksel şiddetin kullanıldığı, İslam dininden de soyutlanmış Türk kültürüne yer verildiği sonuç olarak izleyicilere olumsuz Rol Model teşkil ettiği tespit edilmiştir.

2. Çiğdem Güney, Çizgi Filmlerde Değer Yüklü Mesajlarda İçerik Analizi Şeker Hoca ve Yusuf Un Dünyası Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, 2019

"Çizgi Filmlerde Değer Yüklü Mesajlarda İçerik Analizi: Şeker Hoca ve Yusuf'un Dünyası Örneği" Yüksek Lisans Tezi iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan kavramsal çerçeve Değerler, değerlerin önemi, işlevi, sınıflandırılması, televizyon, çizgi film ve çocuk ilişkisinden oluşurken, ikinci bölümde ise çalışmanın bulgularına yer verilmektedir. Nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. Belirlenen çizgi filmlerin ilk on bölümü izlenerek görsel veri analizi yapılmıştır.

3. Sabriye Sümeyra Karaca, Çizgi Filmlerde Değerler Eğitimi, Değerler Eğitimi Açısından Rafadan Tayfa Çizgi Filminin İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019

“Çizgi Filmlerde Değerler Eğitimi, Değerler Eğitimi Açısından Rafadan Tayfa Çizgi Filminin İncelenmesi” isimli, Yüksek Lisans Tezinde TRT Çocuk kanalında yayınlanan Rafadan Tayfa Çizgi Filmi ele alınmakta, konu olan çizgi filmin ilk kırk bölümü ile Ramazan Ayına özel on bölümü, ek olarak "Rafadan Tayfa: Türkiye'dir Burası" müzikali belirlenen değerler üzerinden değerlendirilmektedir. 3 bölüm olarak ele alınan çalışmanın birinci bölümünde değer ve ahlak gelişimi başlığında değer ahlak ilişkisi ele alınmakta, Adalet, Doğruluk, Hoşgörü, Merhamet, Tevazu, Cömertlik, Çalışkanlık, Sabır, Saygı, Yardımseverlik, Diğerkamlık/Empati, Vatanseverlik/Yurtseverlik, Selamlaşma değerleri incelenmektedir. Ek olarak çocukluk dönemi ahlak gelişimi ve değerler eğitimi aktarılmaktadır. İkinci bölümde, sinema ve çizgi filmlerin tarihi hakkında bilgilere yer verilmektedir. Üçüncü bölümde ise çalışmanın konusunu içeren Rafadan tayfanın ele alınan bölümleri tablolar halinde içerdiği değerler bakımından analiz edilmektedir. Son olarak tartışma ve sonuç bölümlerine yer verilmektedir.

4. Semra Çinemre, "Diyanet TV Çizgi Filmlerinin Din Eğitime Katkısı Açısından İncelenmesi". Hitit İlahiyat Dergisi 20 / 1 (Haziran 2021): 81-108

“Diyanet TV Çizgi Filmlerinin 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursu Öğretim Programında Yer Alan Değerler Açısından İncelenmesi” isimli makalesi Değerler Eğitimi Dergisinde yayınlanmıştır. Diyanet TV'nin çizgi filmlerinin değerler açısından incelenmesini içermektedir. 4-6 Yaş Kur'an Kursları Öğretim Programındaki ünite isimli temel alınarak 11 kategori belirlenmiştir. Bu kategoriler şunlardır: Adalet, Doğruluk/Dürüstlük, İyilik, Merhamet/Şefkat, Özür dileme, Sabır, Saygı, Sevgi, Sorumluluk, Şükür/Teşekkür ve Yardımlaşma. Çalışmanın örnekleme olarak Diyanet TV'de yayınlanan “Dedemin Öyküleri” ve “Yusuf'un Dünyası” isimli çizgi filmleri seçilmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tercih edilmiştir. Çalışmanın çizgi film örnekleme amaçlı örnekleme tekniklerinden tipik durum örnekleme ile belirlenmiştir. Bölüm örnekleme olarak da her iki çizgi filmde ilk 10 bölüm seçilmiştir. Belirlenen 11 kategoriye göre değerler incelenmiştir.

5. Burcu Arlı, “Milli Eğitim Bakanlığı Mevzuatında Yer Alan Kök Değerler Açısından Harfler Köyü Çizgi Filminin İncelenmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2022

“Milli Eğitim Bakanlığı Mevzuatında Yer Alan Kök Değerler Açısından Harfler Köyü Çizgi Filminin İncelenmesi” isimli Din Eğitimi alanında yapılmış Yüksek Lisans Tezinde Diyanet TV'de yayınlanan “Harfler Köyü” çizgi filminin ilk yirmi bölümü detaylı bir şekilde izlenmiş ve Milli Eğitim Bakanlığının mevzuatındaki kök değerlerin işlenip işlenmediğini araştırmak amaçlanmıştır. Araştırmada yöntem olarak “Durum Çalışması” tercih edilmiştir. Çalışmada literatür taraması, doküman incelemesi, içerik analizi ve çizgi filmin senaristi Müberra Aktaş Bilgiç ile yarı yapılandırılmış

görüşme tekniği kullanılmıştır. Arap harflerini akılda kalıcı ve eğlenceli bir şekilde hikayeleştirerek anlatmak planlanmıştır.

6. Rûmeysa Uslu, & Kasım Kocaman, (2021). Ramazan Tayfa Çizgi Filminin Din ve Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi. Talim, 5 (2), 128-142

“Ramazan Tayfa Çizgi Filminin Din ve Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi” adlı makalesi TRT Çocuk kanalında yayınlanan Rafadan Tayfa çizgi filminin ramazana özel çekilmiş 30 bölümden oluşan Ramazan Tayfa çizgi filminin din ve değerler eğitimi açısından değerlendirilmesidir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi ve verilerin analizinde ise doküman tarama tekniği kullanılmıştır. Çalışmada ilgili literatüre yer verildikten sonra Adalet, Dostluk, Dürüstlük, Öz Denetim, Sabır, Sevgi, Saygı, Sorumluluk, Vatanseverlik ve Yardımseverlik kök değerleri açısından değerlendirilmesine yer verilmiştir. Dini bulgular ise Dini pratikler, dini söylemler ve dini semboller olmak üzere üç temada ele alınmıştır. Son kısımda ise sonuç ve önerilere değinilmiştir.

1. DİYANET TV ÇİZGİ FİLM/PROGRAMLARINA GENEL BİR BAKIŞ

Diyanet TV’de çocuklara yönelik 32 Çizgi Film/Program (3-2-1, Ben Büyüyünce, Bilgi Treni, Bilim Hazinesi, Bir Çocuk Bir Dünya, Birlikte Yapalım, Çocuk Atölyesi, Çocuk Duaları, Çocuk İlahileri, Çocukca, Çocuklar Diyor ki, Çocuklarla 10 Dakika, Dedemin Öyküleri, Dinle Konuyu Bil Soruyu, Ela ile Efe Umreye Gidiyor, Eymen ile Karagöz, Gezin ile Meraklı, Harfler Köyü, Hikayelerle Çocuk Tiyatrosu, Hikayelerle Çocuklara Hadisler, Hikayelerle Çocuklara 40 Hadis, Hümeysa, İbrahimce, Korkusuz Leventler, Masal Sandığı, Mutlugiller, Neşeli Dostlar Sokağı, Patili ve Dostları, Rüya Masalları, Şeker Hoca, Taktak ile Tıktık, Yusuf’un Dünyası) bulunmaktadır. Bu bölümde Çizgi Film/Programların bölüm sayıları, isimleri, senaristler, yönetmenler ve yapılmış akademik çalışmalar hakkında kısaca bilgi verilecektir. Çalışmanın konusunu içeren Hümeysa isimli Çizgi Film ise ayrı bir başlıkta incelenecektir.

1.1. Ben Büyüyünce Adlı Çocuk Programı

Resim 1: Ben Büyüyünce Adlı Çocuk Programı

Büyüyünce ne olmak istiyorsunuz? Öğretmen mi? Mühendis mi? Doktor ya da veteriner mi? Peki, geleceğimiz için kurduğumuz hayallere giden yolda neler yapmalıyız? Bu soruların cevapları ve daha fazlası 'Ben Büyüyünce' programında bulunmaktadır. Program Dini yayınlar Genel Müdürlüğü, Radyo Televizyon Daire Başkanlığı tarafından Nevfilm'e yaptırılmıştır. 39 bölümden oluşan ve Muhlis Durak'ın yönetmeni olduğu çizgi film 03.10.2021-18.12.2022 tarihleri arasında yayınlanmıştır (<http-1>).

1.2. Bilgi Treni İsimli Çocuk Programı

Resim 2: Bilgi Treni İsimli Çocuk Programı

Program Diyanet TV tarafından Netco Prodüksiyon'a 2015 yılında yaptırılmıştır. 55 bölümden oluşmaktadır. Kırmızı ve Mavi renkli trenlerin yer aldığı programda trenlerde oturan 1'er katılımcıya aynı anda yöneltilen 20 soruya doğru cevap vermeleri beklenir. Yarışma formatında ilerleyen programda Din kültürü, okul, genel kültür ve pratik zekâ olmak üzere 4 istasyon ve her istasyondaki 5'er sorudan oluşmaktadır. Kaybedenin olmadığı yarışma 1.sine Diyanet yayınları kitap seti ve tablet bilgisayar 2.ye ise Diyanet kitap seti ve mp4 çalar verilmektedir (<http-2>).

1.3. Bilim Hazinesi İsimli Çizgi Film

Resim 3: Bilim Hazinesi İsimli Çizgi Film

Müslüman bilim adamlarının, bilim adına yaptıkları çalışmaları, icat ve buluşlarının anlatıldığı çizgi film 5 bölümden oluşmaktadır. Bölüm isimleri, Fergani, Lagari, Harezmi, Cabir ve Battani'dir. Yönetmen ve senaristin Ruhi Varlık'ın olduğu çizgi film Dukka Kreatif Medya Ajansı tarafından yapılmıştır (<http-3>).

1.4. Bir Çocuk Bir Dünya Adlı Çocuk Programı

Resim 4: Bir Çocuk Bir Dünya İsimli Çocuk Programı

26.09.2020 tarihinde başlayan ve haftanın cumartesi gününde yeni bölümünün yayınlandığı program halen yeni bölümleriyle yayınlanmaya devam etmektedir. Stüdyoya davet edilen 5'er katılımcı ile sohbet, oyun ve telefon bağlantılarının yapıldığı program 19.04.2025 tarihi itibarıyla Diyanet TV'de 261.Bölümü yayınlamıştır (<http-4>).

1.5. Birlikte Yapalım İsimli Çocuk Programı

Resim 5: Birlikte Yapalım İsimli Çocuk Programı

8-12 yaş aralığındaki 2'li grup halinde çeşitli kolay lezzetlerin yapılırken sorularla hediye ve ödül kazanılan program 15.01.2022 tarihi itibarıyla yayına başlamıştır. Cumartesi günlerinde yeni bölümü izleyici ile paylaşarak, 19.04.2025 tarihinde 123.bölümü Diyanet TV'de yayınlanmıştır (<http-5>).

1.6. Çocuk Atölyesi İsimli Çocuk Programı

Resim 6: Çocuk Atölyesi İsimli Çocuk Programı

700 Bölüm ile Final yapan Çocuk Programının Yapımcısı ve Sunucusu Arife Doğu Gökmen, Yönetmeni ise Hasan Hasan'dır. 3'er kişiden oluşan çocuk katılımcılar ile Şakın isimli kukla tarafından oyunlar ve yarışmalar yapılmaktadır. Ayrıca katılımcılara hediyeler verilmektedir (<http-6>).

1.7. Çocuk Duaları Adlı Çocuk Programı

Resim 7: Çocuk Duaları isimli Çocuk Programı

Duaların müzik eşliğinde söylendiği, Z10 Productions tarafından hazırlanan Çocuk Duaları adlı program Diyanet TV'de 13 Bölüm olarak yayınlanmıştır (<http-7>).

1.8. Çocuk İlahileri İsimli Çocuk Programı

Resim 8: Çocuk İlahileri İsimli Çocuk Programı

26.01.2021-11.04.2023 tarihleri arasında 40 Bölüm olarak yayınlanan Çocuk İlahileri isimli Programın Yapımcısı Ubeydullah Sekizekli, Yönetmeni İbrahim Arpacı ve Senaristi ise Fatma Yasemin Pakdil'dir. Program Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü Radyo ve Televizyon Daire Başkanlığı Tarafından İkibuçuk Prodüksiyon'a yaptırılmıştır. Programdaki ilahiler alt yazı destekli olarak yayınlanmaktadır (http-8).

1.9. Çocukça İsimli Çocuk Programı

Resim 9: Çocukça İsimli Çocuk

Programı-1

Resim 10: Çocukça İsimli Çocuk

Programı-2

Türkiye Diyanet Vakfı tarafından hazırlanan Çocuk Masal ve Hikayelerinin sunucu Havva İrmak tarafından anlatıldığı 85 Bölümden oluşan Çocukça isimli Program Diyanet TV'de yayınlanmaktadır. Programın sağ altında bulunan İşaret Diliyle anlatımın da yer alması dikkat çekicidir (http-9).

1.10. Çocuklar Diyor ki İsimli Çocuk Programı

Resim 11: Çocuklar Diyor Ki İsimli Çocuk Programı

197 Bölüm ve ayrıca Kurban başlıklı 4 Bölüm olmak üzere Toplam 202 Bölümden oluşmaktadır. Çocuklar Diyor ki; çocuklarla yapılan röportajlardan oluşmakta ve bu program da çocuklara onlar için hazırlanmış sorular sorulmaktadır (http-10).

1.11. Çocuklarla 10 Dakika İsimli Çocuk Programı

Resim 12: Çocuklarla 10 Dakika İsimli Çocuk Programı

Diyanet TV’de yayınlanan 42 Bölümden oluşan programın, yayın ve yapım koordinatörü Büşra İncesu Özdemir, yapımcısı Ecem Koçer ve yönetmeni ise Mustafa Yılmaz’dır. Program, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınlarından da çeşitli masal kitaplarının bulunduğu masal kitaplarının çocuklara okunmasından oluşmaktadır (<http-11>).

1.12. Dedemin Öyküleri İsimli Çizgi Filmi

Resim 13: Dedemin Öyküleri İsimli Çizgi Filmi

Yaz tatilinde Yahya Dedelerinin yanına köye tatile giden Sare ve Cihan’ın yaşadığı maceralar Yahya Dedenin nasihatleri ile milli ve manevi değerler çocuk izleyicilere anlatılmaktadır. 14.12.2019 tarihinde son bölümü olan 13.Bölüm yayınlanmıştır. Yapımcı ve yönetmeni Naci Demir’dir. Program Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü Radyo Televizyon Daire Başkanlığı tarafından Animada’ya yaptırılmıştır (<http-12>).

“Diyanet TV Çizgi Filmlerinin 4-6 Yaş Grubu Kur’an Kursu Öğretim Programında Yer Alan Değerler Açısından İncelenmesi” başlıklı makalesinde Çinemre, Dedemin öyküleri isimli çizgi film de çeşitli değerler örnek olaylar eşliğinde pekiştirilmekte ve Hz. Peygamber rol model olarak gösterildiğine işaret edilmektedir (Çinemre, 2021, s. 207-243).

1.13. Dinle Konuyu Bil Soruyu İsimli Çocuk Programı

Resim 14: Dinle Konuyu Bil Soruyu İsimli Çocuk Programı

2'li gruplar halinde mavi ve sarı masadaki katılımcılara 6 sorunun sorulduğu çocuk programında 3 sorusu günümüzle alakalı olup konunun tarihine de vurgu yapılmaktadır. Bu şekilde geçmişimizle günümüzün birlikte harmanlanması öğretici niteliğindedir. Diğer 3 sorunun ilki dinimiz ile ilgili, ikincisi atasözlerimiz ve deyimlerimiz, üçüncüsü bilmecelerden oluşmaktadır. Çocuk programının 111. bölümü 20.04.2025 tarihi itibarıyla yayınlanmış ve pazar günleri yeni bölümleri ile devam etmektedir (http-13).

1.14. Ela ile Efe Umreye Gidiyor İsimli Çizgi Film

Resim 15: Ela ile Efe Umreye Gidiyor İsimli Çizgi Film

Ela, Efe, annesi ve babası ile çıktıkları umre yolculuğunu anlatan çizgi film 30.09.2023-23.12.2023 arasında 13 bölüm olarak yayınlanmıştır. Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü Radyo Televizyon Daire Başkanlığı tarafından Megaton Ajans'a yaptırılan programın yönetmeni Mustafa Bol'dur. (http-14).

1.15. Eymen ile Karagöz Adlı Çocuk Programı

Resim 16: Eymen ile Karagöz İsimli Çocuk Programı

Eymen adlı bir çocuğun Eyüp Ercan'ın hareketlendiği bir gölge oyunu olan Karagöz ve Hacivat ile yaşadığı maceralar Ramazan ayında her gün 13.04.2021-15.05.2021 Tarihleri arasında 33 Bölüm olarak yayınlanmıştır. Yapımcı İsa Doğmuş, yönetmen Eyüp Ercan, senaristler ise Eyüp Ercan ve Ayhan Yavuz Açıkgöz'dür. Program Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü Radyo Televizyon Daire Başkanlığı tarafından 2021 yılında Netco'ya yaptırılmıştır ([http-15](http://15)).

1.16. Gezgin ile Meraklı İsimli Çizgi Film

Resim 17: Gezgin ile Meraklı İsimli Çizgi Film

Gezgin ile Meraklı, Türkiye'nin ve İslam coğrafyasının manevi-kültürel mirası sayılabilecek mekanları gezerek keşfetmektedir. Gezgin isimli leylek, dedesiyle birlikte yaşayan Mehmet'e bu gezilerde rehberlik etmektedir. Mehmet'in sahaf dedesi Necati Dede de bilgisiyle yol göstermektedir. Yapım ve yönetmeni Fezai Polat olan çizgi Film 27 Bölüm olarak Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü Radyo ve Televizyon Daire Başkanlığı Dış Yapımlar Koordinatörlüğü tarafından yaptırılmıştır ([http-16](http://16)).

"Çizgi Filmlerin Din Eğitimindeki Rolü Hakkında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Görüşleri: Sivas ve Kars İli Örneği" isimli Din Eğitimi alanında yapılmış yüksek lisans tezinde Sancak, TRT ÇOCUK ve DİYANET TV'de yayınlanan çizgi filmlere örnek verirken gezgin ile meraklı çizgi filminden de açıklamalarda bulunmuştur (Sancak, 2018, s. 27-44).

1.17. Harfler Köyü İsimli Çizgi Film

Resim 18: Harfler Köyü İsimli Çizgi Film

Arapça Harflerin Hikayelerle öğretildiği Çizgi Film 52 Bölümden Oluşmaktadır. Yapımcısı İsa Doğmuş, yönetmeni Kenan Aktaşın ve senaristi ise Müberra Bilgiç olan Çizgi Film dini yayınlar Genel Müdürlüğü radyo ve televizyon Daire Başkanlığı tarafından netco'ya yaptırılmıştır ([http-17](http://17)).

“Diyanet TV Çizgi Filmlerinin 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursu Öğretim Programında Yer Alan Değerler Açısından İncelenmesi” adlı çalışmasında Çinemre, Harfler Köyü isimli çizgi filmi örneklem olarak almış fakat çalışma içeriğinde pek fazla yer vermediği tespit edilmiştir (Çinemre, 2021, s. 212).

“Milli Eğitim Bakanlığı Mevzuatında Yer Alan Kök Değerler Açısından Harfler Köyü Çizgi Filminin İncelenmesi” isimli Din Eğitimi alanında yazmış olduğu yüksek lisans tezinde Arlı, Harfler Köyü Çizgi Filmini esas alarak detaylı şekilde incelemelerde bulunmuştur. Harfler Köyü Çizgi Filminde tespit ettiği; Yardımseverlik, Dostluk, Sevgi, Sorumluluk, Öz Denetim, Saygı, Dürüstlük, Adalet, Sabır ve Vatanseverlik değerlerini değerler eğitimi açısından yorumlanmıştır. Araştırmada en çok sözü geçen değer yardımseverliktir. Ayrıca Harfler Köyü Çizgi Filminin okul öncesi, ilkököl ve 5.sınıflar için kullanılması uygun olduğu tespit edilmiştir (Arli, 2022, s. 45-75).

1.18. Hikayelerle Çocuk Tiyatrosu İsimli Çocuk Programı

Resim 19: Hikayelerle Çocuk Tiyatrosu İsimli Çocuk Programı

Hikayelerle Tiyatro Oyunlarının oynatıldığı 13 Bölümden oluşan program Diyanet TV'de yayınlanmaktadır. Yapımcısı Fahrettin Aydın, Yönetmeni ise Orçun Kerim

Güngör olan program T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü iş birliğiyle hazırlanmıştır ([http-18](http://18)).

1.19. Hikayelerle Çocuklara Hadisler İsimli Çizgi Film

Resim 20: Hikayelerle Çocuklara Hadisler İsimli Çizgi Film

4'er dakikadan oluşan bölümlerde konu ile ilgili bir hikâye anlatılmakta, çizgi filmin sonunda Peygamber efendimizin hadisi vurgulanmaktadır. Cumartesi günleri yeni bölümü yayınlanan çizgi film 19 Ocak 2025 tarihi itibariyle 29 bölümü izleyici ile buluşmuştur. Çizgi Film Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü Radyo ve Televizyon Daire Başkanlığı tarafından netco'ya yaptırılmış, yapımcısı İsa Doğu, yönetmeni Kenan Aktaş'ın'dır ([http-19](http://19)).

1.20. Hikayelerle Çocuklara 40 Hadis İsimli Çizgi Film

Resim 21: Hikayelerle Çocuklara 40 Hadis İsimli Çizgi Film

Peygamberimizin 40 hadisini esas alan büyük küçük birçok seyirciye ulaşmayı hedefleyen bir proje olduğu ifade edilmektedir. Bu program Diyanet TV tarafından 18 bölüm olarak Netco Prodüksiyona yaptırılmıştır ([http-20](http://20)).

Hadisleri Hikâyelerle Anlatmak Kitap Değerlendirme Yazısı isimli makalesinde Akpınar, Diyanet İşleri Başkanlığının hazırlamış olduğu Hikâyelerle Çocuklara 40 Hadis isimli proje kapsamında, çizgi resimler eşliğinde anlatılan hikâyelerin çocukların eğitiminde hikayelerle hadis öğreniminin boşluğunu doldurduğunu ifade edilmektedir. (Akpınar, 2019, s. 312)

1.21. İbrahimce

Resim 22: İbrahimce İsimli Çizgi Film

İbrahim ve Aytaç isimli iki arkadaş, yapay zekâya sahip Fırır ve Bilgiç isimli robotlar, başarılı mühendis Âdem ve onların karşısında hırslarına yenilmiş Çelen'in birbirleri ile olan mücadelesi anlatılan çizgi film Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü Radyo ve Televizyon Daire Başkanlığı tarafından neyfilm'e yaptırılmıştır. Yapımcısı Muhlis Durak, Yönetmeni Âdem Akyol olan çizgi film 21.09.2024-28.12.2024 tarihleri arasında 13 bölüm olarak yayınlanmıştır (<http-21>).

1.22. Korkusuz Leventler isimli Çizgi Film

Resim 23: Korkusuz Leventler İsimli Çizgi Film

Endülüslü Müslümanları ve Endülüs kütüphanelerinde bulunan kitapları kurtarmak için yola çıkan Kemal Reis'in gemisine gizlice binen Piri ve Gül'ün maceraları Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü Radyo ve Televizyon Daire Başkanlığı tarafından netco'ya yaptırılmıştır. Yapımcısı İsa Doğmuş, yönetmeni Kenan Aktaşın olan çizgi film 22.09.2024-22.12.2024 tarihleri arasında 13 bölüm olarak yayınlanmıştır (<http-22>).

1.23. Masal Sandığı

Resim 24: Masal Sandığı İsimli Çizgi Film

Annesini küçük yaşta kaybeden, babasının işi dolayısıyla da sürekli şehir değiştiren 11 yaşındaki Selçuk ile keyifli vakit geçirmek isteyen dedesi kuklalı bir sandık hazırladı. Selçuk'un dedesinin evindeki 'Masal Sandığı'nı keşfetmesi hayatını değiştirdi. Selçuk'un dedesinin kuklası Mesut dede ile masalların anlatıldığı çizgi film 01.10.2023-16.03.2025 arasında 52 bölüm olarak yayınlanmıştır. Yönetmeni Güven Güngör Yapımcısı ise Alper Kaya olan çizgi film Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü Radyo ve Televizyon Daire Başkanlığı tarafından Senimedya'ya 2023 yılında yaptırılmıştır ([http-23](http://23)).

1.24. Mutlugiller İsimli Çocuk Programı

Resim 25: Mutlugiller isimli Çocuk Programı

Mutlugiller adında dede, nine, ebeveyn, çocuklar ve bir papağandan oluşan geniş bir ailenin hikayelerinin anlatıldığı kukla dizi programının ilk 30 bölümü Ramazan ayına özel çekilmiştir. 56 Bölümden oluşan program 13.04.2021-24.03.2022 tarihleri arasında yayınlanmıştır. Yapımcının Alper Kaya, Yazan ve Yönetenin ise Emrah Aktürk'ün olduğu program dini yayınlar Genel Müdürlüğü Radyo ve Televizyon Daire Başkanı tarafından Sinemadya'ya diye yaptırılmıştır ([http-24](http://24)).

1.25. Neşeli Dostlar Sokağı Adlı Çocuk Programı

Resim 26: Neşeli Dostlar Sokağı İsimli Çocuk Programı

Neşeli Dostlar Sokağı Programı 25.01.2021-28.05.2021 tarihleri arasında 90 bölümden olarak yayınlanmıştır. Elif ve Mim isimli kuklalar değerler, kuş kostümlü Ebabil ile de Elifba eğitimi veren programın yapımcısı Zeliha Akın, yönetmeni ise Mustafa Duman'dır ([http-25](http://25)).

1.26. Patili ve Dostları isimli Çizgi Film

Resim 27: Patili ve Dostları isimli Çocuk Programı

Müzik eşliğinde ve alt yazı desteğiyle çocuklara ahlaki değerleri kavratmayı amaçlayan çizgi film 25.01.2021-29.12.2021 arasında 19 bölüm olarak yayınlanmıştır. Yapımcısı Abdullah Erken, Yönetmeni Kenan Aktaş, Şarkı Söz Yazarı ise Esra Erken Güney olan program Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü Radyo ve Televizyon Daire Başkanlığı tarafından 17 Yapım'a yaptırılmıştır ([http-26](http://26)).

“Okul Öncesi Öğretmenlerinin Kullandıkları Çocuk Şarkılarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi” isimli makalelerinde Börekçi & Elaldı, Patili ve Dostları isimli Çocuk Programında geçen “sorumluluk” isimli eserde sorumluluk değerine, “iyilik” isimli eserde iyilik değerine ve “özür dilemek” isimli eserinde ise nazik olma değerine yer verildiğini belirtmiştir (Börekçi & Elaldı, 2023, s. 15-22).

1.27. Rüya Masalları isimli Çocuk Programı

Resim 28: Rüya Masalları isimli Çocuk Programı

Arife Aydın'ın kaleminden masalların anlatıldığı 35 bölümden oluşan programın yönetmeni Emin Atilla Yılmaz, yapımcı ve sunucusu ise Arife Aydın'dır (<http-27>).

1.28. Şeker Hoca isimli Çizgi Film

Resim 29: Şeker Hoca isimli Çizgi Film

Nasreddin Hoca'nın öğütlerinin anlatıldığı çizgi film Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü Radyo Televizyonu Daire Başkanı tarafından Netco'ya yaptırılmıştır. Yapımcısı İsa Doğmuş, yönetmeni Kenan Aktaşın ve senaristi Ayhan Yavuz Açıkgoz'un olduğu çizgi film 19.04.2025 tarihi itibari ile 163.Bölümü yayınlanmıştır (<http-28>).

“Çizgi Filmlerin Din Eğitimindeki Rolü Hakkında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Görüşleri: Sivas ve Kars İli Örneği” isimli Din Eğitimi alanında yapılmış yüksek lisans tezinde Sancak, TRT ÇOCUK ve DİYANET TV’de yayınlanan çizgi filmlere örnek verirken Şeker Hoca çizgi filminden de açıklamalarda bulunmuştur (Sancak, 2018, s. 12-43).

“Çizgi Filmlerde Değer Yüklü Mesajlarda İçerik Analizi: Şeker Hoca ve Yusuf’un Dünyası Örneği” isimli yüksek lisans tezinde Güney, Şeker Hoca Çizgi Filmi bölüm, süre, konu ve verilen değerler bir başlık altında bölüm bölüm detaylı olarak incelenmiş ve değerler açısından kategorizeler yapılmıştır. Çizgi Filmde tespit edilen değerler, Nezaket, Dini değer, Sorumluluk, Hoşgörü, Adalet, Sabır, Paylaşma ve cömertlik, empati, yardımlaşma, sevgi, bilimsel değer, dürüstlük, doğruluk, çalışma ve iş birliğidir. Eğlendirerek öğreten çizgi filminin çocuklar için eğitici bir içerik olduğu tespit edilmiştir (Güney, 2019, s. 17-34).

“Diyanet TV Çizgi Filmlerinin 4-6 Yaş Grubu Kur’an Kursu Öğretim Programında Yer Alan Değerler Açısından İncelenmesi” adlı çalışmasında Çinemre, Şeker Hoca isimli çizgi filmi örneklem olarak alınmış fakat çalışma içeriğinde pek fazla yer verilmediği tespit edilmiştir (Çinemre, 2021, s. 212).

“Sosyal Medyada Nasreddin Hoca Tipi” isimli makalesinde Sezgin, “Youtube’da Nasreddin Hoca” başlığı altında Diyanet TV’de yayımlanan “Şeker Hoca” çizgi dizisinden açıklamalara yer vermektedir (Sezgin, 2022, s. 114-122).

1.29. Taktak ile Tıttık isimli Çocuk Programı

Resim 30: Taktak ile Tıttık isimli Çocuk Programı

26.09.2020-12.06.2021 tarihleri arasında 37 bölümden oluşan program Taktak ve Tıttık isimli kuklalarla Atasözleri ve deyimleri eğlenceli bir şekilde öğretmeyi amaçlamaktadır. Yapımcısı Arife Gökmen, yönetmeni Fatih Tikir ve kukla sanatçısı Halit Eker’dir ([http-30](http://30)).

1.30. Yusuf’un Dünyası İsimli Çizgi Film

Resim 31: Yusuf’un Dünyası İsimli Çizgi Film

Yusuf, dedesi, annesi, babası ve kardeşleriyle yaşadığı tecrübeleri dinimizin temel öğretilerini, İslamiyet’in barış ve sevgi dini olduğunu, evrensel bir din olduğunu, kolaylık dini olduğunu hayatın içinden örneklerle çocuklara aktarmayı amaçlamaktadır. Yönetmeni Nihat Taşdemir, danışmanlar Uzman Psikolog Fatma Ülger, Pedagog Rüya Meydancı ve Diyanet İşleri Başkanlığından Zeynep Ulviye

Özkan'ın yer aldığı programı Diyanet TV tarafından Modernist animasyon stüdyosuna yaptırılmıştır (http-29).

“Çizgi Filmlerde Değer Yüklü Mesajlarda İçerik Analizi: Şeker Hoca ve Yusuf'un Dünyası Örneği” isimli yüksek lisans tezinde Güney, Yusuf'un Dünyası Çizgi Filminde değerlere yoğun bir şekilde yer verildiği tespit edilmiştir. Tespit edilen değerler; Dini değer, nezaket, sevgi, yardımlaşma, kültürel değerler, sorumluluk, temizlik, saygı, iş birliği, estetik değer, özgüven, özsaygı, empati, dürüstlük, mutluluk ve hoşgörüdür. Şeker Hoca isimli çizgi film ile karşılaştırıldığında Yusuf'un dünyası isimli çizgi filmin daha çok değer yüklü bir yapıt olduğu tespit edilmiştir (Güney, 2019, s. 35-51).

“Diyanet TV Çizgi Filmlerinin 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursu Öğretim Programında Yer Alan Değerler Açısından İncelenmesi” başlıklı makalesinde Çinemre, Yusuf'un Dünyası isimli çizgi filmi değerler açısından incelenmektedir (Çinemre, 2021, s. 207-243).

1.31. 3-2-1 İsimli Çocuk Programı

Resim 32: 3-2-1 İsimli Çocuk Programı

Yarışma formatında Halit Eker'lerin sunumuyla 2'şer kişiden oluşan Kaşifler ve Mucitler Takımları 4 farklı oyun/bölümden oluşan bölümü bitirdikten/tamamladıktan sonra zile ilk basan takım puan alır ve 100'er puana ulaşmak hedeflenir. Bölümler Hadis tamamlama, pazıl tamamlama, çember atma ve nokta doldurmadır. Yapımcısı Arife Gökmen, Yönetmeni ise Hilal Kulüp'tür. 11.01.2020-13.06.2021 tarihleri arasında Diyanet TV'de yayınlanmıştır (http-31).

2. HÜMEYRA ÇİZGİ FİLMİ

Resim 33: Hümeýra Adlı Çizgi Film

Senaryo ve Yönetmen koltuğunda Şamil Erman'ın oturduğu, Dini yayınlar Genel Müdürlüğü, Radyo ve Televizyon Daire Başkanlığı tarafından Sinepark Medya'nın hazırladığı, köy yaşantısı, çocukların köyde oynadığı oyunlar, yaşadıkları maceralar ve bu maceraların içerisinde geçen hikayeleri anlatan Hümeýra adlı çizgi film 24.09.2022-24.12.2022 tarihleri arasında Diyanet TV kanalında 13 Bölüm olarak yayınlanmıştır (http-32).

Bölüm Numarası	Bölüm Adı	Bölüm Süresi	Yayın Tarihi
1	Köye Merhaba	12.21 Dk.	24.09.2022
2	Gerçek Hazine	12.43 Dk.	08.10.2022
3	Dostluk	12.26 Dk.	15.10.2022
4	Öfkeyle Kalkan Zararla Oturur	13.16 Dk.	22.10.2022
5	Ailem ve Arkadaşlarım	13.22 Dk.	29.10.2022
6	Yardımlaşma	12.26 Dk.	05.11.2022
7	İyilik Bul İyilik Yap	12.03 Dk.	12.11.2022
8	Sadaka	12.32 Dk.	19.11.2022
9	Şükür	11.42 Dk.	26.11.2022
10	İşini Güzel Yap	12.18 Dk.	03.12.2022
11	Bileklik	12.00 Dk.	10.11.2022
12	Dua	12.06 Dk.	17.12.2022
13	Paylaşmak	12.11 Dk.	24.12.2022

Tablo 1: Hümeýra Çizgi Filmi Bölüm Listesi

2.1. Çalışmanın Bulguları

2.2. Değerler

Değerler Bölümler	Doğa/Hayvan sevgisi	Dostluk	Dürüstlük	Komşuluk/ Misafirperverlik	Öz Denetim	Paylaşma	Sabır	Sevgi	Yardıms severlik
1.Bölüm: Köye Merhaba				+		+		+	+
2.Bölüm: Gerçek Hazine								+	+
3.Bölüm: Dostluk		+				+	+		+
4.Bölüm: Öfkeyle Kalkan Zararla Oturur						+	+		+
5.Bölüm: Ailem ve Arkadaşlarım								+	+
6.Bölüm: Yardımlaşma	+		+		+	+			+
7.Bölüm: İyilik Bul İyilik Yap	+								+
8.Bölüm: Sadaka					+				
9.Bölüm: Şükür	+					+			
10.Bölüm: İşini Güzel Yap					+		+		+
11.Bölüm: Bileklik					+				+
12.Bölüm: Dua						+			+
13.Bölüm: Paylaşmak				+		+		+	

Tablo 2: Hümeýra Çizgi Filmindeki Değerler Tablosu

Neredeyse bütün bölümlerde yardımlaşma değerinin olduğu tespit edilmiştir. yardımlaşma ve paylaşma değerlerinin çoğunlukta olduğu Tablo 2’de görülmektedir. Aşağıda Tablo 2’de gösterilen değerlere çizgi filmde örneklerle yer verilmektedir.

Resim 34: Hayrat Çeşmesi

Altıncı bölümde Kültürümüzde, Ali dedenin de ifadesiyle “köklü ve güzel bir gelenegimiz”, bir yardımlaşma çeşidi olan imece usulü ve hayrat, yardımlaşma başlığı altında anlatılmaktadır. Ali Dede’nin “Geçmişlerimiz insanların ve

hayvanların ihtiyaçlarını karşılayacak şeyler yapmaya özen verirlerdi” sözleriyle de hayratın önemine dikkat çekilmiştir.

Resim 35: Ali'nin düşüp Alper'in ona yardım etmesi

Resim 36: Çocukların fileleri taşımada Ali dedeye yardım etmeleri

Resim 37: Hümeysra'nın bahçeyi sulamaya yardım etmesi

Resim 38: Çocukların oyuncakları hazırlamada Ali dedeye yardım etmeleri

Üçüncü bölümde Hümeysra'nın kardeşi olan Ali'nin taşa takılıp düştüğünü gören Alper, uçurtmasını bırakıp uçurtmasının gittiğini görmesine rağmen Ali'ye yardım etmesi, dördüncü bölümde Ali dedeye arabadaki fileleri indirmede çocukların yardım etmesi, onuncu bölümde bahçeyi sulamada Hümeysra'nın ve Ali'nin yardım etmesi, Hümeysra'nın ev işlerinde annesine yardım etmesi, on ikinci bölümde kimsesiz çocuklar için hazırlanan oyuncakları boyamada çocukların yardım etmesi yardımseverlik değerine örnektir.

Resim 39: Köpeğin ayağındaki dikenini çıkarmada yardım etmeleri

Resim 40: Sarmaşıklara takılan taya Hümeysra'nın yardım etmesi

Birinci Bölümde köpeğin ayağındaki dikenini çıkarmada Hümeysra'nın Ali'nin ve babalarının yardım etmeleri, yedinci bölümde, Arkadaşlarının yanına balık tutmaya giden Hümeysra sarmaşıklarla dolanan tayın yardıma ihtiyacı olduğunu görünce “sen

orada ağlarken ben balığa gidemem” demesi üzerine makası evden alıp getirdikten sonra taya yardım etmesi, yardımseverlik ve doğa/hayvan sevgisi değerlerinde incelenmektedir. Altıncı bölümde, çocuklar ağaçtan elma toplarken Ali dedenin “çocuklar, dalları kırmadan toplayalım ağacı incitmeyelim” sözleri de doğa sevgisi değerine örnek olarak verilebilir.

Resim 41: Uçurtma uçurmak için rüzgârın esmesini beklemeleri

Resim 42: Keçiye yakalamaya çalışmaları

Üçüncü bölümde uçurtma uçurmak için rüzgârın esmesine beklemeleri, dördüncü bölümde yayık ayran yapılırken Ali’nin sabırsızlanması ve annesinin “her nimetin bir kulfeti var oğlum sabır” şeklindeki öğüdü, dördüncü bölümde keçinin fideleri yediğini gören Alper ve arkadaşlarının keçiye yakalamaya çalışırken diğer fideleri de ezmeleri ve sonra yaptıkları şey için pişman olmalarına karşın Ali Dede’nin “ee ne demişler öfkeyle kalkan zararlar oturur” şeklindeki öğüdü, onuncu bölümde keçiye tekrardan bahçede görmeleri üzerine Hümeysra’nın Ali’ye “sakin ol Alper” demesi ve Ali dedenin de “bakın acele ve öfkeyle kalkmayınca keçi meselesi de tatlılıkta halloldu ve bahçede kurtuldu” sözleri sabra örnektir.

Resim 43: Yemeklerini köpekle paylaşmaları

Resim 44: Ömer Amcanın Alper’e yeni bir uçurtma hediye etmesi

Resim 45: Hümeysra'nın annesinin ayran ikram etmesi

Resim 46: Ali amcanın bulgur pilavı getirmesi

Resim 47: Topladıkları meyveleri birbirlerine ikram etmeleri

Birinci bölümde Hümeysra'nın yiyeceklerini köpekle paylaşması, üçüncü bölümde Ali'ye yardım etmek için uçurtmasını elinden kaçırarak Alper'e Ömer amcanın yeni bir uçurtma hediye etmesi, dördüncü bölümde Hümeysra'nın annesinin herkese ayran ikram etmesi ve Ali dedenin de bulgur pilavı getirip birlikte yemeleri, altıncı bölümde elmaları toplamada yardım edenlere Ahmet dayının birer kova elma hediye etmesi, dokuzuncu bölümde ormana meyve toplamaya giden çocukların meyveleri topladıktan sonra getirip birbirlerine ikram etmeleri, on ikinci bölümde Ali Dede'nin boyamaya yardım eden çocuklara oyuncak hediye etmesi çocukların da buna karşı hediye edilen oyuncakları kimsesiz çocuklara hediye etmesi ve hediyeler arasına topladıkları elmaları eklemeleri, on üçüncü bölümde yemek yiyen Hümeysra ve Ali'nin Alper'le ve Mine'yle yemeklerini paylaşmaları, doğada piknik yapmaya giden Hümeysra Ali ve Alper'in yemeklerini keçi kaçırdıktan sonra Ali dedenin yemeğini çocuklarla paylaşması, paylaşma değerinde değerlendirilmektedir.

Resim 48: Hümeysra'nın kardeşine duyduğu sevgi

Resim 49: Hümeysra ve Mine'nin tanıştığı sahne

Resim 50: Hümeyra'nın Sarı kızı sevmesi

Birinci Bölümde Ali dedenin Hümeyra ve ailesini görünce “hoş geldiniz sefalar getirdiniz” sözleri, ikinci bölümde Hümeyra'nın kardeşi Ali'ye “sen benim küçük hazinemsin”, “Allah'ım sen Ali'yi koru” sözleri, üçüncü bölümde Mine'yle yeni tanışan Hümeyra'nın Mine'ye sarılıp karşılıklı sevinç ifadeleri dile getirmeleri, beşinci bölümde Hümeyra'nın annesinin Ali'ye “bizi birbirimize sevgi bağlıyor” sözü, dokuzuncu bölümde Hümeyra'nın ineğe (Sarı Kız) “hey ne kadar tatlı aman Allah'ım şuna bak” sözleri ve çizgi filmde anneciğim oğlum gibi kelimelerin geçmesi sevgi değerine örnektir.

Resim 51: Ali'nin yaptığı hatadan
pişman olması

Resim 52: Alper'in uğur getirdiğine
inandığı bilekliği

Altıncı bölümde Alper'in “köyden bazı çocuklar geçen gün bir bahçeden meyve kopardılar” sözleri üzerine Ali dedenin “bizim olmayan hiçbir şeyi izinsiz alamayız gideceğimiz yerde meyve çok sahibinin de izni var, doyuncaya kadar yiyin” sözleriyle gördüğü yanlış bir davranışı güzel kelimelerle ikna edebilmeyi, Sekizinci bölümde çocukların bisiklet yarışında Fatih'in “birinci gelene ödül olarak bir gazoz ve kek alsak” demesi ve Hümeyra'nın da “ama bu durumda kumar gibi olur hiç gerek yok” sözleri, onuncu bölümde bahçeyi sulamada babasına söz veren Ali'nin bahçeyi sulamayı unutmaması üzerine “aman Allah'ım hepsi ölmüş ben ne yaptım” “kendimi telefona çok kaptırdım vaktimi boşa harcadım” deyip pişman olması ve verdiği sözün kıymetini anlaması, on birinci bölümde taktığı bilekliğin ona uğur getirdiğine inanan Alper'in başına gelen aksilikler sonrasında başarılarının uğurdan veya nazar boncuğundan değil de çalışmaktan ve gayretten olduğunu anlaması öz denetime örnektir.

Resim 53: Hümeyra'nın Mine'yi yemeğe davet etmesi

Birinci bölümde köye yeni gelen Hümeyra ve ailesine Ali dedenin eşinin yemek hazırlayıp ikram etmesi ve güzel karşılamaları, on üçüncü bölümde Hümeyra'nın Mine'yi yemeğe davet etmesi misafirperverlik değerine örnek olarak verilebilir.

Aynı zamanda ikinci bölümün ismi olan “Dostluk” değeri de çizgi film içinde geçen güzel arkadaşlık ilişkileri kapsamında değerlendirilebilir.

Resim 54: Çelikçomak oyununda grup seçimi için adımlaşma yöntemi

Çizgi filmde adalet değeriyle alakalı pek bir bilgiye rastlanmadığından bu değer tabloda yer almamıştır. Fakat on birinci bölümde çelikçomak oynamak için grup seçiminde adımlaşma yöntemi yapmaları dolaylı olarak adalet değerine örnek olarak verilebilir.

2.3. Dini Söylem

Bu bölümde Hümeyra isimli çizgi filminin bölümlerinde geçen dini söylemlere ve tekrarlanma sıklıklarına tablolar halinde yer verilmiştir.

Tablo 3: 1.Bölümdeki Dini Söylemler ve Tekrarlanma Sıklığı

1.Bölüm (Köye Merhaba)	
Dini Söylem	Tekrarlanma Sıklığı
İnşallah	3
Bismillah	3

Çok Şükür/Elhamdülillah	1+1
Selamın Aleyküm-Aleyküm Selam	1

Tablo 4: 2.Bölümdeki Dini Söylemler ve Tekrarlanma Sıklığı

2.Bölüm (Gerçek Hazine)	
Dini Söylem	Tekrarlanma Sıklığı
Allah'ım	2
Allah'a Şükür	1
İnşallah	1

Tablo 5: 3.Bölümdeki Dini Söylemler ve Tekrarlanma Sıklığı

3.Bölüm (Dostluk)	
Dini Söylem	Tekrarlanma Sıklığı
Bismillah	2
Hay Allah	2
İnşallah	1

Tablo 6: 4.Bölümdeki Dini Söylemler ve Tekrarlanma Sıklığı

4.Bölüm (Öfkeyle Kalkan Zararla Oturur)	
Dini Söylem	Tekrarlanma Sıklığı
Elhamdülillah/Şükür	5+1
İnşallah	5
Allah (Allah yardımcınız olsun-Allah emeğinizi yağlı etsin)	2
Hayırlı Sabahlar	1
Selamın Aleyküm-Aleyküm Selam	1

Maşallah	1
Ya nasip	1
Sadakallahülazim	1

Tablo 7: 5.Bölümdeki Dini Söylemler ve Tekrarlanma Sıklığı

5.Bölüm (Ailem ve Arkadaşlarım)	
Dini Söylem	Tekrarlanma Sıklığı
Haydi Bismillah	1

Tablo 8: 6.Bölümdeki Dini Söylemler ve Tekrarlanma Sıklığı

6.Bölüm (Yardımlaşma)	
Dini Söylem	Tekrarlanma Sıklığı
Hayırlı Geceler	3
Helal	1
Hayırlı Yolculuklar	1
Allah (razı Olsun)	1

Tablo 9: 7.Bölümdeki Dini Söylemler ve Tekrarlanma Sıklığı

7.Bölüm (İyilik Bul İyilik Yap)	
Dini Söylem	Tekrarlanma Sıklığı
Allah (Allah rast getirsin, Allah'a şükürler olsun, Aman Allah'ım)	3
İnşallah	2
Maşallah	1
Rahmet	1

Tablo 10: 8.Bölümdeki Dini Söylemler ve Tekrarlanma Sıklığı

8.Bölüm (Sadaka)	
Dini Söylem	Tekrarlanma Sıklığı
İnşallah	2
Peygamberimiz	1
Maşallah	1
Sadaka	

Tablo 11: 9.Bölümdeki Dini Söylemler ve Tekrarlanma Sıklığı

9.Bölüm (Şükür)	
Dini Söylem	Tekrarlanma Sıklığı
Allah	10
İnşallah	3
Selamın Aleyküm-Aleyküm Selam	2
Esselamu Aleyküm ve Rahmetullah	2
Şükür/Çok Şükür	2
Elhamdülillah	2
Bismillah	1

Tablo 12: 10.Bölümdeki Dini Söylemler ve Tekrarlanma Sıklığı

10.Bölüm (İşini Güzel Yap)	
Dini Söylem	Tekrarlanma Sıklığı
Allah (Allah'a emanet ol/olun, Allah hayırlı yolculuklar versin, Allah'ım)	10
Şükür/Elhamdülillah	2+2
Peygamber Efendimiz	2

Selamın Aleyküm-Aleyküm Selam	1
Hayırlı Yolculuklar	1
İnşallah	1

Tablo 13: 11.Bölümdeki Dini Söylemler ve Tekrarlanma Sıklığı

11.Bölüm (Bileklik)	
Dini Söylem	Tekrarlanma Sıklığı
Bismillah/Besmele	3+1
Allah	2
Elhamdülillah	2
Hayırlı Sabahlar	2
İnşallah	1

Tablo 14: 12.Bölümdeki Dini Söylemler ve Tekrarlanma Sıklığı

12.Bölüm (Dua)	
Dini Söylem	Tekrarlanma Sıklığı
Dua	23
Namaz	8
Allah/Allahu Ekber (Allah kabul etsin, Allah'ım, Hay Allah, Allah herkese rahat bir uyku nasip etsin)	7+1
İnşallah	5
Rab/Rabbimiz	3
Hayır/Hayırlı Yolculuklar	3
Selamın Aleyküm-Aleyküm Selam	3
Peygamber Efendimiz Aleyhisselam	1

Semiallahü limen hamideh	1
Esselamu Aleyküm ve Rahmetullah	1
Ahiret	1
Cennet	1
Cami	1

Tablo 15: 13.Bölümdeki Dini Söylemler ve Tekrarlanma Sıklığı

13.Bölüm (Paylaşmak)	
Dini Söylem	Tekrarlanma Sıklığı
Peygamberimiz	4
Allah	2
Selamın Aleyküm- Aleyküm Selam	1
Bismillah	1
Ya Sabır	1
Nasip	1

1-13 bölümler arası dini söylem ve tekrarlanma sıklığı bölüm bölüm tablolar halinde gösterilmiştir. Fakat tek bir tabloda, çizgi filmde geçen dini söylem ve tekrarlanma sıklıklarına bakılma isteği doğabilir. Bu sebeple Tablo 16 hazırlanmıştır.

Tablo 16: Çizgi Filmde geçen Dini Söylemler ve Tekrarlanma Sıklığı

GEÇEN İFADE	TEKRARLANMA SIKLIĞI
Allah (Allah'ım, hay Allah, Allah razı olsun Allah rast getirsin, Allah'a şükürler olsun, Aman Allah'ım, Allah'a emanet ol/olun, Allah hayırlı yolculuklar versin, Allah kabul etsin, Allah herkese rahat bir uyku nasip etsin	42
İnşallah	25

Dua	23
Çok şükür, Elhamdülillah, Allaha şükür	19
Bismillah, Haydi Bismillah, Besmele	11
Hayırlı Yolculuklar, Hayırlı Sabahlar, Hayırlı Geceler	11
Selamın Aleyküm-Aleyküm Selam	9
Namaz	8
Peygamberimiz, Peygamber Efendimiz Aleyhisselam	8
Maşallah	3
Rab/Rabbimiz	3
Ya Nasip, Nasip	3
Esselamu aleyküm ve rahmetullah	2
Helal	1
Ya Sabır	1
Sadakallahülazim	1
Rahmet	1
Sadaka	1
Semiallahü limen hamideh	1
Esselamu Aleyküm ve Rahmetullah	1
Ahiret	1
Cami	1

Tablo 16 incelendiğinde çizgi filmde en sık tekrar edilen kelimenin 42 kere tekrarlarına Allah olduğu anlaşılmaktadır. Toplamda 25 kere İnşallah, 23 kere Dua, 19 kere çok şükür, Elhamdülillah, Allah’a şükür gibi şükür ifadeleri, 11 kere Bismillah, Haydi Bismillah, Besmele gibi sözcükler, 11 kere Hayırlı Yolculuklar, Hayırlı Sabahlar, Hayırlı Geceler kelimeleri, 9 kere Selamın Aleyküm-Aleyküm Selam, 8 kere namaz, 8 kere Peygamberimiz, Peygamber Efendimiz Aleyhisselam, 3 kere Maşallah ,3 kere

Rab/Rabbimiz, 3 kere ya nasip, Nasip 2 kere Esselam Aleyküm ve Rahmetullah, 1 kere helal, 1 kere ya sabır, 1 kere Sadakallahülazim, 1 kere Rahmet, 1 kere Sadaka, 1 kere Semiallahu limen hamideh, 1 kere Esselamu Aleyküm ve Rahmetullah, 1 kere ahiret ve 1 kere cami kelimeleri geçmektedir.

Resim 55: Yemeğe başlarken Bismillah denilmesi

Çizgi filmdeki bütün yemek yeme sahnelerine başlanırken Bismillah denilmesi dikkat çekicidir. Dua içeren Allah yardımcımız olsun, Allah emeğinizi yağlı etsin, Allah rast getirsin, Allah’a emanet ol/olun, Allah hayırlı yolculuklar versin, Allah kabul etsin, Allah herkese rahat bir uyku versin, Allah’a şükürler olsun, Allah razı olsun, hayırlı yolculuklar ve hayırlı geceler gibi sözler bulunmaktadır. Cami, Dua ve Namaz gibi ibadetlerle ilgili kelimeler de bulunmaktadır. Bazı kelimelerin çok az tekrar edildiği bazı kelimelerinde çizgi filmde işlenmediği 13 bölüm gibi kısa süreli bir film olduğundan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Bölümlerde peygamberimizin sözlerine de örneklerle yer verilmesi dikkat çekicidir. Sekizinci bölümde Hümeýra’nın annesinin Hümeýra’ya “yoldaki insanlara engel olacak şeyleri kaldırmanın bir sadaka olduğunu söylemişti peygamberimiz” sözleri, onuncu bölümde Ali Dede’nin çocuklara “ peygamber efendimiz birinize bir iş verildiği zaman onu en güzel şekilde yapsın diye buyurmuş ” sözleri, “yaptığınız işi güzel yapın Allah işini güzel yapanları sever” hadisi, on üçüncü bölümde Hümeýra’nın “bir kişinin yemeği 2 kişiye yeter 2 kişinin yemeği 3 kişiye yeter 3 kişinin yemeği de 4 kişiye yeter peygamberimiz böyle buyurmuş” sözleri ve Hümeýra’nın annesinin de peygamberimiz paylaşmayı çok severmiş demesi, Ali Dede’nin “dostlarımıza, misafirlerimize ve yolcuya ikram etmek onlarla yemeğimizi paylaşmak peygamberimizin bize tavsiyesidir” sözleri, çizgi filmdeki hadis kullanımına örnek olarak verilebilir.

2.4. Dini sembol/Materyal

Resim 56: Hümeýra'nın Annesinin başörtüsü

Resim 57: Duvardaki Arapça Muhammed yazısı

Resim 58: Hümeýra'nın Peygamberler Tarihi Kitabını okuması

Resim 59: Ali'nin odasındaki Elif-Ba Tablosu

Resim 60: Duvardaki Kâbe resimli tablo

Resim 61: Ali dedenin seccadesi

Resim 62: Hümeýra'nın Annesinin Peygamberler Tarihi Kitabını okuması

Hümeýra'nın annesinin başörtüsü takması, evlerindeki duvarda Arapça Muhammed yazılı tablo, dördüncü bölümde Hümeýra'nın peygamberler tarihi kitabını okuması, beşinci bölümde Ali'nin odasındaki Arapça harfleri gösteren Elif-Ba tablosu, yedinci bölümde evindeki Kâbe resimli tablo, dokuzuncu bölümde Ali dedenin seccadesi, onuncu bölümde Hümeýra'nın annesinin peygamberler tarihi kitabını okuması dini sembol/materyallere örnek olarak gösterilebilir.

Resim 63: Hümeýra'nın babasının
Kur'an-ı Kerim okuması

Resim 64: Hümeýra ve Ali'nin namaz
kılması, Annesinin ise Kuran okuması

Hümeýra'nın babasının Kur'an-ı kerim okuması ve Hümeýra ve Ali'nin namaz kılması annesinin ise Kur'an-ı kerim okuması dini sembol ve materyal olarak da değerlendirilebilir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Doküman İncelemesi yöntemi kullanılan, genelde Diyanet TV çocuk çizgi film programlarının özelde ise Hümeýra isimli çizgi filmin incelendiği bu çalışmada Diyanet TV çocuk program çizgi filmleri hakkında kısa bilgilere yer verilmiştir. Daha sonra 13 bölümden oluşan “Hümeýra” isimli çizgi film sözel ve görsel yönleriyle incelenmiştir. Çizgi filmde, pek çok değere yer verildiği tespit edilmektedir.

Kültürümüzle ilgili olarak bir yardımlaşma çeşidi olan imece usulü ve hayrat kültürü örneklerle anlatılmaktadır. Yapılan çalışmamızla Doğa/Hayvan Sevgisi, Dostluk, Dürüstlük, Komşuluk/Misafirperverlik, Özdenetim, Paylaşma, Sabır, Sevgi ve Yardımseverlik değerlerinin işlendiği tespit edilmiştir.

Adalet değerine ise çizgi filmde doğrudan yer verilmediği göz önüne alındığından dolayı çalışma kapsamına alınmamıştır.

Bu çalışma, değerler başlığı altında tespit edilen dokuz değer in çizgi filmde geçtiği örnekleri ile açıklamalarını kapsamaktadır. Dini söylem başlığı altında çizgi filmde geçen dini kelimelerin neler olduğu ve tekrarlanma sıklıkları tablolar halinde gösterilmektedir (bkz. tablo: 3-16). Dini sembol materyal başlığı altında ise çizgi filmde geçen dini sembol ve materyaller gözlemlenmiştir.

Bu çalışma sonucunda “Hümeýra” isimli çizgi filminin dini materyal olarak kullanılabileceği sonucuna ulaşılırken özellikle 4-6 yaş grubu için daha uygun olduğu düşünülmektedir.

Son yıllarda çocuklara yönelik dini içerikli çizgi filmlerin arttığı görülse de gelişen ve değişen dünyamızda daha fazla içeriğe ihtiyaç olduğu görülmektedir. Ayrıca dizi yapım programcılarının pedagoğ eğitimci ve din eğitimcileri ile iş birliği içerisinde olmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akpınar, Ö. F. (2019, Temmuz). HADİSLERİ HİKÂYELERLE ANLATMAK Kitap Değerlendirme Yazısı. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 311-316.
- Arlı, B. (2022). MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI MEVZUATINDA YER ALAN KÖK DEĞERLER AÇISINDAN HARFLER KÖYÜ ÇİZGİ FİLMİNİN İNCELENMESİ. *Yüksek Lisans Tezi*. içinde İSTANBUL.
- Arslan, M. (2016). Kitle İletişim Araçları, Medya ve Din İlişkisi Üzerine. *Birey ve Toplum*, s. 5-25.
- Bacanlı, H. (2006). *Duyuşsal Davranış Eğitimi*. içinde Ankara: 3-4.
- Börekçi, E., & Elaldı, Ş. (2023). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Kullandıkları Çocuk Şarkılarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi. *Sivas Cumhuriyet University Educational Sciences Institute Journal*, s. 9-22.
- Çinemre, S. (2021, Haziran). Diyanet TV Çizgi Filmlerinin 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursu Öğretim Programında Yer Alan Değerler Açısından İncelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, s. 207-243.
- Güney, Ç. (2019). ÇİZGİ FİMLERDE DEĞER YÜKLÜ MESAJLARDA İÇERİK ANALİZİ:ŞEKER HOCA VE YUSUF'UN DÜNYASI ÖRNEĞİ. *Yüksek Lisans Tezi*. içinde Çorum.
- Güven, A., & Anık, C. (2018). Avatar: Korra Efsanesi Çizgi Filminde İdeolojik Anlam İnşası. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, s. 41-61.
- Karaca, S. S. (2019). Çizgi Filmlerde Değerler Eğitimi, Değerler Eğitimi Açısından Rafadan Tayfa Çizgi Filminin İncelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*. içinde İzmir.
- Kocaman, K., & USLU, R. (2022). Ramazan Tayfa Çizgi Filminin Din ve Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi. *TALİM: JOURNAL OF EDUCATION IN MUSLIM SOCIETIES AND COMMUNITIES*, s. 128-142.
- Özen, Ö., & Kartelli, F. (2017). Türkiye'de Yayın Yapan Çocuk Kanallarında Yayınlanan Çizgi Filmlerdeki Şiddet Olgusunun Analizi. *Marmara İletişim Dergisi*, s. 81-93.
- Öztürk, B., & Çetinkaya, A. (2021, Mayıs). PANDEMİ DÖNEMİNDE BİR EĞİTİM ARACI OLARAK TELEVİZYON: TRT EBA TV. *İNİF E-DERGİ*, s. 140-162.
- Sancak, Y. (2018). ÇİZGİ FİMLERİN DİN EĞİTİMİNDEKİ ROLÜ HAKKINDA DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETMENLERİNİN GÖRÜŞLERİ: Sivas ve Kars İli Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. içinde Tokat.
- Sezgin, R. (2022). SOSYAL MEDYADA NASREDDİN HOCA TİPİ. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, s. 110-130.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). Doküman İncelemesi. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (s. 187-202). içinde Ankara: Seçkin Yayınları.

Yorulmaz, B. (2013). Pepee Çizgi Filminin Din ve Değerler Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, s. 438-448.

- http-1, <https://diyanet.tv/ben-buyuyunce> (Erişim Tarihi: 13.05.2023)
- http-2, <https://diyanet.tv/bilgi-treni/bolumler> (Erişim Tarihi: 13.05.2023)
- http-3, <https://diyanet.tv/bilim-hazinesi> (Erişim Tarihi: 13.05.2023)
- http-4, <https://diyanet.tv/bir-cocuk-bir-dunya> (Erişim Tarihi: 13.05.2023)
- http-5, <https://diyanet.tv/birlikte-yapalim> (Erişim Tarihi: 29.03.2025)
- http-6, <https://diyanet.tv/cocuk-atolyesi> (Erişim Tarihi: 13.05.2023)
- http-7, <https://diyanet.tv/cocuk-dualari> (Erişim Tarihi: 13.05.2023)
- http-8, <https://diyanet.tv/cocuk-ilahileri> (Erişim Tarihi: 13.05.2023)
- http-9, <https://diyanet.tv/cocukca> (Erişim Tarihi: 13.05.2023)
- http-10, <https://diyanet.tv/cocuklar-diyor-ki> (Erişim Tarihi: 14.05.2023)
- http-11, <https://diyanet.tv/cocuklarla-10-dakika> (Erişim Tarihi: 14.05.2023)
- http-12, <https://diyanet.tv/dedemin-oykuleri> (Erişim Tarihi: 20.05.2023)
- http-13, <https://diyanet.tv/dinle-konuyu-bil-soruyu> (Erişim Tarihi: 29.03.2025)
- http-14, <https://diyanet.tv/ela-ile-efe-umreye-gidiyor> (Erişim Tarihi: 29.03.2025)
- http-15, <https://diyanet.tv/eymen-ile-karagoz> (Erişim Tarihi: 20.05.2023)
- http-16, <https://diyanet.tv/gezgin-ile-merakli> (Erişim Tarihi: 20.05.2023)
- http-17, <https://diyanet.tv/harfler-koyu> (Erişim Tarihi: 20.05.2023)
- http-18, <https://diyanet.tv/hikayelerle-cocuk-tiyatrosu> (Erişim Tarihi: 21.05.2023)
- http-19, <https://diyanet.tv/hikayelerle-cocuklara-hadisler> (Erişim Tarihi: 29.03.2025)
- http-20, <https://diyanet.tv/hikayelerle-cocuklara-40-hadis> (Erişim Tarihi: 21.05.2023)
- http-21, <https://diyanet.tv/ibrahimce> (Erişim Tarihi: 30.03.2025)
- http-22, <https://diyanet.tv/korkusuz-leventler> (Erişim Tarihi: 30.03.2025)
- http-23, <https://diyanet.tv/masal-sandigi> (Erişim Tarihi: 30.03.2025)
- http-24, <https://diyanet.tv/mutlugiller> (Erişim Tarihi: 21.05.2023)
- http-25, <https://diyanet.tv/neseli-dostlar-sokagi> (Erişim Tarihi: 21.05.2023)
- http-26, <https://diyanet.tv/patili-ve-dostlari> (Erişim Tarihi: 21.05.2023)
- http-27, <https://diyanet.tv/ruya-masallari> (Erişim Tarihi: 21.05.2023)
- http-28, <https://diyanet.tv/seker-hoca> (Erişim Tarihi: 21.05.2023)

http-29, <https://diyanet.tv/taktak-ile-tiktik> (Erişim Tarihi: 27.05.2023)

http-30, <https://diyanet.tv/yusufun-dunyasi> (Erişim Tarihi: 27.05.2023)

http-31, <https://diyanet.tv/3-2-1> (Erişim Tarihi: 27.05.2023)

http-32, <https://diyanet.tv/humeyra/bolumler> (Erişim Tarihi: 12.05.2023)

AFFETME VE DINDARLIK İLİŞKİSİNİN DİN PSİKOLOJİSİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ *

Fatma Nur YAŞAR & Fatma BALCI ARVAS*****

Giriş

Değerler, bireyin yaşamını anlamlı ve sürdürülebilir kılan temel yapı taşları arasında yer almaktadır. Tarihsel süreçte çeşitli medeniyetler ve düşünce sistemleri tarafından önemsenmiş; bu nedenle felsefe, psikoloji, sosyoloji, din ve ahlak gibi birçok disiplinin ilgi alanına dâhil olmuştur. Değerler, bireyin insan olma vasfını kazandıran en temel unsurlar arasında değerlendirilir. Bu bağlamda değerlere sahip olunmaması, insan olmanın anlamını ciddi biçimde zayıflatır. Sabır, adalet, merhamet, şükür, fedakârlık, diğerkâmlık, yardımlaşma, dayanışma ve affetme gibi etik ve insani değerler, bireyin ahlaki ve manevi yönünü etkili biçimde ortaya koymasına imkân sunmaktadır.

Bu çalışma, söz konusu değerlerden biri olan affetme üzerinde odaklanmaktadır. Affetme, çok sayıda değeri bünyesinde barındıran çok katmanlı bir kavram olarak değerlendirilebilir. Zira affedicili birey; sabırlı, merhametli, alçakgönüllü ve fedakâr davranışlar sergilemeye meyillidir. Ayrıca geçmişte öfke, kin ve nefret gibi olumsuz duygular taşıdığı kişilere karşı yardımseverlik gösterebilir; yaşanan olumsuzluklara rağmen empati geliştirerek diğerkâmlık örneği sergileyebilir. Özellikle dünya yaşamında adaletin her zaman eksiksiz tecelli etmeyebileceği düşüncesi, bireyin ilahi adalete olan güvenini güçlendirebilir. Bu yaklaşım, bireyin dindarlık düzeyini olumlu yönde etkileyen bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Bu doğrultuda, çalışmanın temel amacı; bireyin affedicilik eğilimi ile dindarlık düzeyi arasındaki ilişkiyi çok yönlü biçimde ele almak ve bu ilişkinin psikolojik, ahlaki ve dini bağlamdaki etkilerini literatüre katkı sunacak şekilde değerlendirmektir.

1. Din ve Dindarlık

Din kavramı, Arapçaya dayanan bir terim olup, Türkçeye de bu dilden geçmiştir. Arapçada “örf, gelenek, borç, itaat, izlenen yol, ceza ve ödül” gibi anlamları kapsayan

* Bu çalışma, 12-13 Mayıs 2025 tarihlerinde Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından düzenlenen Uluslararası İlahiyat Araştırmaları Öğrenci Sempozyumu’nda sunulan “Affetme ve Dindarlık” adlı bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

** Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, yasarfatmanur678@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0006-1018-4618>

*** Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, fatma.arvas@balikesir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8264-623X>

çok boyutlu bir kavram olarak kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumu (TDK), din kavramını “Tanrı’ya, doğaüstü güçlere ya da kutsal kabul edilen varlıklara inanmayı ve bu varlıklara itaat etmeyi esas alan inanç sistemini kurumsal bir yapıda sürdüren toplumsal bir kurum” olarak tanımlamaktadır.¹ Din kavramı farklı disiplinlerde farklı biçimlerde ele alınmıştır. Felsefe, ilahiyat ve sosyal bilimler gibi alanlarda dinin anlamı konusunda ortak bir tanıma ulaşmak zordur. Bu durum, dinin çok yönlü yapısından ve her disiplinde dinin farklı boyutlarına yapılan vurgudan kaynaklanmaktadır.

Kur’an-ı Kerim’deki ayetler incelendiğinde, din kavramının bireyin yaşamının her yönünü kapsayan bir sistem olarak tanımlanabileceği görülmektedir. Din, bireyin zihinsel işlevlerini, inançlarını, düşüncelerini, davranışlarını ve toplumsal ilişkilerini şekillendiren, düzenleyici bir yapıdır. Ayetlerde din, insanın her şeyin üzerinde bir kudrete sahip olan yüce yaratıcı karşısında acziyetini kabul etmesi ve O’nun emirlerine itaat etmesi olarak da tanımlanmaktadır.² Bu bağlamda, din, bireyi dünya ve ahirette mutluluğa ulaştırmayı amaçlayan, insanın sahip olması gereken amaçları belirleyen ve kulluk bilincini oluşturan ilahi bir sistem olarak kabul edilmektedir.

Psikoloji literatüründe, dini anlamlandırmada James, Pargament ve Frankl gibi düşünürler, dini, bireyin içsel deneyimlerine odaklanarak tanımlamaktadır. James, dini bireysel bağlılık ve öznel iradenin bir sonucu olarak değerlendirirken; Pargament ve Frankl ise dini, bireyin yaşamına anlam kazandıran bir süreç olarak görmektedir. Argyle ve Hallahmi’ye göre din, bireyin gücünü aşan, ilahi bir varlığa inanç, kulluk ve ritüellerden oluşan bir sistemdir. Otto ve Eliade ise dini, bireyin kutsal deneyimleme biçimi olarak tanımlar.³

Bir antropolog olan Geertz ise, dinin sosyal ve sübjektif kutuplarını göz önünde bulundurarak bir tanım yapmaktadır. Ona göre din, varoluş konusunda genel mahiyette kavramlar dile getiren ve insanlarda güçlü, derin ve kalıcı motivasyonlar ve ruhi eğilimler uyandıracak tarzda etkiye bulunan bir semboller sistemidir.⁴

Dindarlık, belli bir dinin inanç ve öğretilerinin belli bir zaman ve şartlarda belli bir kişi, grup ya da toplum tarafından yaşanması anlamına gelmektedir. Dindarlık hem kişinin hem bağlı olduğu dine ait inançlar, ilgiler ve etkinliklerle meşgul olma düzeyi, hem de bireysel ya da grup düzeyinde yapılaşmış biçimlerini ihtiva eden bir kavramdır.⁵

Çok boyutlu bir olgu olarak dindarlık; inanç, ibadet, bilgi, duygu, ritüel katılımı ve dini topluluk içindeki etkileşim gibi bileşenleri bir arada barındırır. Glock ve Stark dindarlığı inanç, ibadet, bilgi, etki ve tecrübe boyutları ile değerlendirirken Allport iç güdümlü (inancını özümseyerek yaşama) ve dış güdümlü (dini araçsal amaçlarla

¹ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, (Erişim 16 Haziran 2025), <https://sozluk.gov.tr/>.

² Hasan Tahsin Feyizli, *Feyzül-Furkan Tefsirli Kur’an-ı Kerim Meâli*, (İstanbul: Server Yayınları, 2016), Et-Tevbe 9/29,33; el-Mü’min 40/26, Âl-i İmrân 3/19,85; el-Enfâl 8/39; en-Nasr 110/1-3.

³ Hatice Tura, Dindarlık, Affetme ve Psikolojik İyi Oluş İlişkisi (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019) 43-44.

⁴ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020), 69-70.

⁵ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2016), 43.

kullanma) dindarlık olarak ikiye ayırma üzerinden ele almıştır.⁶ W. James de kurumsal (cemaat ritüelleri) ve bireysel (içsel deneyim ve ibadet) dindarlık ayrımını yaparak, bu kavramın hem toplumsal hem de kişisel boyutlarını vurgulamıştır.⁷ İslami literatürde ise takva kavramı dindarlığı Allah'a yakınlık ve O'nun buyruklarına riayet etme bilinciyle açıklamaktadır.

Sonuç olarak dindarlık; bireyin inanç kaynaklı tutum ve davranışlarını, içinde bulunduğu psikososyal süreçlerle birlikte değerlendirmeye açan, ölçütleri ve tezahür biçimleri kültürden kültüre değişen çok boyutlu bir kavramdır.

2. Affetme

Affetme terimi, Arapçadaki “a-f-v” kökünden türemiştir ve sözlük anlamı olarak “yok etmek, silmek, fazlalıkları ortadan kaldırmak” gibi anlamlar taşır. Ahlakî ve hukukî bir kavram olarak affetme, haksızlık veya kötülük yapan birini bağışlamak, cezalandırmaktan vazgeçmek anlamına gelir.⁸ İngilizceye “forgive” olarak çevrilen affetme kavramı, “şikayetlerden vazgeçme ve öfkeyi durdurma” şeklinde tanımlanırken, Williamson ve Gonzales ise affetmeyi çok sayıda değişkeni kapsayan, karmaşık bir psikolojik süreç olarak açıklamaktadır.⁹ Bu karmaşıklık, affetme için evrensel bir tanım yapmayı zorlaştırmaktadır.

Affetme, genellikle bireyin uğradığı haksızlık karşısında öfke, kin ve intikam gibi olumsuz duygulardan isteyerek vazgeçmesi ve zarar veren kişiye karşı bağışlayıcı bir tavır sergilemesi olarak tanımlanır. Bu süreç, bireyin öfke, kırgınlık, hayal kırıklığı ve cezalandırma isteği gibi duygularını, empati, merhamet ve cömertlik gibi olumlu duygulara dönüştürmesini gerektirir. Piderman, affediciliği; öfke ve intikam gibi olumsuz duygulardan uzak durarak, daha yapıcı ve barışçıl bir içsel durumu sürdürme olarak tanımlar.¹⁰

Affetme süreci, literatürde genellikle altı aşamadan oluşan bir modelle açıklanır:

1-Birey, intikam alarak adaletin sağlandığını hisseder. 2-İhlal eden kişi, pişmanlık gösterir ya da hatasını kabul ederek telafi etmeye çalışır. 3-Sosyal çevre ve başkalarının beklentileri, affetmeyi teşvik eder. 4-Dini ve toplumsal değerler, affetmeye yönlendirir. 5-Sosyal birliğin sağlanması hedeflenir. 6-Son aşamada, ihlalcı kişi, insan olma temelinde koşulsuz olarak affedilir. Enright'a göre, affetme

⁶ C. Y. Glock, - R. Stark, *Religion and Society in Tension*. (Chicago: Rand McNally, 1965); Golden W. Allport, - J. M. Ross, “Personal Religious Orientation And Prejudice”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 5/4, (1967), 432-443.

⁷ Ali Ayten, *Psikoloji ve Din* (İstanbul: İz Yayınları, 2021), 28.

⁸ Mustafa Çağrı, “Af”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 20 Mayıs 2025).

⁹ Ahmet Gökkaya, *Anne Babaların; Enneagram Bilgisi, Ebeveyn Tutumları ve Affedicilik Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi* (İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 50.

¹⁰ Sezai Korkmaz, “Ölçülülük ve Aşkınlık Erdemi: Affetme, Alçakgönüllülük ve Dindarlık İlişkisi”, *Çukurova İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/1 (Haziran 2020), 242; Mevlüt Sanlav, *Özgeciliğin Yordayıcısı Olarak Affedicilik ve Dini Tutumlar* (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 15.

sürecini ideal bir biçimde gerçekleştirebilen bireylerin sayısı oldukça azdır. Yüksek düzeyde affedicilik ise yalnızca sınırlı sayıda bireyde gelişebilir.¹¹

Affetme yalnızca olumsuz duygulardan arınmakla sınırlı değildir. Gerçek bir affetme süreci, suçluya karşı olumlu duygular geliştirmeyi ve ilişkilerin yeniden inşa edilebileceğine dair umut taşımaya gerektirir.¹² Bu sürecin sonunda, affeden kişi içsel özgürlüğe ulaşarak, duygusal yüklerinden arınır ve psikolojik olarak iyileşir.¹³

2.1. Felsefede Affetme

Affetme; felsefe, din, psikoloji, ahlak bilim ve siyasal yapılar gibi birçok disiplinde ortak bir kavramdır.¹⁴ Affetme kavramı psikolojiden önce felsefe ve din kavramları ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bu sebeple ilk önce affetme kavramının geçmişten günümüze tarihsel bir süreç içerisinde din ve felsefe çerçevesinde açıklamak gerekmektedir. Affedicilik ilkesi felsefede erdemlilik kavramıyla aynı değer seviyesinde görülmüştür. Kişi, kendisine karşı hata yapan kişileri affedebilme kapasitesine göre erdemli olup olmadığına karar verilmiştir. İnsanlık tarihi içerisinde toplumlar affetme kavramını olumlu kişilik ile eşdeğer görmüştür. Kişinin merhametli ve vicdanlı olduğunu tespit etmek için inciten kişiyi affetme potansiyeline bakılarak belirlenmiştir. Merhametli insan, karşısındaki bireyi bağışlarken kin ve intikam duygularını kalbinde taşımamaktadır. Bu yönüyle affetme, felsefe içerisinde ahlakla bağlantılı olarak ele alınmaktadır.¹⁵ Kişinin kendisine zarar verene karşı öfkeyi kontrol ederek ona zarar vermemesi, intikam almaması, bu gücü kontrol altında tutması kişinin erdemli, cesaretli hatta yüksek akli seviyesine işaret etmektedir.

İslam felsefesi ve ahlak anlayışında da affetme önemli bir yer tutar. İslam ahlakçıları, affediciliği; bireyin öfke gücünü denetleyerek, intikam arzusuna yenik düşmeden erdemli bir davranış sergilemesi olarak yorumlamaktadır. Güzel ahlak sahibi bir birey, affetme erdemini gösterebilmekte, kin ve nefretten uzak durabilmektedir. Özellikle güçlü olduğu hâlde affedebilen birey, İslami literatürde hakiki erdem sahibi olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda İbn Hazm, bireyin gücü yettiği halde kendisine yapılan kötülüğe sabretmesini gerçek fazilet olarak değerlendirmiştir. O'na göre, gücü olmayanın affetmesi erdem değil, edilgenlik olarak yorumlanabilir. Bu görüş doğrultusunda affetme; cesaret, sabır, hilm (yumuşak huyluluk) ve vicdan gibi ahlaki değerlerle sıkı bir şekilde bağlantılıdır.¹⁶

¹¹ Fatma Tuba Aydın, "Pozitif Bir Karakter Gücü Olarak Affedicilik", *The Journal of Happiness & Well-Being*, 5/1 (Mart 2017), 4; Ali Ayten, "Affedicilik ve Din: Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (Şubat 2009), 115.

¹² Ayten, "Affedicilik ve Din: Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma", 114.

¹³ Orhan Gürsu, *Manevi Danışmanlar İçin Kılavuz Danışma, İlke, Beceri ve Teknikleri* (İstanbul: Çamlica Yayınları, 2022), 229.

¹⁴ Gökkaya, *Anne Babaların; Enneagram Bilgisi, Ebeveyn Tutumları ve Affedicilik Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi*, 45.

¹⁵ Çardak, *Affedicilik Yönelimli Psiko-Eğitim Programının Affetme Eğilimi, Belirsizliğe Tahammülsüzlük, Psikolojik İyi Oluş, Sürekli Kaygı ve Öfke Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi*, 8.

¹⁶ Fatma Çapcıoğlu, "Affedicilik Değeri Üzerine", *Toplum Bilimleri Dergisi* 9/18 (Temmuz 2015), 118-119.

2.2. Psikolojide Affetme

Affedicilik kavramı uzun yıllar boyunca daha çok din, etik ve adalet bağlamında ele alınmış, psikoloji disiplini tarafından ise büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. Ancak zaman içerisinde yapılan araştırmalar, ruh sağlığı uzmanlarının terapi süreçlerinde affedicilik olgusuyla sıklıkla karşılaştıklarını ortaya koymuştur.¹⁷ Bu sebeple psikoloji alanında affetme kavramı üzerine tanım yapma ihtiyacı duyulmuştur. Fakat psikoloji alanında affedicilik kavramına ilişkin evrensel bir tanım üzerinde görüş birliği yapılamamıştır. Bu kavram genellikle, bireyin kendisine zarar veren kişiye yönelik öfke, olumsuz düşünce ve ilgisizlik gibi duyguları bilinçli ve gönüllü olarak geride bırakması ve bunun yerine empati, anlayış ve olumlu niyet geliştirmesi olarak tanımlanmaktadır. Psikolojik yaklaşımlar affetmeyi, bireyin ruhsal iyilik hali bağlamında değerlendirerek, bu süreci destekleyen faktörleri incelemeye odaklanmıştır.¹⁸

Psikoterapinin kurucu isimleri arasında yer alan Freud, Jung ve Adler gibi önemli teorisyenler, birçok konuda derinlemesine analizler yapmış olmalarına rağmen affedicilik temasına doğrudan yer vermemişlerdir. Affediciliğin sınırlı biçimde ele alınmasının başlıca nedenleri arasında, erken dönem psikoloji araştırmalarının daha çok olumsuz ruhsal durumlar ve patolojik vakalar üzerinde yoğunlaşması yer almaktadır. Akhtar'a göre bu ihmalin nedenlerinden biri, affedicilikle ilgili olumlu tutumların bilimsel çerçevede yeterince dikkate alınmaması; diğeri ise affetmenin toplumsal ve kişilerarası bir yönünün bulunması nedeniyle psikolojinin birey merkezli yapısına uzak düşmesidir. Ayrıca, affetmenin dinî çağrışımları, konunun uzun süre bilimsel platformlarda geri planda kalmasına yol açmış olabilir.¹⁹

Psikolojide ise, affetme ve affedicilikle ilgili çalışmaların yaygınlık kazanması son çeyrek asırda gerçekleşmiştir. 1960'lı yıllardan itibaren olumlu psikolojiye yönelik ilginin artmasıyla birlikte affetme kavramı da araştırmalarda yer almaya başlamıştır. 1980'lerden itibaren ise bu ilgi giderek artmış; özellikle 2000'li yıllarda affediciliğin bireyin psikolojik sağlığı, sosyal ilişkileri ve genel yaşam kalitesi üzerindeki etkileri kapsamlı şekilde incelenmiştir. Kişilik ve klinik psikologlar, affetmenin nasıl ortaya çıktığı, hangi koşullar altında geliştiği ve hangi psikolojik değişkenlerle ilişkili olduğunu belirlemek amacıyla deneysel çalışmalar yürütmüşlerdir.²⁰

Güncel bulgular, affetmenin hem fiziksel hem de psikolojik sağlık üzerinde olumlu etkileri olduğunu göstermektedir. Özellikle kendini ve başkalarını affedebilmenin, bireyleri intihara sürükleyebilecek depresif belirtileri azaltabileceği ifade edilmektedir. Toplumsal travmaların ardından, bireylerin psikolojik iyileşme sürecinde affedicilik önemli bir rol oynamaktadır. Psikoterapi literatüründe affetme; başkasına duyulan olumsuz duygulardan vazgeçmek, ilişkileri yeniden düzenlemek ve duygusal hasarları onarmak gibi süreçlerle ilişkilendirilmekte; bu yönüyle

¹⁷ Aydın, "Pozitif Bir Karakter Gücü Olarak Affedicilik", 1.

¹⁸ Çapcıoğlu, "Affedicilik Değeri Üzerine", 117.

¹⁹ Salman Akhtar, "Forgiveness: Origins, Dynamics, Psychopathology, and Technical Relevance", *The Psychoanalytic Quarterly*, 71/2 (2002), 175-212.

²⁰ Ayten, "Affedicilik ve Din: Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma", 112.

affedicilik hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli bir iyileştirici kaynak olarak değerlendirilmektedir.²¹

2.3. Affetmenin Boyutları

2.3.1. Kendini Affetme

Enright, kendini affetmeyi; bireyin kendi hataları karşısında yaşadığı içsel kırgınlığı sona erdirerek, kendisine yönelik şefkat, cömertlik ve sevgi gibi olumlu duyguları yeniden deneyimleyebilmesi süreci olarak tanımlamaktadır.²² DeShea ve Wahkinney ise, kendini affetmeyi, işlenmiş bir hatanın ardından kişinin kendine yönelik duyduğu öfkeyi serbest bırakma süreci olarak açıklamaktadır.²³

Enright ve diğer araştırmacılar, gerçek anlamda kendini affetmenin, suçluluk, pişmanlık ve utanç duygularını kabul etmekle başladığını ileri sürmektedir. Bu duygular, bireyde içsel bir yüzleşme süreci başlatarak, affetmenin mümkün hale gelmesine zemin hazırlamaktadır. Ancak, özellikle mükemmeliyetçi kişilik özelliklerine sahip bireylerin kendini affetme sürecinde zorluklar yaşadığı vurgulanmaktadır. Bu zorluklar; olumsuz düşünce yapıları, yoğun utanç duygusu, başkaları tarafından olumsuz değerlendirilme korkusu ve düşük öz saygı ile ilişkilidir.²⁴

Kendini affetme genellikle başkalarına zarar veren bireyler ile ilişkilendirilse de Hall ve Fincham, bu sürecin kişinin kendi benliğine zarar verdiği durumlarda da tetiklenebileceğini öne sürmektedir. Kendini affetmeyen bireylerin, başkalarına karşı affetme tutumlarına göre daha derin ve yıkıcı psikolojik sonuçlar yaşadığı ifade edilmektedir. Bu durum, depresyon, anksiyete ve öz-yıkım gibi ruhsal sağlık sorunlarına yol açabilir.²⁵

Yapılan ampirik araştırmalar, öz affetmenin (self-forgiveness) bireyin hem davranışsal adaptasyonu hem de ruhsal iyilik hali (psychological well-being) üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bir yandan, kendini affetme düzeyi yüksek olan bireylerin sigara içme veya aşırı harcama gibi zararlı alışkanlıkları değiştirme eğilimlerinin daha yüksek olduğu belirtilmekle birlikte bu yapının ruh sağlığı ile olan doğrudan ilişkisi daha güçlü bir şekilde kanıtlanmıştır.

²⁶ Fincham ve May (2019) tarafından yürütülen çalışmada, öz affetmenin eş zamanlı

²¹ Çapcıoğlu, "Affedicilik Değeri Üzerine", 122.

²² Robert Enright, "Counseling Within the Forgiveness Triad: On Forgiving, Receiving Forgiveness, and Self-Forgiveness", *Counseling and Values* 40/2 (1996), 107-126.

²³ Arzu Yılmaz, *Manevi Danışmanlık ve Affetme Yönelimli Terapiler*, (İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 92.

²⁴ Meryem Demir, *Okul Yöneticilerinin Örgütsel Affedicilik Algılarının Açıklanmasında Çok Boyutlu Mükemmeliyetçiliğin Rolü* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2025), 28.

²⁵ J. H. Hall - F. D. Fincham, "Self-Forgiveness: The Stepchild of Forgiveness Research", *Journal of Social and Clinical Psychology* 24 (2005), 621-637.

²⁶ Michael J. A. Wohl - Andrea Thompson, "A Darker Side to Self-Forgiveness: The Case of Continued Smoking," *British Journal of Social Psychology* 50/ 3 (2011), 355; Johanna Peetz, Gabriela R. Gunn - Anne E. Wilson, "When Self-Forgiveness Makes Things Worse: The Role of Implicit Theories in Sustaining Unhealthy Behaviors," *Social Psychological and Personality Science* 12/ 5 (2021), 3.

depresif semptomlarla en yüksek negatif korelasyona sahip olduğu ve hatta 10 hafta sonrasındaki depresif semptomları dahi yordadığı tespit edilmiştir.²⁷ Bu güçlü bulgular, öz affetmenin, depresyonun temel bir risk faktörü olduğu intihar düşünceleri ve kendine zarar verme davranışlarının daha düşük seviyelerde gözlemlenmesini desteklemektedir. Ayrıca, Akhtar ve Barlow (2016), bağışlama müdahalelerinin (öz affetme bileşenini de içeren) depresyonu, öfkeyi ve stresi anlamlı ölçüde azalttığını gösteren meta-analitik kanıtlar sunarak öz affetmenin bu koruyucu rolünü teyit etmiştir.²⁸

2.3.2. Başkalarını Affetme

Başkalarını affedebilen kişi aynı zamanda kendini affetme potansiyeline sahiptir. Kişinin kendini affedebilme potansiyeli ne kadar yüksekse başkasına karşı müsamaha gösterebilme potansiyeli o kadar yüksektir. Kendini affetmede yapılan hata; davranış, düşünce ve duygu boyutunda görülürken kişilerarası affetmede sadece davranış olarak görülmektedir. Kendini affetmede, kişinin kendisi ve diğerine yaptığı hata bağışlanırken kişilerarası affetmede suçlu kişi bağışlanmaktadır. Bu ayrım kendini affetme ve başkalarını affetme arasında yapılan ayrımdır. Başkalarını affeden kişi kırıncı davranışa maruz kalan kişidir. Buna karşın kendini affeden kişi kendisine ya da başkasına zarar vermiş olan ve bundan dolayı ortaya çıkan kendine yönelik olumsuz duygulardan vazgeçen kişidir.²⁹

Kişiler arası ilişkilerde affediciliğin ruh sağlığına olan etkileri üzerinde pek çok araştırma yapılmıştır. Başkalarını affetmek ile depresyon, anksiyete ve madde kullanımı gibi zararlı alışkanlıklar arasında ters orantılı; yaşam doyumu ve iyi oluş arasında doğru orantılı bir ilişki bulunmuştur.³⁰ Buna karşın başkalarını affetmemenin ise anksiyete, depresyon ve TSSB ile doğru orantılı bir ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.³¹ Üniversite lisans öğrencileri üzerinde yapılan geniş çaplı bir araştırma sonucunda kendini ve başkalarını affetmemenin depresyon ve kaygı ile pozitif yönlü bir ilişkisi olduğu bulunmuştur.³²

Kuramsal olarak Exline, Worthington, Hill ve McCullough tarafından önerilen iki aşamalı model, başkalarını affetmeyi kararsal affetme ve duygusal affetme olarak ikiye ayırmaktadır. Kararsal Affetme; bireyin, inciten kişiye yönelik olumsuz

²⁷ Frank D. Fincham - Ross W. May, "Divine, Interpersonal and Self-Forgiveness: Independently Related to Depressive Symptoms?" *The Journal of Positive Psychology* 14/ 5 (2019), 2.

²⁸ Sadaf Akhtar - Jane Barlow, "Forgiveness Therapy for the Promotion of Mental Well-Being: A Systematic Review and Meta-Analysis," *Trauma, Violence, & Abuse* 17/ 3 (2016), 1.

²⁹ Mehmet Çardak, *Affedicilik Yönelimli Psiko-Eğitim Programının Affetme Eğilimi, Belirsizliğe Tahammülsüzlük, Psikolojik İyi Oluş, Sürekli Kaygı ve Öfke Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 26.

³⁰ J. H. Hebl - R. D. Enright, "Forgiveness As a Psychotherapeutic Goal With Elderly Females", *Psychotherapy*, 30, (1993), 658-667; M. E. McCullough, "Forgiveness As a Human Strength: Theory Measurement and Links to Well-Being", *Journal of Social and Clinical Psychology*, 19/1 (2000) 43-55; K. Lawler-Row - R. L. Piferi, "The Forgiving Personality: Describing A Life Well Lived?", *Personality and Individual Differences* 41 (2006), 1009-1020.

³¹ Aydın, "Pozitif Bir Karakter Gücü Olarak Affedicilik", 5.

³² J. Maltby vd., "Failure to Forgive Self and Others: A Replication between Forgiveness, Personality, Social Desirability and General Health", *Personality and Individual Differences* 30 (2001), 881-885.

tutumlarını azaltıp, barışçıl davranışları benimsemesi olarak ifade edilirken duygusal affetme ise bireyin, inciten kişiye şefkat, empati ve içten sevgi duyguları geliştirmesi olarak tanımlamaktadır.³³

Enright'ın affetme modeli, bu süreci bireyin kızgınlık, hayal kırıklığı ve intikam duygularını aşmasını sağlayan terapötik bir yol olarak görürken; Worthington'un Piramit Modeli, başkalarını affetmeyi öğrenmenin sosyal ilişkilerin onarımı ve bireysel iyilik hali için kritik bir adım olduğunu vurgular. Ampirik bulgular, başkalarını affetme yetisinin hem fiziksel hem ruhsal sağlık dönüştürmesini üzerinde olumlu etkiler yarattığını ve bireylerin yaşam memnuniyetini artırdığını göstermektedir.³⁴

2.3.3. Durumu Affetme

Durumu affetme, bireyin kendi iradesi dışında gelişen olaylara - örneğin doğal afetler veya ciddi hastalıklar - karşı geliştirdiği kabullenici ve yapıcı tutumu ifade eder.³⁵ Thompson ve arkadaşlarının durumu affetme boyutu ile ilgili yaptığı bazı açıklamalara göre; istenmedik durumlar kişinin olumlu varsayımlarını mahveder ve bu durumlara birey olumsuz tepkiler verir. Örneğin, kişinin hayatını etkileyecek boyuttaki bir hastalık kişinin sağlamlık ve anlamlılık algısını bozabilir. “Ben sağlıklıyım” veya “iyi insanların başına sebepsiz yere kötü şeyler gelmez” düşünceleri olan birisi kötü bir hastalık ile karşılaşınca kızgınlık veya üzümlük hissiyle “bu hastalık dünyayı kararttı, ben bu hastalığın başıma gelmesini hak etmiyorum” gibi olumsuz fikir, his ve eylemler gerçekleştirebilir. Bu çerçeveden bakıldığında, bireylerin durumlara yönelik verdikleri olumsuz tepkilerini nötr veya olumlu tepkilere dönüştürerek affetmesi, durumu affetme olarak açıklanmaktadır.³⁶ Thompson ve diğerlerine göre (2005, s. 320)

Enright affetmenin insana özgü bir durum olduğunu; hastalık ya da doğal afetler gibi cansız nesnelere karşı gösterilecek bir tavır olmadığını dile getirmektedirler. Bu fikre karşı Snyder ve arkadaşları ise Enright'ın düşüncesini eleştirmektedir. Thompson ve arkadaşlarının da belirttiği gibi affetmenin bir duruma karşı da gösterilebilecek bir tavır olduğunu iddia etmektedirler. Ayrıca, Thompson ve arkadaşları durumu affetmenin, bireyin başına gelen olaylarda Tanrı'ya kızmakla ilişkili olsa da Tanrı'ya kızmakla tamamen aynı durum olmadığı şeklinde bir fikir beyan etmektedirler.³⁷ Thompson ve arkadaşlarına göre çoğu araştırmacı durumların affedilmesinden bahsetmezken, bazı araştırmacılar ise bedensel

³³ J. J. Exline vd., “Forgiveness and justice: A research agenda for social and personality psychology”. *Personality and Social Psychology Review*, 7/4 (2003), 337-348.

³⁴ Derya Halisdemir, *Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik İyi Oluşları, Kendini Affetme Düzeyleri ve Geçmişe Yönelik Anne Kabul Red Alanları Arasındaki İlişkiler* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 28.

³⁵ Abdullah Dağcı, “Bazı Değişkenler Açısından Affetme Eğiliminin İncelenmesi”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (Aralık 2023), 533.

³⁶ L. Y. Thompson vd., “Dispositional Forgiveness of Self, Others, and Situations”, *Journal of Personality*, 73/2, (2005), 313-360.

³⁷ Şentepe, *Ruh Sağlığı Belirtilerinin Yordayıcısı Olarak Affetme ve Dindarlık İlişkisi*, 22-23.

hastalıklar gibi durumların affedilmesi kavramını “durumu affetme” başlığının dışında çalışmalarına eklemiştir.³⁸

Durumu affetme, kişinin yaşanan durumu veya olayı kabul etmesini; yaşananlar karşısında daha hızlı ve pratik bir şekilde çözüm bulmasını sağlamaktadır. Bu da kişinin hayatını sürdürmekte daha kolay ilerleme sağlamasına ve eski hayat düzenini yeniden kurma aşamasında zorlanma seviyesinin azalmasına yardımcı olmaktadır. Örneğin; bir deprem karşısında zengin-fakir, yaşlı-genç herkes eşit seviyede mağduriyet yaşamaktadır. Herkesin evi yıkılmasına rağmen süreç içerisinde olayı veya durumu kabul edip ne yapılabileceğini düşünen ve harekete geçen kişiler o anki zorluk ile daha kolay baş edebilme ihtimalleri söz konusudur.

3. Affetme, Din ve Dindarlık

3.1. Dinde Affetme

Son yıllarda pozitif psikolojinin gelişimiyle birlikte din psikolojisi literatüründe affetme, alçakgönüllülük, şükür ve yardımseverlik gibi erdemlere yönelik ilgi belirgin şekilde artmıştır.³⁹ Affedicilik, pek çok kültürde ve dini gelenekte temel bir manevi değer olarak kabul edilmektedir. Tarihsel olarak bakıldığında, ruhsal sıkıntıların çözümünde dini otoritelerin (örneğin papazlar, şamanlar, din adamları) önemli roller üstlendikleri görülmektedir. Büyük dünya dinleri yüzyıllardır affetmeyi teşvik etmekte ve bu davranışın hem bireysel hem toplumsal düzeyde sağladığı faydalara vurgu yapmaktadır.⁴⁰

Dini öğretiler yalnızca Tanrı'nın affediciliğine değil, bireylerin de birbirlerini affetmesine önem atfetmektedir. Semavi dinler, affetmenin mağdur ile fail arasında bozulan ilişkiyi onarıcı bir işlev üstlenebileceğini savunur. Bu bağlamda affetme, yalnızca bireysel bir tutum değil; aile içi ilişkilerden toplumsal uzlaşmaya kadar birçok düzeyde sosyal uyumu destekleyen bir değerdir. Budizm gibi bazı inanç sistemlerinde ise kin ve nefret gibi duyguların ruhsal olgunluğun önünde engel teşkil ettiği, bu duygulardan arınmanın ise ruhsal ilerleme açısından gerekli olduğu belirtilmektedir. Tek tanrılı dinlerde affedicilik, Tanrı'nın bağışlayıcı sıfatlarını örnek alarak bireylerin de benzer şekilde davranmalarını sağlayan bir inanç temeline sahiptir.

Affedicilik, aynı zamanda bireyin içsel terbiyesi ve nefsiyle mücadelesinin bir göstergesi olarak görülür. Bu özelliğiyle affetme, bireyin ahlaki gelişimine katkı sunarken, çevresi için de örnek oluşturabilecek bir davranış biçimi haline gelir.⁴¹

Kur'an-ı Kerim'de affediciliği teşvik eden pek çok ayet yer almaktadır:

- "Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür. Ama kim affeder ve arayı düzeltirse, onun mükâfatı Allah'a aittir. Şüphesiz O, zalimleri sevmez."⁴²

³⁸ Thompson vd., "Dispositional Forgiveness of Self, Others, and Situations", 320.

³⁹ Veysel Uysal, "Genç Yetişkinlerde Affetme Eğilimleri ve Dini Yönelim/Dindarlık", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48 (Haziran 2015), 35.

⁴⁰ Çapcıoğlu, "Affedicilik Değeri Üzerine", 132-133.

⁴¹ Sanlav, *Özgeciliğin Yordayıcısı Olarak Affedicilik ve Dini Tutumlar*, 20-21.

⁴² Eş-Şura, 42/40.

- “Güzel bir söz ve bağışlama, peşinden gönül kırma gelen bir sadakadan daha hayırlıdır. Allah, her bakımdan sınırsız zengindir, halimdir.”⁴³
- “Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah, iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapanları sever.”⁴⁴

İbrahimi dinlerin kutsal metinleri affedicilik bağlamında değerlendirildiğinde birbirinden farklı düşüncelerin bir arada olduğu görülebilir. Bazı durumlarda büyük dünya dinleri/İbrahimi dinler yapılan kötülüğe karşı Tanrı'nın karşılık vereceğini ifade etmektedir. Örneğin, Yahudi düşüncesinde göze göz kana kan düşüncesinin hâkim olduğu bilinmektedir. Eski ahitte yer alan “göze göz, dişe diş” ifadeleri, Yeni Ahitte “Tanrı adildir. O sana sıkıntı verenlere sıkıntı verecektir.” gibi ifadeler bu duruma örnek olarak verilebilir.⁴⁵ Yine benzer ifadeler Kur'an ayetlerinde de görülebilir. Allah'a iman edenlere, öldürülenler hakkında aynıyla karşılık vermenin (kıyas) farz olduğu söylenir.⁴⁶ Ayrıca yapılan iyilik gibi kötülüğünde karşılıksız kalmayacağı belirtilmektedir.⁴⁷ “Bir hayrı açıklar yahut gizlerseniz yahut da bir kötülüğü bağışlarsanız, biliniz ki, Allah da çok bağışlayıcıdır, her şeye hakkıyla kadirdir”⁴⁸ gibi ayetler, affedici olanların Allah tarafından bağışlanacağını vurgular.

Yine Budizm ve Hinduizm'in inanç öğretilerinde iyi ve kötü yaptıklarımızın nihayetinde uygun sonuçlar getireceği vurgulanmaktadır. Adalet anlayışı ve Tanrının adaleti gereği kötülük yapanların eninde sonunda hak ettiklerini bulacaklarına dair dini doktrinlerin varlığı, insanların bunları kendi intikam duygularını meşrulaştırmak için kullanmalarına zemin hazırlayabilir. Bu noktada insanlar dini inançları ve bağlılıkları yanlış anlayabilir ve dini inanç sistemlerine uygun hareket ettiklerini düşünebilirler. Bununla birlikte, Eski Ahitte Hz. Yusuf, sevgi ve affediciliğin bir sembolü olarak sunulmaktadır. Zira o, kendisine yapılan onca zulüm ve haksızlığa rağmen kardeşlerini affetmiştir. Ayrıca affetmek Tanrı'nın özelliklerinin merkezindedir. Yine Peygamberlerin hayatlarından verilen örneklerin yanında, kutsal kitaplarda başkalarını affetmenin, kişinin Tanrı tarafından affedilmesini sağlayacağından bahsedilerek öğütlenmiştir. İncil'de İsa, düşmanlara karşı nefreti değil sevgiyi öğütlemekte, zulmedenlere dua edilmesini tavsiye etmektedir. Affedici olmanın mükafatı ise “Öyle ki, göklerde olan Babanızın oğulları olabilirsiniz” şeklinde ifade bulunmaktadır. “Başkasını yargılamayın ki, siz de yargılanmayasınız” gibi Matta'da geçen bölümler de yine örnek mahiyetindedir.⁴⁹

Genel olarak değerlendirildiğinde, affetme birçok dini gelenekte hem Tanrı'nın hem de bireyin geliştirmesi gereken bir nitelik olarak görülmekte; bireyin içsel olgunluğunu, ahlaki duruşunu ve toplumsal barışa katkısını yansıtan bir erdem olarak kabul edilmektedir.

⁴³ El-Bakara, 2/263.

⁴⁴ Ali İmran, 3/134.

⁴⁵ Çapcıoğlu, "Affedicilik Değeri Üzerine", 133.

⁴⁶ El-Bakara, 2/178.

⁴⁷ El-Zilzal, 99/6-8.

⁴⁸ En-Nisa 4/149.

⁴⁹ Çapcıoğlu, "Affedicilik Değeri Üzerine", 133-134.

3.2. Affetme ve Dindarlık Arasındaki İlişki

Affetme, bireyin hem iç dünyasında hem de toplumsal yaşamında huzur, denge ve uyum sağlama potansiyeline sahip önemli bir erdemdir. Özellikle dini değerleri benimseyen bireylerde affetmeye yönelik eğilimlerin daha yüksek olduğu görülmektedir. Dini metinler, peygamber örnekleri ve kutsal öğretiler, affetme davranışını destekleyen güçlü referanslar sunmaktadır. Hz. Muhammed'in hayatı boyunca sergilediği affedici tutum, bu konudaki en güçlü örneklerden biridir. Peygamberimizin "Kul, başkalarının hatalarını bağışladıkça Allah onun şerefini artırır. Kim Allah için alçakgönüllü olursa Allah da onu yüceltir." şeklindeki hadisi, affetmenin dinî bağlamda ne denli değerli olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.⁵⁰ Ayrıca Hz. Hamza'yı şehit eden Vahşi'yi bağışlaması, bu davranışın pratiğe dökülmüş örneği niteliğindedir.

Kur'an-ı Kerim'de yer alan "Affetmek, bağışlayıcı olmak daha hayırlıdır."⁵¹ gibi ayetler, affediciliğin Allah katında faziletli bir tutum olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Bu tür dini yönlendirmeler, dindar bireylerin affetme davranışlarını daha sık sergilemesine neden olabilmektedir. Dini motivasyon, bireyin yalnızca bireysel huzuruna değil, aile içi ve toplumsal ilişkilerine de olumlu katkılar sağlamaktadır. Aile içinde yaşanan çatışmalarda, affetme becerisine sahip bireyler daha yapıcı bir tutum geliştirerek huzurlu bir ortam oluşmasına katkıda bulunurlar. Bu tutum, zamanla toplumsal düzeyde de uzlaş ve empati ortamının gelişmesini teşvik edebilir.

Dindarlık ile affetme eğilimi arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok araştırma, dini pratiklere daha fazla bağlılık gösteren bireylerin affedicilik düzeylerinin daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Örneğin, Azar ve Mullet'in araştırmasında, düzenli dini ibadetlerini yerine getiren bireylerin affetme eğilimlerinin, bu pratikleri yerine getirmeyen bireylere kıyasla daha güçlü olduğu belirlenmiştir.⁵² Dini pratikler İslam bağlamında ele alındığında, dindar bir bireyin günlük yaşamında farz olan beş vakit namazı düzenli olarak eda ettiği görülmektedir. Her bir namazın ardından Allah'tan af dileyen birey, zaman içerisinde affetme eğiliminde de artış gösterebilir. Bu durum, affetme, af dileme ve affedilme kavramlarının bireyin düşünsel ve duygusal dünyasına yerleşerek yaşam pratiğine entegre olma ihtimali ile açıklanabilir.

Affetme yalnızca affedici olmakla sınırlı değildir; affedilme isteği de sürecin önemli bir parçasıdır. Kişi, bir başkasını incittiğinde, affedilmek için samimi bir şekilde özür dilemeli ve telafi edici bir tutum sergilemelidir. Aksi hâlde, sadece ilahi affa yönelmek, bireyin manevi sorumluluğunu tam olarak yerine getirdiği anlamına gelmeyebilir. Dindar bir birey, affediciliğin yalnızca bir ahlaki tutum olmadığını, aynı zamanda Allah katında değerli bir erdem olduğunu bilir ve bu nedenle affetme davranışını daha güçlü şekilde içselleştirir.

⁵⁰ Fatma Balcı Arvas, *Aileye Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik* (Bursa: Emin Yayınları, 2024), 147.

⁵¹ El-Bakara, 2/237.

⁵² F. Azar - E. Mullet, "Willingness to Forgive: A Study of Muslim and Christian Lebanese". *Journal of Peace Psychology*, 8/1 (2002). 17-30.

Dindar olmayan bireylerde ise affetmeye dair motivasyon, daha çok bireysel veya toplumsal normlara dayanabilir. Ancak dini değerlerin etkisiyle gelişen affedicilik, bireyin ruhsal derinliğiyle birleşerek daha kalıcı ve anlamlı bir hâl alabilir. Kur'an'da müminlere yönelik affedicilik tavsiyesi,⁵³ dindar bireylerin bu konuda daha duyarlı olmasına katkı sağlamaktadır.

Çeşitli araştırmalar, dindarlık ile affetme arasında genel olarak pozitif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.⁵⁴ Örneğin, Uysal'ın çalışmasında dini tutum ve davranışların affedicilikle doğru orantılı olduğu belirlenmiştir.⁵⁵ Ayten'in çalışması da benzer şekilde dindarlığın affetme eğilimini artırdığını göstermiştir.⁵⁶ Işcan psikolojik iyi oluş ile affetme ve olumlu dini başa çıkma arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler; psikolojik iyi oluş ile olumsuz dini başa çıkma arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler saptamıştır. Ayrıca affetme ile olumlu dini başa çıkma arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler; affetme ile olumsuz dini başa çıkma arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler bulmuştur.⁵⁷ Balcı Arvas, bir karakter gücü olarak affedici olmak ile dindarlık arasında pozitif anlamlı bir ilişki bulmuştur.⁵⁸ Tüm çalışmalar dindarlık ile affetme arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermemektedir. Korkmaz'ın çalışmasında, sınırlı örneklem ve yöntemsel kısıtlılıklar nedeniyle bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.⁵⁹

Genel olarak yapılan çalışmalar özellikle İslam dini başta olmak üzere tüm ilahi dinlerin affediciliği desteklediğini ve insanlara hem Tanrı'dan af dilemelerini hem de birbirlerini bağışlamalarını öğütlediğini göstermektedir. Dindarlık, bu bağlamda affetmeyi yalnızca bir kişisel tercih olmaktan çıkararak, ahlaki ve manevi bir sorumluluk haline getirmektedir.⁶⁰

Sonuç

Birey, öfke, kin ve intikam duygularını geride bırakarak affetme davranışını benimsediğinde, aslında en büyük iyiliği kendisine yapmış olmaktadır. Affedilen kişi üzerinde doğrudan gözlemlenebilir bir değişim her zaman olmasa da affeden birey, olumsuz duyguların yükünden kurtularak yaşam kalitesini arttırmaktadır. Dindar bireyler açısından bakıldığında, affetme eylemi başkalarına boyun eğmek anlamına gelmemektedir. Aksine, bu davranış yaratıcı ile olan bağın güçlendirilmesine hizmet eden bir ruhsal tercihtir.

⁵³ En-Nahl 16/90.

⁵⁴ Mehmet Çınar, "Maneviyat ile Saldırganlık Arasındaki İlişkide Merhamet ve Affediciliğin Aracı Rolü" *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 58/1 (Aralık 2022), 111.

⁵⁵ Uysal, "Genç Yetişkinlerde Affetme Eğilimleri ve Dini Yönelim/Dindarlık", 49; 53.

⁵⁶ Ayten, "Affedicilik ve Din: Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma".

⁵⁷ Hilal Işcan, *Psikolojik İyi Oluş Özelliklerinin Yordayıcısı Olarak Affetme ve Dini Başa Çıkma İlişkisi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 27-28.

⁵⁸ Fatma Balcı Arvas, "Üniversite Öğrencilerinde Karakter Güçleri ile Dindarlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (Eylül 2024), 547-573. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.1476882>.

⁵⁹ Korkmaz, "Ölçülülük ve Aşkınlık Erdemi: Affetme, Alçakgönüllülük ve Dindarlık İlişkisi", 247.

⁶⁰ Ayten, "Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine", 116.

Affedicilik, bireyin toplumsal ilişkilerinde daha sağlıklı ve yapıcı bir iletişim kurmasına katkı sağlamaktadır. Her bireyin hata yapabileceği gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, affetmeye açık olmayan bir tutum, bireyin sosyal çevresinden uzaklaşmasına ve yalnızlaşmasına neden olabilmektedir. Küçük hataları büyüterek ilişkileri sonlandırma eğiliminde olan bireyler, uzun vadede ciddi sosyal uyum problemleri yaşayabilmektedir. Bu nedenle affetme hem karşılıklı anlayışın gelişmesi hem de bireyin kendi hatalarına karşı daha hoşgörülü olabilmesi açısından önemlidir.

Sonuç olarak, huzurlu, mutlu ve dengeli bir yaşam sürdürmek isteyen bireyler, affetme kapasitesini geliştirmelidir. Bu yetkinlik, kişinin küçük problemleri büyütmeden çözmesine ve duygusal olarak daha dengeli bir yaşam sürmesine yardımcı olacaktır. Nitelikli bir yaşam standardı için affetme becerisi, vazgeçilmez bir kişisel gelişim unsuru olarak değerlendirilebilmektedir.

Kaynakça

- Akhtar, Sadaf - Jane Barlow. "Forgiveness Therapy for the Promotion of Mental Well-Being: A Systematic Review and Meta-Analysis." *Trauma, Violence, & Abuse* 17/3 (2016), 1-17.
- Akhtar, Salman. "Forgiveness: Origins, Dynamics, Psychopathology, and Technical Relevance". *The Psychoanalytic Quarterly* 71/2 (2002), 175-212.
- Allport, Golden W.- Ross, J. M. "Personal Religious Orientation And Prejudice". *Journal of Personality and Social Psychology* 5/4, (1967), 432-443.
- Arvas, Balcı Fatma. *Aileye Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*. Bursa: Emin Yayınları, 1. Basım, 2024.
- Aydın, Fatma Tuba. Pozitif Bir Karakter Gücü Olarak Affedicilik. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 5/1 (Mart 2017) 1-22.
- Ayten, Ali. "Affedicilik ve Din: Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma". M.Ü. *İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (Şubat 2009) 111-128.
- Ayten, Ali. *Psikoloji ve Din*. İstanbul: İz Yayınları, 6. Basım, 2021.
- Azar, F. - Mullet, E. "Willingness to Forgive: A Study of Muslim and Christian Lebanese". *Journal of Peace Psychology* 8/1 (2002)17-30.
- Balcı Arvas, Fatma. "Üniversite Öğrencilerinde Karakter Güçleri ile Dindarlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (Eylül 2024), 547-573.
- Çağrı, Mustafa. "Af" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Erişim 20 Mayıs 2025). <https://islamansiklopedisi.org.tr/af#1-ahlak>
- Çapcıoğlu, Fatma. "Affedicilik Değeri Üzerine". *Toplum Bilimleri Dergisi* 9/18 (Temmuz 2015), 115-138.
- Çardak, Mehmet. *Affedicilik Yönelimli Psiko-Eğitim Programının Affetme Eğilimi, Belirsizliğe Tahammülsüzlük, Psikolojik İyi Oluş, Sürekli Kaygı ve Öfke Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Çınar, Mehmet. "Maneviyat ile Saldırganlık Arasındaki İlişkide Merhamet ve Affediciliğin Aracı Rolü". *İlahiyat Tetkik Dergisi* 58/1 (Aralık 2022), 105-115.
- Dağcı, Abdullah. "Bazı Değişkenler Açısından Affetme Eğiliminin İncelenmesi". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (Aralık 2023), 529-550.
- Demir, Meryem. *Okul Yöneticilerinin Örgütsel Affedicilik Algılarının Açıklanmasında Çok Boyutlu Mükemmeliyetçiliğin Rolü*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2025.
- Enright, Robert. "Counseling Within the Forgiveness Triad: On Forgiving, Receiving Forgiveness, and Self-Forgiveness". *Counseling and Values* 40/2 (1996), 107-126.

- Exline, J. J. vd., "Forgiveness and Justice: A Research Agenda for Social and Personality Psychology". *Personality and Social Psychology Review* 7/4 (2003) 337-348.
- Feyzû'l-Furkan Tefsirli Kur'ân-ı Kerîm Meâlî, çev. Hasan Tahsin Feyizli. İstanbul: Server Yayınları, 3. Basım, 2016.
- Fincham, Frank D. ve Ross W. May. "Divine, Interpersonal and Self-Forgiveness: Independently Related to Depressive Symptoms?" *The Journal of Positive Psychology* 14/5 (2019), 595-603.
- Glock, C. Y. – Stark, R. *Religion and Society in Tension*. Chicago: Rand McNally, 1965.
- Gökkaya, Ahmet. *Anne Babaların; Enneagram Bilgisi, Ebeveyn Tutumları ve Affedicilik Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi*. İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Gürsu, Orhan. *Manevi Danışmanlar İçin Kılavuz Danışma, İlke, Beceri ve Teknikleri*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 1. Basım, 2022.
- Halisdemir, Derya. *Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik İyi Oluşları, Kendini Affetme Düzeyleri ve Geçmişe Yönelik Anne Kabul Red Alanları Arasındaki İlişkiler*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Hall, J. H. - Fincham, F. D. "Self-Forgiveness: The Stepchild of Forgiveness Research". *Journal of Social and Clinical Psychology* 24 (2005) 621-637.
- Hebl, J. H. - Enright, R. D. "Forgiveness As a Psychotherapeutic Goal With Elderly Females". *Psychotherapy* 30 (1993), 658-667.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 15. Basım, 2020.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisine Giriş*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 5. Basım, 2016.
- İşcan, Hilal. *Psikolojik İyi Oluş Özelliklerinin Yordayıcısı Olarak Affetme ve Dini Başa Çıkma İlişkisi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Korkmaz, Sezai. "Ölçülülük ve Aşkınlık Erdemi: Affetme, Alçakgönüllülük ve Dindarlık İlişkisi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/1 (Haziran 2020), 240-252.
- Lawler-Row K. - Piferi, R. L. "The Forgiving Personality: Describing A Life Well Lived?". *Personality and Individual Differences* 41 (2006), 1009-1020.
- Maltby, John- Macaskill, Ann- Liz, Day. "Failure to Forgive Self and Others: A Replication between Forgiveness, Personality, Social Desirability and General Health". *Personality and Individual Differences* 30 (2001), 881-885.
- McCullough, M. E. "Forgiveness As a Human Strength: Theory Measurement and Links to Well-Being". *Journal of Social and clinical Psychology* 19/1 (2000) 43-55.

- Peetz, Johanna, Gabriela R. Gunn ve Anne E. Wilson. "When Self-Forgiveness Makes Things Worse: The Role of Implicit Theories in Sustaining Unhealthy Behaviors". *Social Psychological and Personality Science* 12/5 (2021): 731-740.
- Sanlav, Mevlüt. *Özgeciliğin Yordayıcısı Olarak Affedicilik ve Dini Tutumlar*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Şahin, Meryem. *Affedicilik ile Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Şentepe, Ayşe. *Ruh Sağlığı Belirtilerinin Yordayıcısı Olarak Affetme ve Dindarlık İlişkisi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Thompson, L. Y. vd., "Dispositional Forgiveness of Self, Others, and Situations". *Journal of Personality* 73/2 (2005) 313-360.
- Tura, Hatice. *Dindarlık, Affetme ve Psikolojik İyi Oluş İlişkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Türk Dil Kurumu. *Türkçe Sözlük*. Erişim 16 Haziran 2025. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Uysal, Veysel. "Genç Yetişkinlerde Affetme Eğilimleri ve Dini Yönelim/Dindarlık". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48 (Haziran 2015), 35-56.
- Wohl, Michael J. A. ve Andrea Thompson. "A Darker Side to Self-Forgiveness: The Case of Continued Smoking". *British Journal of Social Psychology* 50/3 (2011): 354-364.
- Yılmaz, Arzu. *Manevi Danışmanlık ve Affetme Yönelimli Terapiler*. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

ADALET ve DİNDARLIK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Tuğbanur BAYRAKDAR & Fatma BALCI ARVAS*****

Giriş

Adalet kavramı, insanlık tarihi boyunca felsefi düşüncenin, hukuki düzenlemelerin ve dinî öğretilerin temelini oluşturan evrensel bir erdem ve toplumsal düzenin anahtarı olarak kabul edilmiştir. Antik çağlardan modern psikolojiye kadar farklı disiplinlerce ele alınan bu kavram, hem bireysel ahlaki bütünlüğün hem de sosyal/siyasal istikrarın sağlanmasında merkezi bir rol oynamaktadır. Özellikle İslam düşünce geleneğinde, adalet, hem Allah'ın temel sıfatlarından biri hem de kullarına yüklediği ahlaki bir sorumluluk olarak, Kur'an ve Sünnet'te en güçlü vurguyu bulan ilkelerden biridir.

Psikoloji ve din bilimleri, adaleti farklı perspektiflerden incelemişlerdir. Psikoloji, adalet duygusunun ahlaki gelişim süreçlerindeki ve örgütsel/sosyal psikolojideki yerini; Din ise adaleti ilahi bir emir, bir ahlak sistemi ve bir dindarlık gerekliliği olarak ele almıştır. Mevcut literatürde, dindarlığın ahlaki tutumlar üzerindeki etkisi genel olarak kabul görmekle birlikte, dindarlığın çeşitli boyutları ile adaletli olma davranışı arasındaki ilişkiye yönelik kapsamlı bir çalışmaya rastlanılmamaktadır.

Bu bildiri, adalet, din ve dindarlık kavramları arasındaki ilişkiyi din psikolojisi bağlamında kavramsal ve ampirik düzeyde incelemektedir. Çalışma, adaletin felsefede, İslam düşünce geleneğinde ve modern psikolojideki tanımlarını karşılaştırmalı bir analizle sunarak, adil olma davranışının dindarlığın ahlaki bir boyutu olarak nasıl işlev gördüğünü ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1. Adalet Kavramı

1.1. Adalet Nedir?

* Bu çalışma, 12-13 Mayıs 2025 tarihlerinde Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından düzenlenen Uluslararası İlahiyat Araştırmaları Öğrenci Sempozyumu'nda sunulan "Adalet ve Dindarlık" adlı bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, tugbanurbayrakdar17@gmail.com, 0009-0003-4513-4571.

*** Doç. Dr. Fatma Balcı Arvas, Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, fatma.arvas@balikesir.edu.tr, 0000-0002-8264-623X.

Adalet kelimesi dilimize Arapça ‘adl’ kökünden türeyerek gelmiştir. Adl “doğru olmak, adaletle hükmetmek, hakkaniyet” anlamlarına gelmektedir.¹ Kavram olarak ise, TDK tarafından “Herkes kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme”, “Yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması” ve “Hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme” şekillerinde tanımlanmaktadır.²

Felsefe için adalet bir erdem iken, dinler için mutlak bir emir ve psikoloji içinse bir karakter gücü olmaktadır. Buradan hareketle adalet; felsefe, din ve psikoloji alanlarında çeşitli tanımlamalara sahip olmakla birlikte bu tanımlamalar genel anlamda birbirlerini destekler niteliktedir denilebilir. Tıpkı tanımlanmasında olduğu gibi amacı ve uygulanması doğrultusunda da belli başlı hususlar geçmişten günümüze değişerek ve gelişerek gelmiştir. Ancak adalet temelde, hak sahiplerinin haklarını alabilmesi hem bireyin hem de toplumun düzeninin tesis edilebilmesi içindir.

Bu noktada adalet, kişisel adalet ve siyasal/sosyal adalet şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Kişisel adalet daha çok ahlak konuları ile ilişkilendirilebilirken, siyasal ve sosyal adalet ise uygulanabilirlik bakımından devlete münhasırdır. Siyasal ve sosyal adalet, düzen sağlayıcı kanunlar çıkararak yürürlüğe koymak, suçluların cezalandırılması, halkın hak ve hürriyetlerinin korunması gibi hem bireyin hem de devletin istikrarına fayda sağlayacak yönde oluşturulan hükümler sistemidir. Kişisel adalet ise daha çok ikili ilişkiler arasında gerçekleşmektedir ve dürüstlük değerinin üzerinden açıklanabilmektedir.³

1.2. Felsefede Adalet

Adalet hem bireyi hem de toplumu ilgilendiren bir değerdir. Bu sebeple, felsefede de hem iyilik, iyi olma ve erdem fikrinde; hem de siyasi ve politik felsefelerin konularında sıkça kendisine yer edinmektedir. Bu yönüyle adaletin tanımı hak, hukuk, hakkaniyet, dürüstlük, denge ve erdem kavramları ile ilişkilendirilmesi bakımından çeşitlilik göstermektedir. Filozofların adalet görüşlerinde ise ortak bir tanıma rastlanmamaktadır. Çoğu noktada adalet değeri birbirini destekleyecek kavramlarla biçimlendirilmişse de nedenselliği ve uygulamaya koyulması noktasında farklı bakış açıları mevcuttur.

Aristoteles adalet kavramını “Adalet, insanların adil olanı yapmalarını ve haklı şeyleri istemelerini sağlayan huydur.” şeklinde tanımlamaktadır.⁴ Aristoteles adaleti, bir diğer erdem olan bilgelik ile birlikte incelikli bir şekilde açıklayarak kısımlara ayırmıştır. Ona göre, “yasalara uyan insan” ve “eşitliği gözetken insan” ayrımı bulunmaktadır. İlk tür adalet tümüyle erdemdir ve yasayla eş anlamlıdır. Bu durum kişinin ikili ilişkilerinde adalet iken, kendiliğinden bir huy olarak bulunuyor ise

¹ Zülfi Güler, “Safahat’tan Seçmeler: Adalet”. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 6/3 (2020), 434.

² *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, “Adalet” (Erişim 28 Nisan 2025).

³ Güler, “Safahat’tan Seçmeler: Adalet”, 433.

⁴ Mehmet Çiçek, “Aristoteles’in Adalet Anlayışı”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18/4 (2020), 3-7.

erdemdir. İlaveten Aristoteles için eşitlik kavramı adalet anlamına gelmemektedir. Yani aslında eşit davranmanın adaleti sağlamak konusunda etkili olamayacağını savunmaktadır. Ancak adaletin yanıltıcı olabileceği durumlarda adalet değil, eşitlik ilkesi önceliklidir.⁵

Platon ise adaleti “Bireyin ve devletin işlevini, iyisini, üstünlük ve faziletlerini uyumlu bir şekilde gerçekleştirmesidir.” şeklinde tanımlamaktadır. Bunun içinde bireyin akıl erdemi ile hareket etmesi gerekmektedir.⁶ Adalet, hikmet, cesaret ve iffet erdemlerinin dengesinden ortaya çıkmaktadır.⁷ Bu yüzden Platon adaletin özçıkâr olduğu fikrine şiddetle karşı çıkmakta ve hatta adaletin sağlanabilmesi için kişisel zevk ve arzulardan dahi vazgeçilmesi gerektiğini savunmaktadır. Adil bir insanın yöneticisi akıldır. Eğer bir insan bünyesinde öfke, acı, kıskançlık gibi duyguları barındırıyor ise, bu durum herhangi bir kötülüğe yahut haksızlığa yol açmasa bile o kişi adaletsiz bir ruha sahip olmaktadır.⁸

Nietzsche’nin adaleti gerçekleştirilmesi ve ulaşılması çok zor bir erdem olarak nitelendirdiği görülmektedir. Ona göre adalet, gurur ve akıldan daha üst bir konumda yer almaktadır ve adalet fikrini açıklarken bunu çoğu kez doğruluk, hakikat ve denge gibi kavramlarla ilişkilendirmektedir.⁹ Esasen denge, ahlaki anlamak için bir ön koşul gibidir ve bu adaleti anlamaya da yardımcı olmaktadır. Yani gereken durumda iyiliği ödüllendirebilme ve kötülüğü cezalandırabilme, teraziye dengede tutarak adaleti sağlayabilmek, bunları anlamaktan geçmektedir. Ek olarak cezaların uygulanırken yapıcı olması gerektiğini savunmaktadır. Çünkü ancak bu şekilde vicdani duygular yeniden canlandırılabilir.¹⁰

Adalet hususuna değinmiş olan filozoflar, farklı tanımlamalar üretmiş olmalarına karşın adaletin hem birey hem toplum için gerekli olması ve yüce bir erdem olması noktasında fikir birliğinde gözükmektedir. Bu yönüyle adalet, öncelikle bireyin ahlaki açıdan tamamlanması ve sonrasında da toplumun düzeninin sağlanması adına büyük önem arz etmektedir.

1.3. Psikolojide Adalet

Adalet, felsefede olduğu gibi psikolojide de hem kişisel hem de sosyal bir değer olarak ele alınmaktadır. Modern psikolojide, adalet pek çok farklı yönden değerlendirilmektedir. Örneğin adalet kavramının örgütsel bağlılığa olan etkisi, travmaların suç davranışı üzerindeki etkisi ve adalet bilinci, adalet duygusunun ahlaki gelişim kuramlarında ve sosyal psikolojideki yerinden bahsetmektedir.

⁵ Melike Molacı, “Aristoteles’in Etik Görüşü”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Medeniyet ve Toplum* 2/1 (2018), 48-50.

⁶ Sebile Başok Diş, “Platon Felsefesinde Adalet, Düzen ve Yasa”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (Aralık 2020), 1026.

⁷ Hasan Hüseyin Bircan, *İslam Felsefesinde Mutluluk*, (İstanbul: İz yayınları, 2001), 25.

⁸ Başok Diş, “Platon Felsefesinde Adalet”, 1029-1030.

⁹ Yalın Çetin, “Nietzsche’nin Adalet Anlayışı”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/2 (2017), 548.

¹⁰ Çetin, “Nietzsche’nin Adalet Anlayışı”, 551-552.

Örgütsel davranışta adalet, sosyal hayatın düzenleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır. İş yerleri, sosyal grupların bulunduğu her türlü kurumlar buna dâhil olmakla birlikte örgütsel adalet kavramı ikili ilişkiler ve grup ilişkilerini kapsamaktadır.¹¹ Bireylerin hayatlarının çoğunda çeşitli sosyal gruplarda yer aldığı göz önünde bulundurulursa, adalet kavramının birey ve grup psikolojisinin sağlığı adına değerlendirilmesi oldukça olağan karşılanmaktadır.

Modern psikoloji adalet değerinin etkisini bu açıdan incelemekte ve değerlendirmektedir. Buna göre stres, dışlanma, çatışma gibi problemlerin çözümü örgütsel adaletin sağlanması ile mümkün olmaktadır. Çalışanların ve daha genel anlamda grup üyelerinin liderlerin yönetimdeki karar ve uygulamalara olumlu dönüt vermeleri grup içi adalete işaret etmektedir.¹²

Bir başka inceleme alanı travma ve adalet arasındaki ilişki üzerine olmaktadır. Yapılan çalışmalar, yasadışı işlere bulaşan ve suç işleyen gençlerin büyük bir çoğunluğunda geçmiş travmaların öne çıktığı görülmektedir. Bunlar arasında: aile içi şiddet, cinsel istismar, ihmal başı çekmektedir. Bu travmalara maruz kalan çocuklarda çeşitli psikolojik rahatsızlıklar meydana gelmekte ve suç eğilimi artmaktadır.¹³

Gelişim psikolojisinin önemli temsilcilerinden Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramında da adalet kavramı karşımıza çıkmaktadır. Kohlberg, Piaget'in gelişim modelini geliştirerek oluşturduğu bu kuramda ahlakın gelişimsel basamaklarını sıralamaktadır. Kurama göre ahlak; gelenek öncesi dönem, geleneksel dönem ve gelenek sonrası dönem şeklinde sınıflandırılmaktadır. Kohlberg'e göre bu gelişim düzeylerinin arasında bir hiyerarşi bulunmaktadır ve birey sırayla bu dönemlerden geçerek ahlaki gelişimini tamamlamaktadır.¹⁴

İlk zamanlarda çocuk otoriteye itaat etmektedir ve doğru olmayan davranışlar değerlendirilmeden cezaya tabii tutulmaktadır. Daha sonra çocuk benliğinin farkına vararak – cezadan kaçınan bir tavır sergilemek ile birlikte – kendi isteklerini öncelikli görmektedir. Sonraki dönemde ise bireysel tutumdan uzaklaşarak olayları toplumsal yönüyle düşünmeye başlamaktadır. Böylelikle yasalar, kurallar ve düzen artık onun için anlamlı bir hale gelmektedir. Çocuk için adalet kavramı kademe kademe ilerlemektedir. Kohlberg'in kuramında da görüldüğü üzere adalet bilinci, ahlak gelişiminde büyük bir rol oynamaktadır.¹⁵

Pozitif psikolojinin kurucularından Martin Seligman, pozitif psikoterapiyi oluştururken temel insani güçleri sınıflandırmak için bir girişimde bulunmuştur. Belirlenen bu karakter güçlerini de kendi başlarına değerli evrensel özellikler olarak

¹¹ Melek Çetinkaya – Sevcan Çimenci, “Örgütsel Adalet Algısının Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisi ve Örgütsel Özdeşleşmenin Aracılık Rolü: Yapısal Eşitlik Modeli Çalışması”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 241-242.

¹² İlker Atalay, *Örgütsel Vatandaşlık ve Örgütsel Adalet* (Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 6-8.

¹³ Ayten Zara, “Kolektif Travma Döngüsü: Kolektif Travmalarda Uzlaşma, Bağışlama ve Onarıcı Adaletin İyileştirici Rolü”, *Klinik Psikiyatri* 21 (2018), 305.

¹⁴ Nermin Çiftçi, “Kohlberg'in Bilişsel Ahlak Gelişimi Teorisi: Ahlak ve Demokrasi Eğitimi”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/1 (2003), 60.

¹⁵ Çiftçi, “Kohlberg'in Bilişsel Ahlak Gelişimi Teorisi”, 64-65.

tanımlamıştır. Pozitif psikoterapideki kullanımı ise danışanların güçlü yanlarını keşfetmek ve bunları iyileşme sürecine dâhil ederek terapiye katkı sağlamaktır. Pozitif psikoterapide belirlenen altı erdemin içerisinde adalet (hakkaniyet) de bulunmaktadır. Adalet, sağlıklı toplum yaşamını destekleyen ve geliştiren tüm karakter güçlerini kapsamaktadır. Bu başlık altında incelenen üç karakter gücü ise şu şekilde sıralanabilmektedir: Vatandaşlık ve takım çalışması, adil olma, liderlik. Bireyin topluma uyum sağlayabilmesi bakımından önemli olarak görülen takım çalışması, üye olduğu gruba uygun hareket etme, uyum sağlama, görevlerini yerine getirme ve sadık olma gibi ölçütleri içermektedir. Adil olma, tüm insanlara eşit şekilde muamele etme, başkaları hakkında karar alırken kişisel duyguların kararı etkilemesine izin vermemek ve herkese adil hak tanıma şeklinde olmaktadır. Son olarak liderlik ise grup işlerinin hallolması için grubu cesaretlendirme, grup içinde iyi ilişkiler sürdürmek, grup etkinlikleri düzenleme ve gerçekleştirme ölçütlerini kapsamaktadır.¹⁶

Pozitif psikoterapi sürecinde, bireyin karakter güçlerine odaklanılmakta ve bunlar geliştirilmektedir. Bu geliştirme sürecinde, ideal ölçü kullanılmaktadır. Yani, geliştirilmesi amaçlanan karakter gücünün iki uç nokta arasında -denge halinde- kalması amacı güdülmektedir.¹⁷ Adaleti geliştirmek için danışana bazı görevler verilmektedir. Örneğin; gündelik olarak adil olma davranışı sergilemek, çeşitli ayrımcılıklar (yaş, cinsiyet, ırkçılık vb.) hakkında farkındalık geliştirmek, kişinin kendi yargılarını ve önyargılarını eleştirerek ne ölçüde hakkaniyetli olduğu konusunda öz değerlendirme yapmak bunlarında arasında sayılabilmektedir.¹⁸

Buna göre adalet, yalnızca bireysel değil aynı zamanda sosyal bir değer niteliği de taşımaktadır. Adil olma davranışı, bireyden topluma olacak şekilde bir yansıma göstererek adaletin düzenleyici etkisini ortaya koymaktadır.

3. Din ve Dindarlık Kavramları

Din; tanrı veya doğaüstü bir güce bağlılık, onun getirmiş olduğu değerlere inanma ve bağlanma düşüncesine dayalı kurallar, semboller, törensel uygulamalar, ahlaki sistemler bütünüdür.¹⁹ Tarih boyunca insan toplulukları çeşitli dinlere veyahut inanç sistemlerine bağlı kalarak yaşamıştır. Bunlardan bazıları vahiy yolu ile inen semavi dinler olmakla birlikte, tanrısal bir dayanağı olmayan ancak insan fikrinden türeyerek dinselleşmiş ahlak sistemleri de bulunmaktadır. Örneğin, Taoizm dininin kurucusu Lao Zi bir filozoftur ve Japonya'nın eski resmi dini Şintoizm' in ise kurucusu, inanç sistemlerini aktaran kutsal metni veya teolojik bir sistemi bulunmamaktadır.²⁰

¹⁶ Tayyap Rashid – Martin Seligman, *Pozitif Psikoterapistin El Kitabı* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2023), s. 65-69.

¹⁷ Rashid – Seligman, *Pozitif Psikoterapi*, s. 405.

¹⁸ Rashid – Seligman, *Pozitif Psikoterapi*, s. 454.

¹⁹ Ali Ulvi Mehmedoğlu, “Din, Dindarlık ve Değerler”, *İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 1/2 (2013), 177.

²⁰ Ali Osman Kurt – Dursun Ali Aykıt, *Dinler Tarihi*, Bilay Yayınları: Ankara (2022), 121, 148

Dindarlık çok boyutlu bir kavram olduğundan net bir tanımlama yapmak güçtür. Din psikolojisi alanında çeşitli tanımlamaları ve sınıflandırılmaları bulunmaktadır. Ancak genel olarak “kişinin inandığı dine olan bağlılığı, hissettiği aidiyet duygusu ve dini vecibeleri yerine getirmesi yönünden derecesidir” şeklinde tanımlanabilir.²¹

Dindar kimse için din ve hayat iç içe geçmiş homojen bir karışım gibidir. Dini emir ve yasakları benimseyerek günlük hayatında uygular; ibadetleri birer zorunluluk olarak değil, sorumluluk olarak değerlendirir ve sonucunda da dini hayatını içsel bir motivasyonla gerçekleştirir. Dindarlık tanımı halihazırda “dine bağlı kimse” için kullanılmaktadır.

Dindarlık, din psikolojisi alanında çeşitli sınıflandırmaları olan bir kavramdır. Buna göre dindarlık kavramı, tek bir boyut üzerinden değerlendirilememektedir. Gordon W. Allport, dinî inanç ve tutumların birey üzerindeki etkisini anlamak amacıyla dindarlığı iki temel güdülenme tarzına göre sınıflandırmıştır: iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık. Allport’un bu ayrımı, özellikle din psikolojisi ve din sosyolojisi alanında bireylerin dinî motivasyonlarını anlamada büyük bir teorik çerçeve sunmuştur. Bu sınıflandırmaya göre dini araç olarak gören ve dini motivasyonunu dış dünyadan karşılayan kimse dış güdümlü dindar; amaç olarak gören ve dini motivasyonunu kendi iç dünyasından karşılayan kimse ise iç güdümlü dindar olarak adlandırılmaktadır.²² Burada esas olan iç güdümlü dindarlıktır. Çünkü dış güdümlü dindarlıkta motivasyon dış etkenlere bağlı olduğundan, bu etken ortadan kalktığında söz konusu dindarlığında ortadan kalkması mümkün olabilmektedir.²³

Dindarlığın boyutları ile ilgili de tasnifler yapılmıştır. Glock ve Stark yaptıkları çalışmalarla dindarlık kavramını sistematik biçimde ele almış ve beş boyutlu bir model önermişlerdir. Bu model, bireyin dinî yaşantısını çok yönlü olarak değerlendirmeyi mümkün kılar. Glock ve Stark’ın bu tasnifi, din sosyolojisi ve psikolojisi alanlarında uzun yıllar boyunca hem teorik hem de ampirik çalışmalara temel teşkil etmiştir. Bu modele göre dindarlığın boyutları şunlardır: İnanç boyutu, ibadet boyutu, tecrübe boyutu, bilgi boyutu, etki boyutu.²⁴

Yapılan çalışmalar, kişinin cinsiyeti, yaşı, yaşadığı bölge, aldığı eğitim ve statüsü de dindarlığı üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Cinsiyet konusunda bazı çalışmalar erkeklere oranlara kadınların daha dindar olduğunu gösterirken, bazı çalışmalar cinsiyetler arası anlamlı bir farkın olmadığını ortaya koymaktadır.²⁵ Ancak diğer ölçütlerin tümünde anlamlı farklılıkların tespit edildiği araştırmalar mevcuttur.²⁶

Sonuç olarak dindarlık, kişinin inandığı din ile arasındaki bağı ifade etmektedir. Bu bağ farklı şekillerde kurulabilir ve buna paralel olarak da bağın ne derece güçlü

²¹ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş*, (İstanbul: Dem Yayınları: 2023), 43-44.

²² Golden W. Allport, - J. M. Ross, “Personal Religious Orientation And Prejudice”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 5/4, (1967), 432-443.

²³ Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş*, s. 63-64.

²⁴ C. Y. Glock, - R. Stark, *Religion and Society in Tension*. (Chicago: Rand McNally, 1965).

²⁵ Abdurrahman Kurt, “Dindarlığı Etkileyen Faktörler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2009), 8-9.

²⁶ Rıza Altun, *Narsisizm ve Dindarlık*, (Sinop: Gece Kitaplığı, 2015), 105-115.

olduğu değişkenlik gösterebilir. Ancak bahsi geçen dindarlık çeşitleri veya ölçütlerden bağımsız olarak, yalnızca “dindar” tanımına uyan bir kimseden beklenen davranış, dini kurallara riayet etmesidir. Yalnızca ibadet boyutunda değil, aynı zamanda inanç ve ahlak boyutlarında da dine bağlılığını gösterebilmesi oldukça mühimdir.

4. Din ve Adalet İlişkisi

Tarih boyunca adalet gerek bir değer kavramı olarak gerekse toplulukların düzenini koruyabilmek adına hukuk olarak karşımıza çıkmaktadır. Din ve adaletin kesişim noktası, bireyin ve toplumun düzenini sağlamaktır. Neredeyse tüm dinler indirildikleri topluma adaleti öğütlemiş ve adaletin nasıl sağlanacağı hususunda yol göstermiştir. Adalet yalnız başına yoruma açık bir kavram iken, dinler ve sundukları adalet anlayışları yol göstericilik bakımından insanlık için önem arz etmektedir.

4.1. İslam Düşünce Geleneğinde Adalet

Adalet, İslam düşüncesinin hem ilahi hem de beşerî boyutta temelini oluşturan evrensel bir ilkedir. Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. Peygamber'in hadislerinde sıkça vurgulanan adalet ilkesi, sadece hukuki bir kavram olarak değil, toplumsal düzenin, bireysel sorumluluğun ve ahlaki erdemin de temeli olarak değerlendirilmiştir. İslam düşüncesinde adaletin, kelim, felsefe ve tasavvuf gibi farklı geleneklerde derinlikli bir şekilde işlendiği görülür.

4.1.1. Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde Adalet

Kur'an-ı Kerim'de adalet kavramı hem Allah'ın sıfatı olarak hem de insanlara yüklenen bir sorumluluk olarak geçer. Allah adildir (el-Adl) ve kullarından da adaletli davranmalarını ister. Kur'an'da adalet emri çoğu zaman zulmün karşıtı olarak zikredilir:

“Şüphesiz ki Allah, adaleti, ihsanı ve akrabaya yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalığı ve azgınlığı yasaklar...”²⁷

Ayetlerinde belirtildiği üzere adalet, her ne koşul da olursa olsun gözetilmesi gereken bir husustur. Kişi yalnızca sevdikleri için değil, aynı zamanda sevmediği veya düşman gördüğü kimseler için de adil biri olmalıdır. Aşağıdaki ayet bu duruma vurgu yapmaktadır:

“Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutun, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Herhangi bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adaletsiz davranmaya itmesin. Adaletli olun; bu, takvaya daha uygundur. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”²⁸

²⁷ Nahl 16/90.

²⁸ Maide 5/8.

Adalet ve hak kavramlarının özdeşleşmiş bir biçimde kullanılması, adaletin takva sahibi insanlara uygun düşeceğinin belirtilmesi gibi hususlar adalet kavramının İslam dininde ne şekilde değerlendirildiğine de ışık tutmaktadır. Buna göre adalet, yalnızca devletin düzen ve devamlılığının tesis edilmesi adına değil; aynı zamanda kişinin ahlakının bütünlüğünün sağlanması adına da bir gereklilik arz etmektedir.

*“Biz, kıyamet günü için adalet terazileri kurarız; artık kimseye hiçbir şekilde haksızlık edilmez. Yapılan, bir hardal tanesi kadar dahi olsa, onu getirir ortaya koyarız. Hesap görücü olarak biz yeteriz.”*²⁹ ayeti ise bizlere, Allah’ın adaletinden bahsetmektedir. Adaletin er ya da geç, dünya hayatında olmasa bile ahirette yerini bulacağını ifade ederek Hak Teâlâ’nın herkese hakkını vereceğini belirtmektedir.

Adalet, Peygamber (sav)’ın hadislerinde de sıkça bahsettiği konulardan biri olmaktadır. *Peygamberimiz bir hadisinde şöyle buyurmuştur:*

*“İnsanlar arasında adaletle hükmedenler, Allah katında nurdan minberler üzerinde olacaklardır.”*³⁰

Hz. Peygamber’in uygulamalarında, farklı inançlardan insanlara bile adaletle muamele ettiği; kin, akrabalık ya da çıkar ilişkilerinin adaletin önüne geçmesine izin vermediği rivayetlerle sabittir.³¹

İslam, adalet kavramına pek çok bakımdan değer vermekte, devlet yönetiminden ikili ilişkilere ve hatta insanın ahlak bütünlüğü bakımından gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Buradan da anlaşılacağı İslam, din ve adaleti iki ayrı konu olarak değerlendirmemektedir. Adalet, inanan kimsenin yükümlülüğüne bırakılmış bir değerdir. Bu bakımdan adil olma davranışı, dindarlığın bir parçası olmaktadır.

4.1.2. Tasavvuf Düşüncesinde Adalet

Tasavvuf, bireye her yönden dengeyi bulabilmesini amaçlayan öğretiler içermektedir. Buna göre birey, kendi içinde denge ve adaleti sağladığında Allah’a olan bağlılığına, kendi ve diğer insanlar ile olan ilişkilerine de yansımaktadır. Genel olarak adaletin doğruluk, dürüstlük ve denge gibi kavramlarla açıklandığı; ihsan ve takva ile ilişkilendirildiği görülmektedir.³²

Muhasibi adaleti açıklarken bunun kişiliğin oluşumu için bir temel olduğunu belirtmektedir. Onun düşüncesine göre adalet, kişinin diğer tüm davranışlarını etkilemektedir. Eserinde adalet kavramını daha da açmakta ve iki başlık altında değerlendirmektedir: Zahiri (Görünen) Adalet ve Batini (Görünmeyen) Adalet. Bunlardan ilki insanların kendi aralarındaki adalettir. Toplum içerisinde adaletin ve düzenin sağlanması, kişiler arası meselelerde haklının hakkını alması şeklindeki türüdür. İkincisi ise kulun ile Allah arasındaki adalettir. Kulun niyetleri ve amelleri doğrultusunda Allah ile kurmuş olduğu bağ üzerinde gerçekleşen türdür. Buna göre

²⁹ Enbiyâ 21/47.

³⁰ Müslim, İmâre, 18.

³¹ Buhari, Hudud, 12.

³² Reşat Öngören, “Tasavvuf”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 12 Haziran 2025).

kendini hesaba çekmeyen, gaflete düşmüş insan Allah'tan ve adaletten uzak olmaktadır.³³

Mevlana'nın adalet anlayışında ise, herkese iyilik ile yaklaşmak vardır. Allah'ın günah işlemiş kimseye karşı sabırlı bir tutum sergilediğini ve günahı ikinci defasında cezalandırdığına dikkat çekmektedir. Ona göre, bir lider suça ve suçluya karşı sabırlı olmalıdır. Nitekim adalet acele bir iş değil, ahlaki bir meseledir. Hoşgörü ile yaklaşarak suçlunun pişman olmasına vakit tanınması gerekmektedir.³⁴ Mevlana'nın devlet adaleti perspektifinden baktığımızda ise mutasavvıflar ile benzer adalet görüşleri bulunmaktadır. O da adaletin hükmetmenin özünde olduğunu ve adil olma davranışının hükümdarda muhakkak bulunması gereken bir özellik olduğunu savunmaktadır. Ek olarak suçluya, suçun türünden bir ceza uygulanması gerektiğini vurgulamaktadır.³⁵

4.1.3. İslam Filozoflarının Adalet Anlayışı

Adalet, pek çok filozofun üzerinde durduğu bir konudur. Batı felsefesinde ahlak ve erdem üzerinden değerlendirilirken, İslam filozoflarınca ise denge, düzen ve ölçülülük ile birlikte değerlendirmeye alınmaktadır.

Farabi'ye göre adalet, ilk olarak evrenin meydana gelmesi noktasında kendini göstermektedir. Yaratılışın özünde bulunan denge, yani mümkün olana liyakatine göre varlık tayin edilmesi de adl ile gerçekleşmektedir. Buna göre her cisim, kendi üzerinde adaleti barındırmaktadır. İkinci olarak ise adaleti bir erdem olarak ele almaktadır. Erdemleri ahlaki ve akli olarak ikiye ayıran Farabi, adaleti ahlaki erdemler altında değerlendirmektedir. Daha sonra adaleti de dağıtıcı ve düzenleyici olmak üzere iki farklı kapsamda incelemektedir.³⁶ Buna göre dağıtıcı adalet; herkesin haklarının eşit olması ve payına düşeni alabilmesi olarak açıklanabilmektedir. Bahsi geçen haklar kişiler arası adaletin ve devletin devamlılığının sağlanması içindir. Yalnız halkın payına düşeni alırken yalnızca maddi değil, manevi haklarının da bulunduğunu belirtmek gerekmektedir. Düzenleyici adalet ise daha çok ticari ve cezai işlemlerin uygulanmasını kapsamaktadır.³⁷

İbn Sina, adaleti ahlaki erdemlerin merkezi olarak tanımlar. Ona göre adalet, nefsin tüm kuvvetlerinin dengede olmasıdır. Bu yönüyle adalet, yalnızca toplumsal değil aynı zamanda bireysel bir ideal olarak da değerlendirilir. Adaletli davranışın altında iki ilke vardır: birincisi fiillerde orta olanın bulunması; bir diğeri de herhangi bir çıkar gütmemesi.³⁸

³³ Eyüp İnce, "Mutasavvıfların Adalet Anlayışı", *Dini Araştırmalar*, 66 (2024), 111-113.

³⁴ İnce, "Mutasavvıfların Adalet Anlayışı", 116-118.

³⁵ Murat Erten, "Mevlânâ'nın Adalet Anlayışı", *Anasay* 20 (2022), 140-141.

³⁶ Ramazan Turan, "Fârâbi Düşüncesinde Adalet: Dağıtıcı ve Düzeltici Adalet Kavramlarının Yansımaları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 30/40 (2016), 57-58; Ömer Türker – Yunus Kaplan, *İslam Düşüncesinde Adalet*, (İstanbul: Fikir Yayınları, 2024), 200-201.

³⁷ Turan, "Farabi Düşüncesinde Adalet", 60-66.

³⁸ Ramazan Turan, "İbn Sina Düşüncesinde Bir Erdem Olarak Adalet ve Sosyal Yansımaları", *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/16, (2020), 404.

İbn Miskeveyh, adaleti sudur anlayışı ile temellendirmektedir. Tüm varlıklar Bir'den ortaya çıkmaktadır ve bu bir nizamla göre iyi ve adil şekilde gerçekleşmektedir. Bu noktada Miskeveyh'in de adaleti, yaratımın özünde bulunan bir kavram olarak değerlendirdiğini söylemek yanlış olmaz. Ona göre adaletin kaynağı dindir ve imanın pekiştirici bir özelliği bulunmaktadır. Yani adalet dinden gelmektedir; öyleyse iman arttıkça adil davranışın da belirginleşmesi beklenmektedir.³⁹

Ebu Bekir Er Razi adaleti ikiye ayırmaktadır. Bunlar “dağıtım ve denkleştirmede adalet” ve “çevreye ve canlılara karşı adalet” olarak isimlendirilmektedir. Bunlardan ilki, Farabi'nin adalet görüşü ile oldukça benzerdir. İkincisi ise, insana yaratılıştan verilen ve onu diğer varlıklardan ayıran irade gücünün gereği olan adalet anlamındadır. Yani dünyayı yaşanır hale getirmek, ilim öğrenmek ve adaleti sağlamak insana verilmiş görevler olmaktadır. İrade sahibi olmayan diğer canlıların bu konuda herhangi bir yükümlülükleri bulunmamaktadır. İnsanların görevi ise hayvanların avlanması ve çalıştırılması noktasında onlara eziyet edilmemesi gerektiğini; adil davranışın bu hususta da gösterilmesi gerektiğini savunmaktadır.⁴⁰

Platoncu nefis teorisini benimseyen İslam filozoflarına göre, akıl ile nefis yetileri arasındaki ilişkide aklın yöneten ve nefis yetilerinin yönetilen olduğu bir siyasal denge olmak zorundadır. Bu denge sayesinde de 'bireysel adalet' denilen kavram ortaya çıkmaktadır.⁴¹

Bu bilgiler ışığında söylenebilir ki, İslam filozofları adaleti hayatın her alanında değerlendirmektedir. Yalnızca bireysel bir ahlak değeri olarak değil, toplumun huzur ve düzenini sağlayıcı bir yasa olarak da görülmektedir. Adalet kavramının yalnızca insanlar değil, aynı zamanda diğer canlı varlıklar içinde gözetilmesi gerektiği savunulmaktadır.

4.2. Din Psikolojisi Bağlamında Dindarlık ve Adalet

Din psikolojisi alanında “değerler” üzerine yazılmış pek çok tez, makale ve kitap bulunmaktadır. Bundan hareketle söylenebilir ki, değerler, din psikolojisi alanında bireysel ve toplumsal ahlaki düzenlemeleri bakımından oldukça önemli bir yer tutmaktadır.⁴² Bu noktada “Adalet” kavramı, hem değerler kapsamında yer alması sebebiyle hem de din ve psikoloji ilimlerinde ayrı ayrı değerlendirilmiş olması sebebiyle din psikolojisi alanında bir araştırma konusu niteliği taşımaktadır.

Adalet kavramı üzerine artan çalışmalar; insanların adaletle bakışını, bireysel veya toplumsal düzeyde adaletin ne gibi bir anlam taşıdığı, adalet duygusunun insan ilişkilerindeki önemini incelemektedir. Bunun yanı sıra adalet, din ve dindarlık kavramları ile birlikte de araştırma konusu olmaktadır. Yapılan çalışmalardan hareketle dinin gerek inanç ve ibadet boyutundaki gerekse ahlak boyutunun insan

³⁹ Ramazan Altıntaş, “İbn Miskeveyh'in Adalet Anlayışı”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1998), 6-7.

⁴⁰ Ramazan Turan, “Ebü Bekir Er-Râzî'nin Adâlet Anlayışı”, *Bilimname* 36 (2018), 305.

⁴¹ Türker – Kaplan, *İslam Düşüncesinde Adalet*, 99.

⁴² Teker, Hanife. “Türk Din Psikolojisi ve Pedagojisi Çalışmalarında 'Değerler Psikolojisi ve Pedagojisi' Literatürü (1975-2023) Üzerine Bir Araştırma”. *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 9 (2024).

davranışındaki eğilimleri yönlendirdiği görülmektedir. Bu yüzdendir ki, dindar bireylerin adalet ile olan ilişkisine yönelik pek çok çalışma bulunmaktadır.

Şekkeli'nin, ergenler üzerinde yaptığı çalışmasında dindarlık eğilimlerinin adil olma davranışı puanları ile karşılaştırılması yapılmıştır. En yüksek adaletli davranış puanını alan öğrencilerin, kötü tecrübelerde Allah'a sığınanların olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra Hz. Muhammed'in (sav) sünnetini uygulayanların, dini sohbetlere katılanların, oruç tutan ve dua etme alışkanlığı bulunan öğrencilerde de adil olma eğiliminin yüksek olduğu bulunmuştur.⁴³ Bu bulgulardan hareketle dinin adaletli davranışa teşvik edici ve adalet davranışını pekiştirici bir etkisi olduğu görülmektedir. Yalnızca ibadetlerin değil, belli başlı dini alışkanlıkların da adil davranmaya teşvik ettiği görülmektedir. Bundan hareketle dinin yalnızca ibadetler, emir ve yasaklar üzerinden değil, aynı zamanda sunmuş olduğu yaşam tarzı itibarıyla de iyiliğe, doğruluğa, dürüstlüğe ve adalete yönlendirdiğini söylemek mümkündür.

Erkorkmaz Çoban'ın çalışmasında yine adil olma davranışı ile dindarlık arasındaki ilişkinin analizi yapılmıştır. Katılımcıların adaletin amacının ne olduğuna yönelik soruya verilen cevapların çoğunluğu toplum huzurunun sağlanması üzerinde birleşmektedir. Adaletli davranışı destekleyen faktörler sorulduğunda ise en çok verilen cevaplar sırasıyla vicdani muhakeme ve empati olarak gözlenmektedir. Din, adaleti, toplumsal düzen ve devletin sürekliliği konusunda da ele almaktadır. Adaletin her kesime ve her insana hak olduğu ayetleri buna işaret etmektedir. Alınan cevaplar, çoğunluk itibarıyla adaletin amacının toplum huzuru olduğu yönündedir. Ek olarak adaletli davranışı destekleyen faktörler arasında dinin çokça zikrettiği vicdani muhakeme ve empati değerleri yine alınan cevaplarda çoğunluk olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁴

Güleç'in çalışmasında üniversite öğrencilerinde dinin etkisini hissetme düzeyleri yüksek katılımcıların inanç, farkındalık ve doğruluk puanlarının da yüksek olduğu görülmektedir. Araştırma sonuçlarında görülen İlahiyat öğrencilerinin yüksek dindarlık puanı ile adil olma davranışı puanları en yüksek üç bölüm arasında yer alıyor olması, dindarlık ve adalet arasında ilişki olduğunu göstermektedir.⁴⁵

Balcı Arvas'ın, üniversite öğrencilerinde karakter güçleri ve dindarlık ilişkisini ele aldığı çalışmasındaki sonuçlar incelendiğinde ise dindarlığın inanç-etki boyutu ile karakter güçlerinden olan adalet arasında anlamlı ilişki olduğu görülmektedir. İlave ten aktarılan diğer sonuçlarda dindarlığın dürüstlük, liderlik gibi karakter güçlerini de olumlu yönde etkilediği saptanmıştır.⁴⁶ Din, yalnızca ibadet ve bilgi boyutlarından ibaret olmayıp aynı zamanda ahlak boyutu ile de karşımıza

⁴³ Nesibe Şeyma Şekkeli, *Ergenlerde Adaletli Davranışın ve Dürüstlüğün Dindarlık Eğilimleriyle İlişkisi*, (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.)

⁴⁴ Ümr an Erkorkmaz Çoban, *İnsan İlişkilerinde Adaletli Davranma ve Dindarlık Üzerine Bir Araştırma*, (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024).

⁴⁵ Yasemin Güleç, "Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Düzeyleri ve Adil Davranış Gösterme Arasındaki İlişki", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/1 (2018), 329-359.

⁴⁶ Fatma Balcı Arvas, "Üniversite Öğrencilerinde Karakter Güçleri ile Dindarlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2024), 547-573.

çıkılmaktadır. Dindarlık ile karakter güçleri arasında gözlemlenen pozitif yönde anlamlı ilişki, dinin ahlak üzerindeki etkisini açıkça göstermektedir.

Bahsi geçen çalışmalar, çeşitli örneklemeler üzerinde farklı ölçekler kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar incelendiğinde dindarlığın yalnızca adil olma davranışını değil, iyi ve güçlü karakter özelliklerini pekiştirdiği de görülmektedir. Bundan hareketle adalet ve dindarlığın ilişkili olduğu, dindar yaşamın adil davranışı pekiştirdiği söylenebilmektedir.

Sonuç

Adalet, doğruluk, dürüstlük, denge, hak, hakkaniyet kavramları ile birlikte değerlendirilmektedir. Geçmişten günümüze dek felsefenin, dinin, psikolojinin ve devlet yönetiminde değerlendirilen önemli bir değerdir. Gerek batı filozofları gerekse İslam filozoflarının ele almış olduğu haliyle adalet yüce bir erdem olarak görülmektedir. Öyle ki, insanın ahlak gelişimi üzerinde düzenleyici ve tamamlayıcı bir etkisi bulunmaktadır. Buna ek olarak yine siyaset felsefesinde devletin sürdürülebilirliği açısından oldukça mühim bir ölçüt olarak da karşımıza çıkmaktadır. Yalnızca felsefe alanında değil, tasavvuf düşüncesinde de başta bireyin ve sonrasında da devletin huzuru için adaletin gerekliliği vurgulanmaktadır.

Psikoloji ise adalete daha bireysel yönden bakmaktadır. Ahlaki gelişim boyutlarında da görüldüğü üzere adalet kavramı küçüklükten itibaren gözlemleyerek öğrendiğimiz ve içimizde sistemleştirerek geliştirdiğimiz bir değer olmaktadır. Bu yönüyle adalet, kişiden kişiye farklılık gösterebilecek bir anlam taşımaktadır. Öte yandan sosyal psikolojide de grup üyeleri arasında düzenin ve devamlılığın var olabilmesi adına bir gereklilik olmaktadır. Bunun için liderlerin yönettikleri topluluklara karşı yegâne sorumlulukları hak sahiplerine haklarını doğru bir şekilde teslim edebilmektir. Nitekim pek çok mutasavvıfın da bu görüşü desteklediği aşikârdır.

Tüm dinler adalet değerine önem vermektedir. İslam dininin temel kaynakları olan Kur'an ve hadislerde adalete yapılan vurgu önem arz etmektedir. Adalet ve hak kavramlarına sık sık yer veren İslam, aynı zamanda adaletin herkes için geçerli olduğunu sık sık belirtmekte; şahitlik etme, emanet, adil olmak meselelerinde Müslümanları uyarmaktadır.

Dindarlık, dinin gerekliliklerini uygun bir şekilde yerine getiren ve Allah'a ve dinine bağlılık gösteren kimseler için kullanılan bir kavram olmaktadır. Buna göre bu kişiler yalnızca inanç ve ibadet boyutunda değil, ahlak boyutunda da dini takip etmektedir. Birey ve toplumun ihtiyaçlarına yönelik koyulmuş sınırları gözeterek hareket etmektedirler.

Din Psikolojisi literatüründe din, dindarlık ve adalet arasında anlamlı ilişkiler olduğunu doğrulayan pek çok çalışma bulunmaktadır. Dinin yalnızca kişinin Allah ile olan ilişkilerini değil aynı zamanda kişiler arası ve toplum içi ilişkilerini de olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Din adil olma davranışı pekiştiren bir etkiye sahip olmaktadır. Sonuç olarak adalet ve adil olma davranışının dinin desteklediği bir

tutum olduğu; bu sebeple dindarlık ve adaletli tutum ve davranışlar arasında önemli bir ilişki olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Allport, Golden W.- Ross, J. M. "Personal Religious Orientation And Prejudice". *Journal of Personality and Social Psychology*, 5/4, (1967), 432-443.
- Altıntaş, Ramazan. "İbn Miskeveyh'in Adalet Anlayışı". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (1998), 237-249.
- Altun, Rıza. *Narsisizm ve Dindarlık*. Sinop: Gece Kitaplığı Yayınları, 2015.
- Atalay, İlker. *Örgütsel Vatandaşlık ve Örgütsel Adalet*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Balcı Arvas, Fatma. "Üniversite Öğrencilerinde Karakter Güçleri ile Dindarlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2024), 547-573.
<https://doi.org/10.51702/esoguifd.1476882>
- Başok Diş, Sebile. "Platon Felsefesinde Adalet, Düzen ve Yasa". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2020), 1013-1042.
<https://doi.org/10.14395/hititilahiyat.779845>
- Bircan, Hasan Hüseyin. *İslam Felsefesinde Mutluluk*. İstanbul: İz yayınları, 2001.
- Çalık, Etem. "İlkel Topluluktan Modern Topluma Geçiş Sürecinde Ceza – Adalet İlişkisi". *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 5/1 (2016), 111-130.
- Çetin, Yalçın. "Nietzsche'nin Adalet Anlayışı". *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/2 (2017), 546-557.
- Çetinkaya, Melek - Çimenci, Sevcan. "Örgütsel Adalet Algısının Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisi ve Örgütsel Özdeşleşmenin Aracılık Rolü: Yapısal Eşitlik Modeli Çalışması". *Yönetim Bilimleri Dergisi* 12/23 (2014), 237-278.
- Çiçek, Mehmet. "Aristoteles'in Adalet Anlayışı". *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18/4 (2020), 1-11.
<https://doi.org/10.18026/cbayarsos.650770>
- Çiftçi, Nermin. "Kohlberg'in Bilişsel Ahlak Gelişimi Teorisi: Ahlak ve Demokrasi Eğitimi". *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1/1 (2003), 43-77.
- Erkorkmaz Çoban, Ümran. *İnsan İlişkilerinde Adaletli Davranma ve Dindarlık Üzerine Bir Araştırma*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.
- Erten, Murat. "Mevlânâ'nın Adalet Anlayışı". *Anasay* 20 (2022), 123-151.
<https://doi.org/10.33404/anasay.1108051>
- Glock, C. Y. – Stark, R. *Religion and Society in Tension*. Chicago: Rand McNally, 1965.
- Güleç, Yasemin. "Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Düzeyleri ve Adil Davranış Gösterme Arasındaki İlişki". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/1 (2018), 329-359.

- Güler, Zülfi. "Safahat'tan Seçmeler: Adalet". *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 6/3 (2020), 431-442. <https://doi.org/10.20322/littera.747765>
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisine Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları, 2013.
- İnce, Eyüp. "Mutasavvıfların Adalet Anlayışı". *Dini Araştırmalar* 66 (2024), 99-128. <https://doi.org/10.15745/da.1446410>
- Kurt, Abdurrahman. "Dindarlığı Etkileyen Faktörler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2009), 1-26.
- Kurt, Ali Osman – Aykıt, Dursun Ali. *Dinler Tarihi*. Ankara: Bilay Yayınları, 4. Baskı, 2022.
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi. "Din, Dindarlık ve Değerler". *İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 1/2 (2013), 173-189.
- Molacı, Melike. "Aristoteles'in Etik Görüşü". *Medeniyet ve Toplum* 2/1 (2018), 37-57.
- Öngören, Reşat. "Tasavvuf". TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tasavvuf> (12 Haziran 2025)
- Şekkeli, Nesibe Şeyma. *Ergenlerde Adaletli Davranışın ve Dürüstlüğü'nün Dindarlık Eğilimleri ile İlişkisi*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Rashid Tayyap – Seligman Martin. *Pozitif Psikoterapi Terapistin El Kitabı*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2023.
- Teker, Hanife. "Türk Din Psikolojisi ve Pedagojisi Çalışmalarında 'Değerler Psikolojisi ve Pedagojisi' Literatürü (1975-2023) Üzerine Bir Araştırma". *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 9 (2024), 99-136.
- Turan, Ramazan. "Ebû Bekir Er-Râzî'nin Adâlet Anlayışı". *Bilimname* 36 (2018), 293-311.
- Turan, Ramazan. "Fârâbi Düşüncesinde Adalet: Dağıtıcı ve Düzeltici Adalet Kavramlarının Yansımaları". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 30/40 (2016), 53-71.
- Turan, Ramazan. "İbn Sina Düşüncesinde Bir Erdem Olarak Adalet ve Sosyal Yansımaları". *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 8/16, (2020), 394-413.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. 11 Haziran 2025. <https://sozluk.gov.tr/?ara=adalet>
- Türker, Ömer – Kaplan, Yunus. *İslam Düşüncesinde Adalet*. Fikir Yayınları: İstanbul, 2024.
- Zara, Ayten. "Kolektif Travma Döngüsü: Kolektif Travmalarda Uzlaşma, Bağışlama ve Onarıcı Adaletin İyileştirici Rolü". *Klinik Psikiyatri* (2018), 301-311.

DİN PSİKOLOJİSİ PERSPEKTİFİ İLE ÖZDİSİPLİN VE DİNDARLIK İLİŞKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Esra AKÇA & Fatma BALCI ARVAS*****

Giriş

Disiplin, kişilerin içinde yaşadıkları topluluğun genel düşünce ve davranışlarına uymalarını sağlamak amacıyla alınan önlemlerin tümü olarak ifade edilmektedir (*Okullar için türkçe sözlük*, 2020, s. 145). Türk Dil Kurumu'na (2018) göre “Disiplin, bir topluluğun, yasalarına ve düzenle ilgili yazılı veya yazısız kurallarına titizlik ve özenle uyması durumu, sıkı düzen, düzensiz, düzen bağı, zapturaptır.” Öz disiplin ise buradan hareketle kişinin kendi kendini örgütlemesi ve hedeflerine ulaşmak için adım atmasıdır. Aynı zamanda kişinin eylem kontrolünü sağlaması, sorumluluklarını yerine getirmesi ve eylemlerini bir plana uygun olarak sürdürebilmesini de ifade etmektedir.

Öz disiplin, bireyin sabır, öz kontrol, direnç ve kararlılıkla kendi hedeflerine odaklanarak zorluklar karşısında yılmadan ilerlemesini gerektiren bir süreçtir (Duckworth, 2009, s. 536).

Kişinin kendini disipline etmesi, öz disiplin ve kendini kontrol etmesi de özdenetim terimleri olarak birbirinin yerine kullanılmaktadır. Her iki kavram da, daha yüksek bir amacı gerçekleştirmek uğruna baskın tepkileri bastırma yetisi olarak tanımlanmakta ve bu seçimin otomatik değil, bilinçli bir çaba gerektirdiğini ortaya koymaktadır (Duckworth & Seligman, 2006, s. 199).

Öz disiplin, bilinçli bir şekilde büyük hedefleri elde etmek için baskın gelen anlık cazip çeldiriciler ile baş etme yeteneği olarak da tanımlanmaktadır. Öz disiplin, çatışan dürtüler arasında başarılı bir şekilde seçim yapabilme yetisi olarak, bireylerin başarılması zor durumlarda emek göstermekten de kaçınmalarına ve gelecekte uzun süreli hedeflerine yoğunlaşabilmelerini desteklemektedir (Duckworth & Seligman, 2006, s. 200). Öz disiplin; disiplinli olma, ihtiyatlı olma, başarı

* Bu çalışma, 12-13 Mayıs 2025 tarihlerinde Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından düzenlenen Uluslararası İlahiyat Araştırmaları Öğrenci Sempozyumu'nda sunulan “Özdisiplin ve Dindarlık” adlı bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, esra.sultann@hotmail.com, 0009-0004-8625-020X

*** Doç. Dr. Fatma Balcı Arvas, Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, fatma.arvas@balikesir.edu.tr, 0000-0002-8264-623X.

arayışında olma, sorumluluk alma, düzenli ve yeterli olma nitelikleriyle de ifade edilmektedir (Çetin vd., 2015, s. 83).

Bireyin yaşamı boyunca dürtülerini, arzu ve isteklerini nasıl kontrol ettiği son derece önemlidir (Bitlisli vd., 2013, s. 462). Bu hususta bireyin kişilik özelliklerinin incelemesi gerektiği görüşünü ortaya koyan isimler vardır. Kişilik özelliklerini konusunda yeni bir kuram oluşturan Allport, bu kurama katkı sağlayan Cattell, gelişmesi yönünde çalışmalar yapan Digman ve birçok isim beş faktör kişilik kuramının oluşmasına katkı sağlamıştır (Tappin, 2014, ss. 76-77).

Beş faktör kişilik modeli, deneyime açıklık, dışa dönüklük, uyumluluk, duygusallık ve sorumluluk alt boyutlarından oluşmaktadır (Bitlisli vd., 2013, s. 462). Sorumluluk alt boyutunda yüksek alan bireyler; hedef ve başarı yönelimli, planlı, gayretli, disiplinli, görevlerine bağlı, sorumluluk alan, sebatkar ve öz disiplini yüksek bireylerdir (Bitlisli vd., 2013, s. 462). Bu boyutta yüksek puan alanların otokontrolü yüksek, temkinli davranan ve bir konu hakkında harekete geçmeden önce düşünme özellikleri belirgin bireyler olduğu ortaya çıkmaktadır (Çiçek & Aslan, 2020, s. 140).

Öz disiplinin ve bu kavrama bağlı birçok kişilik özelliğinin yer verildiği beş faktör kişilik envanterinde sorumluluk ve kararlılık alt boyutunda düzenli, dikkatli, titiz, ayrıntıcı, programlı, amaçlı, sorumluluk sahibi, güvenilir ve başarı motivasyonu yüksek bireylerin öz disiplinin de yüksek olduğu belirtilmiştir (Somer vd., 2002, s. 27).

Öz disiplin duygusu daha yüksek olan bireyler zorlu şartlar altında, kompleks yapıli görevlerde veya stresli durumlarda bilişsel ve duygusal yeterliliklerini yüksek tutabilmekte ve etkili bir şekilde performans gösterebilmektedir (Erhan, 2021, s. 127).

Öz disiplin, bireylerin zaman yönetimi yapabilmesi, kendilerine verilen görevleri tamamlayabilmeleri noktasında da bireyleri motive etmektedir. Bundan dolayıdır ki öz disiplini yüksek bireyler iyi bir zaman yönetimi yaparak zamanlarını planlı ve verimli kullanmaktadır (Kelly, 2002, s. 15). Başarılı olma arzusu ve bu yönde emek harcama, bireysel hayattaki disiplin ve düzenlilik özellikleri, hedef belirleme ve belirlenen hedefe ulaşmada en büyük itici güç öz disiplindir. Öz disiplini yüksek bireyler, hedefe ulaşmada çaba gösterme ve geleceği planlamada ise daha mahirdirler (Çetin vd., t.y., ss. 89-90). Bahsi geçen özellikler de bireyin hayatına etki etmekte ve iş performansı dâhil birçok yönden olumlu etkiler oluşturmaktadır (Baran, 2022, s. 135).

1. Psikolojide Öz Disiplin

Öz-disiplin kişinin duygu ve düşüncelerini nasıl yöneteceğini, davranışlarını nasıl planlayacağını bilmesi, diğerlerinin emrettiği şeyleri yapmaktan ziyade kendi arzuladığı şeyi yapma yeteneğine sahip olmasıdır (Duckworth & Quinn, 2009, s. 166).

Psikolojide öz disiplin, bireyin duygularını, davranışlarını ve düşüncelerini, hedefleri doğrultusunda kontrol altına alması olarak tanımlanmakla birlikte özellikle gelişim

psikolojisi, eğitim psikolojisi ve kişilik psikolojisi gibi alanlarda, öz disiplinin bireyin yaşam başarısına etkisi üzerinde çokça durulmaktadır.

Psikoanaliz kuramını ortaya koyan Freud, kişiliğin yapısını üç kuram üzerinden açıklamaktadır. Bu kuramlar topografik, yapısal ve psikoseksüel gelişim kuramlarıdır. Freud'a göre insan doğası ilkel ve doğuştan kötücüdür. Bu sebeple içgüdüleri tarafından yönlendirilen insan, onların kontrolü altındadır (Gülmez, 2024a, s. 49).

Freud ortaya koyduğu topografik kişilik kuramına göre birey yaşantılarının olduğu alana bilinç, zorlayarak hatırladığı zihin alanına bilinç öncesi, zorlansa da hatırlayamadığı alana ise bilinç dışı alan demektedir (Hökelekli, 2013, s. 8).

Freud yapısal kişilik kuramına göre kişiliği üç kısma ayırmıştır (Mehmedoğlu, 2004, s. 52). Birincisi kişiliğin ilkel yönü olan, haz almaya odaklı, gerçek dışı mantık, istek ve arzularla içsel dürtüleri doyurmak isteyen idtir (Gülmez, 2024a, s. 50). İkincisi kişiliğin yürütme organı gibi işlev yapan, gerçeklik ilkesine bağlı olarak hareket eden, eyleme giden yolları denetim altında tutan ve hangi içgüdüünün ne biçimde doyum sağlayacağına karar veren egodur (Plotnik, 2020, s. 436).

Freud'un ortaya koyduğu son kişilik sistemi ise süperegodur. Süpereo, içgüdülerin baskılanması ve kontrol altına alması noktası görev almaktadır (Burger, 2006, s. 77,78). Toplumun kabul etmediği cinsel ve saldırgan dürtüleri süpereo bastırarak dışa vurulmasını engeller (Gülmez, 2024a, s. 51).

Freud'un ortaya koyduğu kişilik kuramında öz disiplin doğrudan bir kavram olarak ele alınmasa da idin içgüdüsel ve haz merkezli isteklerine karşı koyabilme yeteneği, egonun kontrol mekanizması olarak görev yapması, kişinin dürtülerini bastırıp hedeflerine ulaşmak için planlar yapıp sabretmesi öz disiplini ortaya koymaktadır. Süpereo'nun ise ego üzerindeki baskısı öz disiplinin güçlendirmesi bağlamda önemlidir (Plotnik, 2020, s. 436).

Hümanist psikolojinin oluşmasında önemli bir yere sahip olan Maslow için insanın yaşam hedefleri olarak nitelendirdiği bir ihtiyaçlar hiyerarşisi vardır. Bu kuram motivasyon teorisi ve kendini gerçekleştirme kavramları ile bilinmektedir. Maslow kişinin en yüksek potansiyel dediği kendini gerçekleştirmeye ulaşması için irade gücüne ihtiyacı olduğunu söylemektedir (Gülmez, 2024a, s. 213). İnsanı doğuştan iyi olarak gören Maslow, insanın hem eksiklik hem de gelişim gereksinimleri olduğunu belirtmiştir ve kuramını bunun üzerine inşa etmiştir. O'nun kuranımında ihtiyaçlardan başlayan ve en üstünde de kendini gerçekleştirme ile son bulan bir hiyerarşi mevcuttur. Başlangıç noktası fiziksel ihtiyaçların giderilmesi, yaşamsal devamın sağlamasıdır. Bunlar su, yemek, uyku ve cinsellik gibi ihtiyaçlardır. Fizyolojik ihtiyaçlar karşılandıktan sonra emniyet, korunma, istikrar, düzen gibi güvenlik ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir. Güvenlik ihtiyacı karşılanan kişi için bir sonraki giderilmesi gereken ihtiyacı sevgi, şefkat ve aidiyet ihtiyaçlarıdır. Bu ihtiyaçlar yaşamsal anlamda çok elzem olmasa da psikolojik sağlık için çok önemlidir. Ait olma ve sevgi ihtiyacı karşılanan kişi üstünlük ve saygı duyulma ihtiyacını karşılamaya yönelmektedir. Bu ihtiyaç başarılı olarak algılanma,

beğenilme ve saygı duyulmayı isteme şeklinde olabilmektedir (Burger, 2006, s. 432,433,434).

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde ihtiyaçlar giderilemezse veya yeterli düzeyde karşılanmazsa aşağılık, zayıflık veya çaresizlik duygularına neden olabilmektedir. Ancak bu ihtiyaçlar yeterli düzeyde karşılandığında kişi en üst basamağa yani kendini gerçekleştirmeye ulaşabilmektedir. Kendini gerçekleştirmiş birey, dengeli ve olgun bir benlik sağlama yönünde ilerlemektedir (Gülmez, 2024a, s. 225).

Hümanistik psikolojiye göre, insan davranışları kalıtım ve çevreden ibaret olmayıp, kişisel algılar ve anlamlar doğrultusunda şekillenir; bireyler içsel olarak potansiyelini gerçekleştirmeye motive olmaktadır (Hefferon & Boniwell, 2011).

Maslow'a göre kendini gerçekleştirme öznel bir yapıda olsa da bu süreç daha iyiye, daha güzele, dürüstlüğe, adil olmaya, sevgiye, tüm iyi değerlere ulaşmaya isteklilik arz etmektedir (Plotnik, 2020, s. 10).

Kendini gerçekleştiren insanlar, gerçeği doğru anlama gayretinde olurlar, mükemmel değildirler ancak herkesi ve her şeyi olduğu gibi kabul ederler, sade ve doğadırlar. Yapmacıklıktan uzaktırlar, benmerkezci değil çözüm odaklıdırlar, mahremiyete ve yalnızlığa saygı duyar, önem verirler. Takdir edebilme yeteneğine sahiptirler, mistik tecrübe yaşayabilirler, insanlara karşı merhametlidirler. Alçakgönüllü, herkese karşı saygılı ve güçlü bir etik anlayışına sahiptirler (Gülmez, 2024a, s. 227,228).

Hümanist psikolojide bireyin kendini gerçekleştirip ifade edilen özelliklere sahip olabilmesi için öz disiplin süreci son derece önemlidir. Bireyin kendini gerçekleştirmesi sahip olduğu potansiyelin tam anlamıyla kullanılmasına bağlıdır. Bu da ancak öz disiplini yüksek bir hayat yaşamaya bağlıdır. Aynı zamanda hümanist psikolojide öz disiplin, bir davranış düzenleme becerisinden ziyade ahlaki bir duruş ortaya koyma, ruhsal dengeyi sağlamaya yarayan kuvvet olarak da görülmektedir.

Bireylerin psikopatolojik sorunlarından ziyade potansiyellerini gerçekleştirmesine ve üst düzey iyiliğe ulaşmasına yardımcı olan pozitif psikoloji de sıradan bir insanın güçlü ve erdemli yönlerinin olduğunu kabul ederek (Sheldo & King, 2020, s. 124) bireylerin pozitif karakterlerine odaklanmanın onların yaşam kalitesini arttıracaklarını söylemektedir. Bu sebeple pozitif niteliklere daha fazla önem verilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Güngör, 2017, s. 155).

2000'li yıllara kadar geleneksel psikolojik yaklaşımlarla insanların pek çok psikolojik rahatsızlığı için farklı tedavi, uygulama ve yöntemler geliştirilmiştir. Ancak bunların ötesinde insanların mutlu olması için, kendilerini daha doygun hissetmeleri için yeni bir anlayış gelişmiştir (Güngör, 2017, s. 155). Klinik psikologların büyük bir kısmı patolojik durumların tanılarına ve tedavilerine odaklanarak psikolojik sağlığa daha az önem vermiştir. Sosyal psikologlar daha çok ön yargılar, sanrılar, yanılsamalar ve fobiler ile ilgilenirken psikoanalitikçiler insanın hayvansı kimliği üzerinde durmuşlardır (Sheldo & King, 2020, s. 125). Ancak ruhsal ve fiziksel sağlığı olumlu bir konuma getirmek son derece önemlidir (Eryılmaz, 2017, s. 346).

Bireylerin hem ruhsal hem fiziksel sağlıklarını olumlu bir konuma getirmeleri için Martin Seligman ve Pesesschkian'ın ortaya koyduğu pozitif psikoterapide iyi oluş terapisine ve yaşam kalitesi terapisine bakıldığında bireyin en iyi versiyonuna ulaşması için öz disiplini temel alan bir karaktere de sahip olması gerektiği görölmektedir (Eryılmaz, 2017, s. 347).

Psikolojik iyi oluş, psikolojik açıdan genişleme büyüme anlamına gelmektedir. Bireyler ancak kendilerini kabul ederek, çevreleri ile olumlu ilişkiler kurarak, özerkliklerini arttırarak ve potansiyellerini geliştirerek bunu sağlayabilmektedir. Öznel iyi oluş ise bireylerin yaşamdan aldıkları hazları ve duyumları kendilerini öznel açıdan iyi hissetmek için kullanmalarıdır. Bu noktada bireylerin hem psikolojik iyi oluşlarını, hem de öznel iyi oluşlarını olumlu bir noktaya getiren müdahale gerekmektedir (Eryılmaz, 2017, s. 351). İyi oluş psikoterapisinin kişisel büyüme alt boyutunda bireylerin kendi potansiyellerini gerçekleştirerek birey olması üzerinde durulmuştur. Well being de denilen bu durum sadece olumlu duyguların ve mutluluğun oluşması üzerine değil düzenli çalışma, sağlıklı alışkanlık edinme, öfkeyi kontrol edebilme, kararlı olabilme gibi içsel disiplin unsurlarını da içerisinde barındırmaktadır (Eryılmaz, 2017, s. 354,355).

Pozitif psikoloji terapilerinden yaşam kalitesi terapisinde bulunan 16 alan; sağlık özsaygı, yaşam amaçları ve değerler, para, iş yaşamı, oyun boş zamanların değerlendirilmesi, öğrenme, yaratıcılık, yardım, sevgi ve yakın ilişkiler, arkadaşlar, çocuklar, akrabalar, ev, komşular ve toplum; her birinde yüksek standartlı bir yaşam amaçlanmaktadır. Bu amaca ulaşmak için de öz disiplini yüksek bir karaktere ihtiyaç bulunmaktadır (Eryılmaz, 2017, s. 355).

Pozitif psikoterapide insanların sahip olduğu iki önemli kapasite vardır. Bunlardan ilki sevmeye, diğeri de bilme kapasitesidir. Düzen, temizlik, dakiklık, kibarlık, dürüstlük, güvenilirlik, tutumluluk, itaat, adalet ve sadakat gibi yetenekler bilme kapasitesi ile alakalıdır. Sabır, zaman, sevgi, güven, inanç, umut, ilişki ve yumuşaklık ise sevmeye kapasitesi ile alakalıdır (Eryılmaz, 2017, s. 357). Bu yeteneklerin geliştirilmesi ve dengede kalabilmesi için de yine içsel bir disiplin yapısına ihtiyaç bulunmaktadır.

Pozitif psikolojide ve pozitif terapidde öz disiplin, müstakil bir şekilde hedef bir boyut olarak ifade edilmese de bireylerin psikolojik iyi oluş ve iyi oluş halleri için süreç içerisinde aktif olarak rol oynayan önemli etmenlerden bir tanesidir.

Günümüz psikologlarından Cloude Robert Cloninger, ikiz aile araştırmaları, boylamsal gelişim araştırmaları, kişilik yapısına ilişkin psikometrik araştırmalar ile insan ve hayvanlarda koşullanma ve öğrenme üzerine nörofarmakolojik ve nöroanatomik araştırmalardan elde edilen bilgileri sentezleyerek bir kuram ortaya koymuştur (Gölmez, 2024b, s. 310). Cloninger'ın kişilik modelinde mizaç ve karakterin gelişimi hiyerarşik bir sıra içerisinde (Gölmez, 2024b, s. 311). Cloninger'a göre kişilik, kalıtsal olarak mizaç ve karakter özelliklerinin sosyokültürel öğrenme ve bireye özgü yaşam olaylarının doğrusal olmayan bir biçimde etkileşimi sonucu oluşur. Karakter ise mizacın düzenlediği algıları, çağrışımları ve duyguları kontrol ederek mizacının çevreye uyumunu sağlar. Mizaç ve karakter arasında bir ilişki vardır, mizaç fark edilen şeyleri düzenler karakter ise yorumlar ve kişiye göre

anlamını değiştirir. Bu etkileşim sonucunda ise tüm deneyimler hem mizacın hem de karakterin ürünü olur (şengllendi & Yılmaz, 2023, s. 100).

Cloninger'ın psikobiyolojik modelinin mizaç boyutunun alt boyutu olan sebat, engelleme, yorgunluk ve aralıklı pekiştirilmeye rağmen davranışın sürekliliğindeki kalıtsal bir yanlığı ve eğilimi göstermektedir (Arkar, 2004, s. 29). Sebat seviyesi yüksek olan kişiler, çok alışkan, mükemmeliyetçi, azimli, hırslı, kararlı, çalışmada ısrarcı, kendilerini tükenme sınırlarına kadar yoran, her zaman daha fazlası için gayret eden bir yapıdadırlar. Başarı için büyük fedakrlıklar yapabilir ve bu hususta işkolik davranabilirler (Glmez, 2024b, ss. 318-319). Bu zellikler ancak öz disiplini yüksek bireylerde ortaya çıkmaktadır.

Cloninger'a göre kişiliğin çekirdeğinin ikinci kısmı olarak nitelendirilen karakterin alt boyutları kendini yönetme, iş birliği yapma, kendini aşma boyutları da öz disiplinin etkilerinin grldğu karakter özellikleridir. Kendini yönetme, özerklik, beceriklilik, kişinin sorumluluk alması, amaç belirlemesi, sorun çözme becerisi ve kendini kabullenmesiyle ilgilidir. Bu boyutta yüksek puan alanlar beceriklilik, sorumluluk ve gerçekçilikle; düşük puan alanlar ise güvensizlik, sorumsuzluk ve sulayıcılıkla ilişkilendirilir (Bayad, 2020, s. 41). Kısaca kendini yönetme bireyin iradesi ile ilgilidir. Cloninger'a göre kendini yönetme becerisi bireyin olgunluğunun temel göstergesidir. Bu sebeple kendini yönetme becerisi gelişmemiş bireyler, karakter gelişimi olarak olgunlaşmamış veya kişilik bozukluğu oluşmuş kişiler olarak tanımlanır (Glmez, 2024b).

Karakterin diğer bir boyutu da iş birliği yapmaktır. İşbirliği, bireyin yardımsever olma ve empati yapabilme kapasitesidir. Bireyin diğer insanların varlığını kabul edebilmesi ve onlarla özdeşleşme yapabilmesi yeteneği olarak ifade edilir. İş birliği karakterin yargısal ve değerlendirici bölümlerine karşılık gelmektedir (Zihni amur, 2016, s. 17,18).

Kendini aşma yaratıcı ve ruhsal bir bakış açıcı geliştirmeyi gerektiren bireysel benliğin de ötesinde olan aşkın varlıkla özdeşleşerek öz farkındalık oluşturmak ve kendini evrenin bir parçası olarak görme ile ilgilidir. Kendini aşma boyutundan yüksek puan alan bireyler, anlayışlı, alağgnll ve adilken; düşük puan alanlar, materyalist, kontrol, pratik, gösterişe düşkün ve olumsuzlukları kabullenmekte zorlanan kişilerdir (Glmez, 2024). Bu tecrübeyi yaşamak içinde süreç içerisinde bireyin disiplini karakterine yerleştirmesi gerekmektedir.

2. z Disiplin Din ve Dindarlık

2.1. Dinlerde z Disiplin

z disiplin, bireyin anlık hazlardan, nefsi arzulardan uzaklaşarak her durumda doğru olana yönelmesi hali olarak görülmektedir. Ancak bu insana doğuştan verilmiş bir yetenek değildir. Dolayısıyla z disiplin kişinin hem iradesini hem de ruhunu eğitime süreci olarak görülmektedir. Dinler bu noktada ibadet, ahlak kuralları, nefis terbiyesi, sabır, şükür gibi birçok unsurla öz disiplinin oluşturulması yönünde emirler vermektedir. Semavi her dinde nefis terbiyesinden söz edilmektedir.

Hristiyanlıkta nefsin çarmıha gerilmesi, Mesih gibi hayat yaşama vurgusu, nefsi arzulara karşı dik bir duruş sergileme, rahiplik görevi gibi dini etmenler öz disiplin kazanma yönünde İncil'de bulunan ayetlerin konularındandır. Bu ayetlerden bazıları şu şekildedir:

İncil'in Timoteos bölümü 1/7 ayetinde "Çünkü Tanrı bize korkaklık ruhu değil, güç, sevgi ve özdenetim ruhu verdi." denilmektedir. Bu ayette, ruhun korku ile değil, manevi olarak verilen güç, sevgi ve özdenetim gibi niteliklere sahip olduğu anlatılmaktadır.

Dolayısıyla özdenetim, insanın manevi yönü olan ruhunun bir meyvesi olarak görülmekte ve Hristiyan yaşamının temel öğelerinden biri olarak nitelenmektedir.

İncil'in Galatyalılar bölümü 5/22-23 ayetlerinde ise "Ruh'un ürünü ise sevgi, sevinç, esenlik, sabır, şefkat, iyilik, bağlılık, yumuşak huyluluk ve özdenetimdir." denilmektedir. Bu ayette de öz disiplinin önemi vurgulanarak ruhun özel bir meyvesi olduğu ifade edilmektedir.

İncil'in Korintliler bölümü 9/25-27 ayetlerinde "Yarışa katılan herkes kendini her yönden denetim altında tutar. Böyleleri bunu çürüyüp gidecek bir defne tacı kazanmak için yaparlar. Bizse hiç çürümeyecek bir taç için yapıyoruz. Bunun içindir ki, amaçsızca koşan biri gibi koşmuyorum. Yumruğumu havayı döver gibi boşa atmıyorum. Müjde'yi başkalarına duyurduktan sonra kendim reddedilmemek için bedenime eziyet çektirip onu köle ediyorum." ifadesi yer almaktadır. Bu ifadede Pavlus'un ruhani yaşam ile spor disiplini arasında bir benzerlik bulunduğunu ifade etmektedir. Pavlus'un bu ifadesine göre de fiziksel olarak kendini denetim altına almak, manevi bir yolda ruhsal başarı için bir örnektir ve önemlidir. Dolayısıyla Pavlus'un bu yaklaşımına göre ruhsal gelişim için de disiplinli olma, kendini kontrol altında tutma gibi özelliklere sahip olmak gerektirdiğini göstermektedir.

İncil'in Titus bölümü 2/11-12 ayetlerinde "Çünkü Tanrı'nın bütün insanlara kurtuluş sağlayan lütfu ortaya çıkmıştır. Bu lütuf, tanrısızlığı ve dünyasal arzuları reddedip şimdiki çağda sağduyulu, doğru, Tanrı yoluna yaraşır bir yaşam sürebilmemiz için bizi eğitiyor." denilmektedir. Yaratıcının insanlar üzerindeki nimetleri sınırsızdır ve O'nun lütfu, sadece bağışlama yönünde değil, aynı zamanda insanı yaşamı boyunca daha olgun bir noktaya ulaşması için bir anlamda eğitmesidir. Özdenetim bu noktada devreye giren ve eğitimin önemli bir yönünü oluşturan unsurdur. Bu ayetten de Tanrı'nın lütfu için sadece af etmekten söz etmek az kalacaktır buna ilave olarak kişilerin geleceğini de şekillendirmesine yardımcı olacak hasletler de vermiştir denilebilir.

Yahudiliğe bakıldığında kendi geleneklerinde bulunan iyi eğilim ve kötü eğilim anlayışı kişinin nefis mücadelesini de içine alan bir iç mücadele olarak karşımıza çıkmaktadır. Tevrat'ta geçen emirler, oruçlar, helal ve haram olan şeyler kişinin kendisini disipline etmesi ve arındırması yönünde hizmet etmektedir.

Yahudilik dininin kitabı olan Tevrat'a bakıldığında da İncil'dekine benzer bilgilere rastlanmaktadır. Tevrat'ta öz disiplin ya da kendine hâkimiyet meselesi, hem bireysel ahlâk hem de Tanrı'nın emirlerine uyma ve sadakat gösterme açısından önemli bir yer tutmaktadır. Konu ile ilgili bazı ayetler şunlardır:

Tevrat'ın Özdeyişler bölümü 16/32 ayetinde “Sabırlı kişi yığıttan üstündür, kendini denetleyen de kentler fethedenden üstündür.” cümlesi geçmektedir. Bu ayette görülüyor ki bir kişinin duyguları kontrol edebilmesi fiziksel bir güçle zafer kazanan bir savaşçıdan daha üstün bir noktadadır. Gerçek kahramanlık denilen meselenin asıl olanı içsel disiplini sağlama ve öfke kontrolünü yapma ile ortaya konulmaktadır.

Tevrat'ın Özdeyişler bölümü 25/28 ayetinde "Kendini denetlemeyen kişi, surları yıkılmış kente benzer." ifadesi bulunmaktadır. Bu ayetten yola çıkılarak, özdenetimi olmayan birinin savunmasız kaldığı, her türlü tehlikeye açık hale geldiği söylenebilir. Öz disiplin, bireyin hem dünyevi hem de manevi hayatında güvenliğini sağlayan bir olgudur. Kişinin disiplinsizlik hareket etmesi, kişiyi içsel ve dışsal tüm tehlikelere karşı açık hale getirmektedir.

Tevrat'ın Yaratılış bölümü 39/7-10 ayetlerinde Yusuf'un, Potifar'ın karısının ayartmalarına karşılık, “Nasıl böyle büyük bir kötülük yapıp Tanrı'ya karşı günah işlerim?” demesi, Yusuf'un hem Tanrı'ya karşı korkusunu hem de kişilik olarak bir öz disiplininin olduğunu göstermektedir. Yusuf'un bu tavrı son derece önemlidir. İmanlı insanların etraflarındaki çeldiricilere, ayartılara hatta kendi arzu ve isteklerine karşı nasıl bir tavır takınması gerektiğini göstermektedir.

Tevrat'ın Yasa'nın Tekrarı bölümü 6/6-7 ayetlerinde “Bugün size verdiğim bu buyrukları aklınızda tutun. Bunları çocuklarına belletin...” ifadesi yer almaktadır. Ayete göre Tanrı'nın buyruklarını sürekli hatırlamak ve öğretmek Tanrı'nın buyruğudur. Öz disiplin ise Tanrı'nın buyruklarını günlük hayatın bir parçası haline getirmede önemli bir etkidir.

Tevrat'ın Mezmurlar bölümü 119/9-11 ayetlerinde “Genç insan yolunu nasıl temiz tutar? Senin sözünü tutarak. Bütün yüreğimle sana yöneliyorum... İzin verme buyruklarından sapmama.” ifadesi geçmektedir. Tanrı'nın sözünün içselleştirilmesi, günaha karşı direnmede insanı kuvvetli hale getirmektedir. Tanrı'nın buyruklarına uymak, sadakat göstermek öz disiplinin yaşamdaki rolünü ortaya koymaktadır. Öz disiplin Tanrı ile kurulan ilişkiyi sürdürmek, bireysel bir ahlak geliştirmek için de büyük bir öneme sahiptir.

İncil ve Tevrat'ta geçen ayetlere bakıldığında öz disiplinin bireyin hayatında önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Öz disiplin sadece ahlaki bir kavram olarak değil aynı zamanda manevi olgunluğa ulaşma yolunda da bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2. İslam'da Öz disiplin

İslam'da öz disiplin; Kur'an-ı Kerim, hadisler ve İslam ahlakı açısından son derece önemli bir konudur. İslam'ın ana kaynakları çerçevesinden bakıldığında öz disiplin; bireyin kendisine hâkim olması, iradesini kullanarak yanlışlardan uzak kalması, sebat edebilmesi, sabırlı olabilmesi ve Allah'a yakınlaşmak için çabalaması anlamlarına gelmektedir.

Öz disiplin, ibadetlerin yerine getirilmesi, kişinin nefsinin kontrol edebilmesi, başa gelen kötü bir duruma sabredebilmesi gibi durumlarda önemli bir yere sahiptir. Öz

disiplin; çalışmada namaz ve düzenli ibadet, oruç ve nefis terbiyesi, sabır ve irade, nefis ile mücadele ve tasavvuf ile nefis mertebeleri konularında ayetler ve hadisler bağlamında incelenecektir.

İslam'da öz disiplin, bireyin nefisini kontrol etmesi, sabır göstermesi ve Allah'ın emirlerine uygun bir yaşam sürmesi anlamında önemli bir kavramdır. Kur'an-ı Kerim'de öz disiplin kelimesi doğrudan geçmese de, bu kavramı destekleyen birçok ayet bulunmaktadır. Bu ayetlerden bazıları aşağıda verilmektedir.

Allah-u Teâla İnsan Suresi 24. ayette “Rabbin hükmünü verinceye kadar sabret. Onlardan hiçbir günahkâra ve nankör kâfire itaat etme.” buyurmaktadır. Ayet-i kerimenin Rabbinin hükmüne sabret kısmında kişinin arzularına, öfkesine, aceleciliğine ve zaaflarına karşı sabırla sağlam durması gerektiği telkin edilmektedir. Bu da öz disiplinin, kararlılık, nefsi hâkimiyet altına alma yönünü göstermektedir. Ayetin, onlardan hiçbir günahkâra ve nankör kâfire itaat etme, bölümünde ise kişinin imanına ve iradesine zarar verebilecek dış etkilere karşı duruşunun önemine vurgu yapmaktadır.

Maide Suresi 100. ayet-i kerimede “Resulüm! Pis ve murdar olan şeylerin çokluğu seni hayrete sevk etse bile: “Pis ve murdar olanla temiz ve hoş olan asla bir değildir” de. Öyleyse ey selim akıl sahipleri, Allah’a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.” buyurulmaktadır. İnsanın nefsinin arzu ettiği her şeye boyun eğmemesi, insanların çoğunun tercih ettiği yanlış bir şeyi tercih etmemek ve doğru olanı görüp tercih edebilmek son derece önemlidir ki bunu gerçekleştirmek için kişide bir öz disiplinin olması gereklidir.

Ra’d suresi 28. ayet-i kerimede Allah-u Teâla “Onlar, iman eden ve kalpleri de daima Allah’ı hatırlayıp anmakla doyunluk ve huzura eren kimselerdir. Haberiniz olsun ki, kalpler ancak Allah’ı hatırlayıp anmakla doyunluk ve huzura erer.” buyurmaktadır. Zikrin kalbin huzurunu sağlaması ve irade olarak insanı güçlendirmesi öz disiplinin kaynağına vurgu yapmaktadır. Fahreddin er-Razi’nin Tefsir-i Kebir (Mefâtihu’l-Gayb) eserinde kalbin tatmini için zikir ve nefis terbiyesinin önemine değinmiş ve nefsin azgınlıklarını törpülemek için disipline bir duruş sergilemek gerektiğini belirtmiştir.

Allah-u Teâla Bakara suresi 286. ayet-i kerimede “Allah, kimseyi gücünün yetmeyeceği şeyle sorumlu tutmaz. Herkesin yaptığı iyilik kendi yararına, işlediği günahlar da kendi zararınadır. O müminler, niyazlarına şöyle devam etiler: “Rabbimiz! Unutur veya hata edersek bizi cezalandırma! Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme! Rabbimiz! Kaldıramayacağımız şeyleri de bize yükleme! Günahlarımızı affet, bizi bağışla, bize merhamet et! Sen bizim sahibimiz ve yardımcımızsın. Kâfirler gürûhuna karşı bize yardım eyle!” demektedir. Ayette kişisel sorumlulukta, iradesinden, nefsi terbiyeden ve maneviyatını güçlendirmenin üzerinde durulmaktadır. Allah her kulunu fiziksel, zihinsel ve ruhsal gücüne göre sorumlu kılmıştır. Bu da kişinin nefisini zorlayarak değil, istikrarlı bir şekilde terbiye etmesini gerektirir ki bu da öz disiplin ile sağlanacaktır. Öz disiplin, içsel bir denetimdir ve kişiye sorumluluk bilinci yüklemektedir. Ayet-i kerimenin “Herkesin kazandığı iyilik kendi yararınadır, yaptığı kötülük de kendi zararınadır”

bölümü ise içsel denetimin yani öz disiplinin sonuçları bakımından ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Bakara suresi 183. ayet-i kerimede Allah-u Teâla “Ey iman edenler! Sizden öncekilere farz kılındığı gibi oruç tutmak size de farz kılındı. Umulur ki böylece günah ve fenalıklardan korunursunuz.” buyurmaktadır. Bu ayet-i kerimede ise oruç ibadetinin temel gayesinin nefsin arzu ve eğilimlerine karşı kişinin kontrol mekanizmasını güçlendirmek olduğu belirtilmiştir. Oruç ibadeti yeme-içmeyi, şehvi arzuları belli bir zaman için terk ettirerek fiziki bir disiplin, açıklıktan kaynaklı sınırlı ve sabırsız haller için duygu kontrolü sağlayarak psikolojik disiplin ve kişinin bütün uzuvlarıyla günahlardan uzak kalmasını sağlayarak da ahlaki bir disiplin oluşturur. Bu açılardan bakıldığında oruç ibadeti kişinin öz disipliniyi sağlaması açısından çok yönlü fayda sağlamaktadır.

Şura suresi 37. ayette Allah-u Teâla “Onlar, büyük günahlardan ve zina, fuhuş gibi hayâsız çirkin işlerden kaçınırlar. Kızdıkları zaman öfkelerini yutup kusurları bağışlarlar.” buyurmaktadır. Zina, fuhuş gibi iffetsiz ve hayâsız işlerden kaçmak yalnız dışsal denetimle değil içten gelen bir öz disiplin ile gerçekleşecektir. Bu ayet-i kerimeden de anlaşıldığı üzere böyle kötü işlere ulaşma imkânı var iken hayır diyebilmek sağlam bir irade ve yüksek bir öz disiplin gerektirmektedir. “Kızdıkları zaman öfkelerini yutup kusurları bağışlarlar.” kısmı ise Fahreddin er-Razi’nin Tefsîr-i Kebîr (Mefâtîhu’l-Gayb) eserinde insanın öfkeye kapıldığı anlarda affı tercih etmesi, aklın nefse galip gelmesidir ve bu galibiyet, sadece dış davranışı değil, iç dünyayı da terbiye etmeyi gerektirir şeklinde açıklanmaktadır.

Asr suresi 1-3. ayetlerde “Asra yemin olsun ki, İnsan gerçekten ziyandadır. Ancak iman edip salih ameller yapanlar, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve birbirlerine sabretmeyi öğütleyenler müstesna!” ifadeleri geçmektedir. Ayette ilk olarak Allah-u Teâla’nın önemle kullarına söylediği zaman kavramı geçmektedir. Zaman, disiplinin temel taşlarından birisidir. Kişinin vaktini planlaması, kıymetini bilmesi, anlamını idrak etmesi son derece önemlidir ki Yüce Yaradan bunun üzerine yemin etmiştir. Zamanını hoyratça harcayan kişi öz disiplininden yoksun demektir. Ayetin devamında kişinin gaflette olması, nefesine uyması kişiyi zarara uğratacak bir durum olarak sunulmuştur. Ancak öz disiplini kavramış ve hayatını ona göre yaşayan, inançta, iyilikte ve hayırda kararlı olan, etrafına da bu doğruyu yayan bir kişi kurtuluşa erecektir.

Allah-u Teâla Lokman suresi 17. ayet-i kerimede “Evlâdım! Namazı dosdoğru kıl, iyiliği emret, kötülükten sakındır ve bu uğurda başına gelecek musibetlere sabret. Çünkü bunlar azim ve kararlılık gerektiren mühim işlerdir.” buyurmaktadır. Ayette Hz. Lokman’ın oğluna verdiği öğütler kişiliğin inşası, kişinin ahlaki duruşu ve öz disiplin bağlamında son derece önemlidir. Namaz ibadeti hem öz disiplin geliştirmeyi hem de iradeyi kuvvetlendirmeyi sağlamaktadır. Namaz bireyin hayatına bir düzen, plan, kontrol katar. Ayrıca ayette kişi ahlak olarak da sosyal anlamda sorumlu tutulmuştur. Bu da ancak sağlam bir iç disiplin ile sağlanacaktır. Başa gelen kötü işlere sabretmek ise zorluk anında bile dengeyi korumak demektir. Lokman (a.s.) bu öğütleri kararlı, sabırlı, sağlam karakterli ve öz disiplini yüksek bir insan profili oluşturmaktadır.

Şems suresi 9. ayet-i kerimde "Nefsini maddi ve manevi kirlerden temizleyen kesinlikle kurtuluşa erecektir." buyurulmaktadır. Bu ayet-i kerimde ise kişinin gerçek kurtuluşunun sadece dış davranışlarını ıslah ederek değil aynı zamanda iç dünyasını, arzu ve niyetlerini de terbiye ederek ulaşabileceği vurgulanmaktadır. Kişiye yön veren şehvet, heva, heves ve gaffet içsel dürtülerdir. Bunları kontrol altına almak ise öz disiplinin kuvvetli olması ile sağlanacaktır.

Bakara suresi 45. ayet-i kerimde "Sabır ve namazla Allah'tan yardım isteyin. Şüphesiz bu, huşu sahiplerinden başkasına ağır gelir." buyurulmaktadır. Yine bu ayet-i kerimde de öz disiplinin iki önemli kolu olan namaz ve sabrın önemi vurgulanmıştır. Sabır yalnızca zor anlarda musibetlere karşı gösterilecek bir tavır değildir. Kişi ibadetlerini yerine getirmede, günahlardan kaçınmada da sabır göstermelidir. Bunlar kişiyi duygu, maneviyat ve ahlak olarak güçlendirecektir. Namazın düzenli kılınması, namazdaki dikkat ve yönelme de insanı eğitir. Sabır ve namaz insanı disipline etmektedir.

Naziat suresi 40-41. ayetlerde Allah "Kim Rabbinin makamından korkar ve nefsinin kötü arzularından alıkoyarsa, şüphesiz cennet onun varacağı yerdir." demektedir. İnsan psikolojisinde öz disiplini sağlamak için önemli bir motivasyona ihtiyaç vardır. Ayete göre bu motivasyon kimse görmese de gören, kimse duymasa da duyan, kimse bilmese de bilen Allah var ve O her şeyi görür, işitir, bilir düşüncesidir. Bu durum da kişinin iç denetimini en üst seviyeye çıkarmaktadır. Nefsi anlık hazlardan, sınırsız arzularından uzak tutmak insan için çok zor bir durumdur. İnsanın nefsi kolay olanı, haz vereni ister. Bu noktada dur diyebilmek gerçek bir öz disiplinin göstergesidir.

Kur'an-ı Kerim'in pek çok ayetinde kişinin kendini disipline edebilmesi ve bu durumu koruyabilmesine yönelik ifadeler vardır. Yüce din İslam'ın peygamberi Hz. Muhammed Mustafa (s.a.s)'in de öz disiplinin ne derece önemli olduğuna dair kaynaklarda yer almış pek çok sözü mevcuttur. O (s.a.s.) hem sözlü beyanlarıyla hem de yaşantısında nefis terbiyesi, sabır, öfke kontrolü, iç denge ile ilgili Müslümanlara örnek olmuştur. Bu hadislerden bazıları aşağıda verilmektedir.

Buhari ve Müslim'de geçen bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Kuvvetli pehlivan, güreşte rakibini yenen değil, öfkelendiği zaman nefesine hâkim olandır." (Buhârî, Edeb, 76.6114; Müslim, Birr, 30.107). Hz. Muhammed (s.a.s.) öz disiplinin en kritik alanlarından bir olan öfke kontrolü ile ilgili sözü manevi irade gücünün önemini ortaya koymaktadır. Gerçek gücün fiziki bir güç olmadığını, asıl üstünlüğün iç denetim ve duygusal irade olduğunu Hz. Peygamber vurgulamaktadır. Hadis-i şerifte Hz. Muhammed (s.a.s.) nefse hâkimiyet, öfke kontrolü ve duygusal zekâ gibi öz disiplini ortaya koyan birçok özelliğin önemine çarpıcı bir benzetme ile dikkat çekmiştir.

Buhari ve Müslim'de geçen diğer bir hadis-i şerifte Hz. Muhammed (s.a.s.) "Sabır, musibetin ilk anında gösterilendir." demiştir (Buhârî, Cenâiz 41.1302; Müslim, Cenâiz, 8.14). İslam'da sabır anlayışı öz disiplin bağlamında çok önemlidir. Sabrın kıymeti ilk anda verilen tepkiye göre belirlenmektedir. Bu durum öz disiplinin sağladığı irade kontrolü ve bilinçli davranmanın bir sonucudur. Musibetin ilk geldiği andaki verilen tepki, nefsin hazırlıksız olduğu andır. Kişinin ilk anda iradesini

kontrol edebilmesi ve bilinçli bir tepki verebilmesi kendini disiplin altına almış bir ruh ile mümkün olabilmektedir.

"Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimse ya hayır söylesin ya da sussun." hadis-i şerifi Hz. Muhammed (s.a.s.)'in hem Buhari de hem de Müslim'de geçen sözlerinden birisidir (Buhârî, Edeb 31.6019; Müslim, İmân, 19.74). Bu hadiste Hz. Peygamber dili kontrol edebilmenin, terbiyeli konuşmanın ve bilinçli bir susmanın çok ehemmiyetli olduğunu belirtmektedir. Hadiste öz disiplin hususunda en çok ihmal edilen söz disiplinine de vurgu yapılmaktadır. Hz. Peygamber inancın da davranışsal bir sorumluluk getirdiğini 'Allah'a ve ahiret gününe iman eden ' sözıyla belirtmektedir. Ayrıca konuşan bir kişi konuşmalarında kendini ortaya koyması; öz disiplini sağlam olmayan bir kişinin boş konuşması, gıybet etmesi, kalp kırması vs. gibi durumlar olarak ortaya çıkmaktadır. Hz. Muhammed (s.a.s.) bu durumda da susma disiplini aktif bir içsel direnç olarak sunmaktadır. Kişinin öfkeliyken kendisini tutması, kendi çıkarları söz konusu olduğunda nefsin çıkarlarına yönelik konuşmaması çok önemli içsel bir disiplin gerektirmektedir.

Hız. Âişe (r.anhâ) rivayet ediyor: "Peygamber (s.a.v) gece namazına kalkar, ayakları şişinceye kadar namaz kılardı." Kendisine: "Ey Allah'ın Resulü! Allah senin geçmiş ve gelecek bütün günahlarını bağışlamıştır. Neden kendine bu kadar zahmet ediyorsun?" denilince: "Şükreden bir kul olmayayım mı?" buyurdu (Buhârî, Teheccüd 6.1130; Müslim, Sıfatü'l-Kıyame 18.79). Hz. Muhammed (s.a.s.) zorunlu olmayan bir ibadete devam etmesi iradi bir disiplini; bedeni zorlansa da, nefsi dinlenmek istese de kolay olanı değil kıymetli olanı tercih etmesi ruhi bir disiplini göstermektedir. "Şükreden bir kul olmayayım mı?" sözıyla de öz disiplinin önemli bir boyutunu göstermektedir ki o da kişinin sadece günah korkusuyla değil aynı zamanda şükür duygusuyla da hareket etmesidir. Öz disiplinin kaçma yerine tercihte bulunma tavrı olması, nefsin boyunduruğu altına girmek yerine bununla baş etmesi şeklinde algılamak gerekmektedir.

"Oruç bir kalkandır. Sizden biriniz oruçlu iken kötü söz söylemesin, kavga etmesin. Biri ona sataşırse 'Ben oruçluyum' desin." hadis-i şerifi kişinin öz disiplini oluşturmada oruç ibadetinin rolünü anlatmaktadır (Buhârî, Savm 9.1904; Müslim, Sıyâm 29.163). Özellikle günlük hayatta öz disiplinin davranışa yansıyan öfke kontrolü, söz kontrolü, tepki kontrolü ve nefis kontrolü gibi boyutları üzerinde orucun etkisi büyüktür. Oruç ibadeti yalnızca bir aç kalma durumu değil aynı zamanda bir öz disiplin eğitimidir. Kişiyi, günah, dünyalık heva ve heveslerden de nefsi dizginleyerek korumaktadır. Oruç, öfke gibi duygusal kontrolün gittiği anlarda kişiyi öz disiplin içinde kalmaya davet etmektedir. Kişiyi tepkisini kontrol etmeye yönlendirmektedir. İmam Nevevî'nin bu hadis üzerine "Oruçlunun kendini tuttuğu her an, onun sabır kuvvetini ve nefsi üzerinde kurduğu hâkimiyeti gösterir." sözü orucun öz disiplin üzerindeki etkisi üzerine vurgu yapmaktadır. Orucun hakiki mahiyette göze, kulağa, dile, kalbe de tutturulması kişinin yüksek bir öz disiplin kazanmasına olanak sağlayacaktır. İnsanoğlu yaratılışı gereği hem cismani hem de ruhani yönü olan bir varlıktır. İnsanın bu iki yönünü dengede tutması dünya imtihanı gereğidir. Kişinin nefsini kontrol altına alması, terbiye etmesi bu dengeyi sağlamaya yöneliktir. Öz disiplin olarak da ifade edilen bu iç denetim, irade, İslam'ın tasavvufi terbiyesi aynı amaca hizmet etmektedir.

Mutasavvıflara göre nefsini bilmek, insanın içindeki kötü huy ve arzuları (gazap, kibir, haset, şehvet vb.) terk edip, bunların yerine İslâm'ın öğütlediği güzel ahlaklarla ahlaklanmasıdır (Kuşeyri, 1981, s. 181).

Tasavvuf geleneğinde de nefsin isteklerine karşı koyma, heva ve hevese boyun eğmeme, kalbi ve ruhu arındırma yolculuğu seyr-i suluk yoluna giren kişinin de amacıdır. Tasavvuf kişinin sadece ilim öğrenmesine, marifet ehli olmasına değil aynı zamanda bu marifeti taşıyabilecek ahlaki ve iradi bir duruş sergilemesine de hizmet etmektedir. Bu bağlamda tasavvuf, öz disiplinin sağlanmasını temel almaktadır.

Tasavvufta insanın benlik aşamalarını ifade nefis mertebeleri ve buradan hareketle kişinin kendini eğitmesi öz disiplinin de oluşmasını sağlamaktadır. Kur'an-ı Kerim'de de söz edilen nefis mertebeleri yedi tanedir.

Nefs-i Emmare: İnsan benliğinin en düşük, ilkel halidir. Egoist, hazzı, kendini düşünen ve içsel gözlem ve disiplinden yoksun bir yapıya sahiptir.

Nefs-i Levvame: Kötü hareketlerden tam olarak kendini arındıramamış olan nefistir. Kötülüğe, hazza ve şehvete yönelim vardır ancak bu işler yapıldıktan sonra pişmanlık duygusunu da hissetmek bu nefis mertebesinin karakteristik özelliğidir.

Nefs-i Mülhime: Kötülükten sakındırma yeteneği kazanan nefistir. Bu aşamada aşk, kanaat, alçak gönüllülük, sabır, tahammül, iyi zanda bulunma, özürleri kabul etme gibi özellikler mevcuttur. Bu davranışlar oto kontrol geliştirmeye ve alışılmış bilincin ötesine geçmeye olanak sağlamaktadır.

Nefs-i Mutmaine: Allah'ın varlığını sürekli akılda tutarak alışılmış bilincin ötesinde tatmin olmuş bir benliktir. Cömertlik, bağışlama, huzur gibi hasletler bu mertebenin özelliğidir.

Nefs-i Radiye: Hangi şartlar altında olursa olsun Allah'tan gelen her şeye rıza gösteren nefis mertebesidir.

Nefs-i Mardiyye: Kararlarını ve davranışlarını kanaatkâr olmak üzerine inşa eden nefistir. Allah'ın rızasını kazanmış, kişinin Allah'tan razı olduğu, Allah'ın kişiden razı olduğu haldir.

Nefs-i Kamile: Tamamlanmış, bütünlüğe kavuşmuş benlik olarak tanımlanmaktadır. Bu mertebe sır makamına ermiş peygamberlere verilen makamdır (Yılmaz, 2015, s. 304).

Nefsin arındırılması hususunda tasavvuf ehli riyazet, mücahede, halvet, hizmet gibi metotlar kullanarak bireyi belli bir disiplin altına almayı amaçlamaktadır. Riyazet nefsin heva ve heveslerine karşı iradeli olma, onu dizginleme ve itaatkâr hale getirmeyi amaçlamaktadır. Bunun için de öz denetimi sürekli hale getirecek öz disiplini sağlayacak az yeme, az uyuma, az konuşma gibi kişiyi aktif bir çabayla eğitmektedir. Mücahede ise nefsin iç dünyasındaki yönelişlerine karşı manevi dik duruş sergilemektir. İslam tasavvufunda hakikate ulaşmak için nefsin arındırılması, arzu ve şehvetin kırılması, duyguların dizginlenmesi gerekmektedir. Mücahede de bu hedefe gitmede çok önemli bir yoldur. Halvet; inziva, tek başına kalma, yalnızlık gibi anlamlara gelmektedir. Halvete çekilmenin amaçları arasında ibadet etme, Rab

ile bağ kurma olsa da sadece dini gerekçeler yoktur. Günaha dalmaktan korkan kişi de halvete yönelip kendisini inzivaya çekebilmektedir. Hizmet ise nefis terbiyesi metotlarından kişinin kendisini özverili bir şekilde adamasını ifade etmektedir (Yılmaz, 2015, s. 305,306,307,308,309).

İnsan, doğayı ve uzayı kontrol altına almaya çalışsa da kendi nefisini dizginleyemez. Terbiye edilmemiş nefis ne doyuma ulaşır ne de denetim altına girer. Onu kontrol etmenin yolu, İslam'ın öngördüğü manevî eğitimle mümkündür (Ayış, 2019, s. 565).

Tasavvufi düşüncede insanın manevi yönden yükselişini temsil eden nefis mertebeleri bir eğitim sürecini ifade etmektedir. Süreç içerisinde insan psikolojik ve ahlaki olarak değişmekte ve daha iyi bir hale dönüşmektedir. Öz disiplin ise nefis mertebeleri arasındaki geçişi sağlayan önemli bir unsurdur.

2.3. Din Psikolojisi Açısından Öz Disiplin

Kişilik teorileri ve araştırmaları ilahiyatın merkez araştırmalarında yer almasa da söz konusu bireyi anlamak ise kişilik psikologlarının ilahiyat ile beraber çalışacağı pek çok konu mevcuttur. Din ve psikoloji birbirlerinden farklı alanlardır, biri diğerine indirgenmemelidir ancak insanı anlamak için dini öğretilerin kılavuzuna ihtiyaç bulunmaktadır (Gürses, 2010, s. 17).

İnsan biyopsikososyal bir varlıktır ve kendisini meydana getiren parçaların toplamından her daim daha farklı ve daha büyüktür. Kişi hem doğuştan getirilen kalıtsal yanını ve mizacını hem de sonradan elde edilen terbiyesi, eğitilmesi, yetiştirilmesi ile kazanılan yönleri onun karakterini oluşturmaktadır (Gürses, 2010, s. 23).

Din ile herhangi bir psikolojik yapının üzerine yapılan bilimsel çalışmalar insanı anlama konusunda önemlidir. Gordon Allport'un dindarlık ölçeği bu alanda kalıcı bir etki yapmıştır. Allport'un tanımladığı iç güdümlü dindarlık ve dış güdümlü dindarlık bireyin dine bakış açılarını ve yaşamlarına dini nasıl ve ne kadar geçirdiklerini göstermektedir (Mehmedoğlu, 2004, s. 40,41).

İç güdümlü dindarlık bireyin bütün ihtiyaçlarını, arzularını, güdülerini bastırması ve bunların dini inançların ve hükümlerin güdümüne bırakılmasıdır. Bu tarz bir dindarlık benliğin hizmetinde olması nedeniyle dıştan gelen bir değer değildir. İlahi varlığın iradesine uygun bir biçimde insanı değiştiren, kişiyi aşan, geniş bir alana yayılan ve içten doğan bir değerdir. Bu tarzda müsamaha, saygı, başkalarına karşı iyi niyet, dini emir ve yasaklara riayet, ibadetlere devamlılık gibi hem pratik hem de gözlemlenebilir nitelikler vardır (Gürses, 2010, s. 27). İç güdümlü dindarlıkta amaç Allah'ı hoşnut etmekse de bu amaç için kişinin kendi arzularından vazgeçmesi ve bunu devam ettirebilmesi gerekir. Bu duruş da öz disiplin isteyen bir durumdur. Kişinin dini pratikleri yerine getirmesi, karakterindeki güzellikleri ortaya çıkartıp devam ettirmesi ancak öz disiplini gelişmiş bireylerde mümkündür.

Dış güdümlü dindarlar dini görüşlerini güvenlik, rahatlık, statü veya toplumsal destek almak için kullanmaktadır. Bu yönetime sahip insanlar dini bir argüman olarak kullanabilmekte ve dini görüşlerinden menfaat sağlayabilmektedirler. Dinin

bireyin insani arzu ve ihtiyaçlarını hizmet etme görevini yerine getirmesi bu eğilime sahip kişilerde dinin varlığının kısa bir zamanda gidebileceği anlamına da gelmektedir (Gürses, 2010, ss. 28-29).

Arvas (2016) yaptığı araştırmaya göre içsel dini motivasyon ile yaşam memnuniyeti ve öznel iyi olma hali arasında bir ilişki bulunmaktadır. Çalışmaya göre içsel dini motivasyona sahip kişilerin öznel iyi olma hallerinin güçlüye yakın pozitif bir ilişki içerisinde olduğu, yaşam doyumu ile içsel dini motivasyon arasında ise yine pozitif yönlü ve güçlüye yakın bir ilişki olduğu bulunmuştur (Balcı Arvas, 2016, s. 190,191).

İç güdümlü dış güdümlü dindarlık ile öz disiplin arasındaki ilişki üzerine bir araştırma yapılmamış olsa da iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık ile ruh sağlığı, kendine güven, özsaygı, kaygı üzerine yapılan çalışmalar göstermektedir ki iç güdümlü dindarlık bireyi pozitif anlamda etkilemektedir (Gürses, 2010, s. 31). Buradan hareketle kişinin öz disipline sahip olmadan iç güdümlü bir dindar olamayacağı açıktır. Zira kişinin sadece Allah'ın rızasını kazanmak için hayatı boyunca birçok şeyi sürekli, planlı ve düzenli yapması öz disiplinli olduğunun da göstergesidir.

Erzurumlu-Ceylan (2022)'de çocuklarda öz disiplin, bireysel sorumluluk, akademik başarı ilişkisini inceledikleri çalışmada; Amasya'da 20 öğrenci, 20 öğretmen ve 20 veliyle gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucuna göre öğrenci, öğretmen, velilerin görüşleri alınmış ve bireysel sorumluluk, akademik başarı ve öz disiplinin birbirleriyle ilişkisinin yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Ayrıca veli ve öğretmenlerin akademik başarılarının öğrencilerin öz disiplin ve bireysel sorumluluk gelişimine katkı sağladığına da ulaşılmıştır (Erzurumlu Ceylan & Erdem, 2022, s. 470,471).

Büyük Beşli denilen kişilik faktörleri arasında bulunan öz disiplin, ne kadar kontrol ve disiplin sahibi olduğumuzu ortaya koymaktadır. Öz disiplin boyutunda yüksek puan alanlar düzenli, planlı hareket eden kişilerdir. Düşük puan alanlar ise dikkatsiz, güvenilmez veya dikkati kolay dağılan kişilerdir. Bundan dolayıdır ki öz disiplin boyutunda düşük puan alanlar daha fazla trafik kazası yapmaktadır. Sorumluluğu, başarıyı belirleyici unsurlardan bir tanesi de öz disiplindir (Burger, 2006, s. 255).

Duckworth ve Seligman (2005), 198 çocukla gerçekleştirdiği çalışmada, okula devamlılık, ödevlere başlama zamanı, ödevlere harcanan vakit gibi sorumluluklarını yerine getirmede öz disiplinin zekâya oranla çok daha fazla yordayıcı olduğu ortaya konulmuştur. Araştırmanın dikkat çeken diğer bir sonucu ise çocukların, akademik başarısızlığın en büyük nedeninin öz disiplin eksikliği olduğudur (Duckworth & Seligman, 2005).

Sonuç

Yapılan araştırmalar göz önünde bulundurulduğunda öz disiplinin bireyin hayatını pozitif yönde etkileyen bir özellik olduğu sonucuna varılmıştır. Öz disiplinin bireyin

hem psikolojisi hem mizaç ve karakterin uygun bir şekilde oluşması hem de toplumsal yönü üzerinde pek çok etkisi olduğu görülmüştür.

Psikoloji tarihinde mihenk taşı olarak adlandırılan bazı önemli psikologlara göre de psikolojik olarak sağlıklı bir birey olma noktasında öz disiplin olmazsa olmazlardandır. Dinler de bu görüşü desteklemektedir. Semavi dinlere bakıldığında her dinin kendi metotlarıyla bireydeki öz disiplini geliştirmeye çalıştığı görülmüştür. Dinler bunu bazen bir ibadet ve ibadete devamlılıkla bazen irade kontrolünün önemini anlatarak bazen de nefsi arzu ve istekleri kontrol etmeyi kolaylaştırmaya dönük yollarla yapmaya çalışmaktadır.

Öz disiplinin, bireyin sadece bireysel ve sosyal hayatını değil aynı zamanda dini hayatını da etkilediği görülmüştür. İç güdümlü dindarların öz disiplininin daha yüksek olması bunu destekler niteliktedir. Bundan dolayıdır İslam kişinin içten bir güdü ile dine bağlanmasını istemektedir. Dini inancını yaşama ve dini ritüelleri devamlılık arz edecek şekilde yerine getirebilmek için de öz disiplin sahibi olmak gerekmektedir.

Kaynakça

- Arkar, H. (2004). *Cloninger'in psikobiyolojik kişilik kuramının türk örnekleminde sınanması* [Uzmanlık Tezi]. Ege Üniversitesi.
- Ayış, M. Ş. (2019). Nefis mertebelerinin psikolojideki karşılıkları üzerine bir değerlendirme: Robert frager örneği. *Süirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14), 547-567.
- Balcı Arvas, F. (2016). *Psikoloji din ve mutluluk* (1. Baskı). Emin Yayınları.
- Baran, H. (2022). Özdisiplin ve iş performansı ilişkisinde bilgi paylaşma eğiliminin aracılık rolü: Akademisyenler üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 13(30. YönOrg 2022), 126-139. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.1143974>
- Bayad, S. (2020). *Cloninger mizaç ve karakter özelliklerinin remisyonda depresif hastalarda soğuk ve sıcak bilişlerle ilişkisi* [Uzmanlık Tezi]. Celal Bayar Üniversitesi.
- Bitlisli, F., Dinç, M., & Çetinceli, E. (2013). Beş faktör kişilik özellikleri ile akademik güdülenme ilişkisi: Süleyman demirel üniversitesi ısparta meslek yüksekokulu öğrencilerine yönelik bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 459-480.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik* (1. Baskı). Kaknüs Yayınları.
- Çetin, F., Yeloğlu, H. O., & Basım, H. N. (t.y.). Psikolojik dayanıklılığın açıklanmasında beş faktör kişilik özelliklerinin rolü: Bir kanonik ilişki analizi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 30(75), 81-92.
- Çiçek, İ., & Aslan, A. E. (2020). Kişilik ve beş faktör kişilik özellikleri: Kuramsal bir çerçeve. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 10(1).
- Duckworth, A. L. (2009). Self-Discipline is Empowering. *Phi Delta Kappan*, 90(7), 536-536. <https://doi.org/10.1177/003172170909000720>
- Duckworth, A. L., & Quinn, P. (2009). Development and validation of short grit scale (Grit-S). *Journal of Personality Assessment*, 91(2), 166-174. <https://doi.org/10.1080/00223890802634290>
- Duckworth, A. L., & Seligman, M. E. P. (2005). Self-discipline outdoes IQ in predicting academic performance of adolescents. *Psychological Science*, 16(12), 939-944. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2005.01641.x>
- Duckworth, A. L., & Seligman, M. E. P. (2006). Self-discipline gives girls the edge: Gender in self-discipline, grades, and achievement test scores. *Journal of Educational Psychology*, 98(1), 198.
- Erhan, T. (2021). Covid-19 pandemi döneminde öz disiplin ve psikolojik sağlamlığın iş performansına etkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30(3), 126-141. <https://doi.org/10.35379/cusosbil.1015395>

- Eryılmaz, A. (2017). Pozitif psikoterapiler. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 9(3), 346-362. <https://doi.org/10.18863/pgy.288667>
- Erzurumlu Ceylan, E., & Erdem, A. (2022). İlkokul öğrencilerinin öz disiplin, bireysel sorumluluk düzeyleri ve akademik başarılarının gerçeklik terapisi kapsamında öğretmen görüşleri çerçevesinde incelenmesi. *International Journal of Turkish Education Sciences*, 2022(19), 454-474. <https://doi.org/10.46778/goputeb.1178864>
- Gülmez, Ç. (2024a). Claude robert cloninger'in kişilik kuramı ve din. İçinde N. Gencer & M. Koç (Ed.), *Kişilik ve din* (Uzun Dijital Matbaa). Ertem Kafkas Yayınları.
- Gülmez, Ç. (2024b). Kişilik ve Din. İçinde N. Gencer & M. Koç (Ed.), *Cloude Robert Cloninger'in Kişilik Kuramı ve Din* (Uzun Dijital Matbaa).
- Güngör, A. (2017). Eğitimde pozitif psikolojiyi anlamak. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(2), 154-166.
- Gürses, İ. (2010). *Dindarlık ve kişilik* (1. Baskı). Emin Yayınları.
- Hefferon, K., & Boniwell, I. (2011). *Positive psychology: Theory, research and applications* (1. publ). McGraw-Hill, Open Univ. Press.
- Hökelekli, H. (2013). *Psikolojiye giriş* (4. Baskı). Emin Yayınları.
- Kelly, W. E. (2002). Harnessing the river of time: A theoretical framework of time use efficiency with suggestions for counselors. *Journal of Employment Counseling*, 39(1), 12-21. <https://doi.org/10.1002/j.2161-1920.2002.tb00504.x>
- Kuşeyri, A. (1981). *Kuşeyri risalesi*. Dergah Yayınları.
- Mehmedoğlu, A. U. (2004). *Kişilik ve din* (1. Baskı). Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Okullar için türkçe sözlük*. (2020). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Plotnik, R. (2020). *Psikoloji'ye giriş* (4.). Kaknüs Yayınları.
- Sheldo, K. M., & King, L. (2020). Pozitif psikoloji neden gereklidir? *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 124-126.
- Somer, O., Korkmaz, M., & Tatar, A. (2002). Beş faktör kişilik envanteri. *Türk Psikoloji Dergisi*, 17(49).
- Şengüllendi, H., & Yılmaz, O. (2023). Conceptual exploration of personality studies: Bibliometric analysis of cloninger's psychobiological model. *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 99-111. <https://doi.org/10.14744/ysbed.2023.00035>
- Tappin, R. M. (2014). *Personality traits, the interaction effects of education, and employee readiness for organizational change: A quantitative study*. Capella University.

Yılmaz, Ö. (2015). *Geçmişten günümüze tasavvuf ve tarikatlar*. Akçağ Yayınları.

Zihni Çamur, D. (2016). *Cloninger'in Mizaç ve Karakter Envanteri İle Akıskal'ın Temps-A Ölçeğine Göre Mizaç Özellikleri İle Ağrı Eşiği Ve Toleransı Arasındaki İlişki* [Uzmanlık Tezi]. Bezmialem Vakıf Üniversitesi.

“DEĞERLER TAKIMI” ADLI ÇİZGİ FİLMİN DİN-AHLAK ve DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ*

Recep DURAN & Ahmet Ali ÇANAKCI*****

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Bu araştırmanın konusu, çocuklara yönelik hazırlanmış “Değerler Takımı” adlı animasyon çizgi filminin din eğitimi açısından incelenmesidir. Çalışmada çizgi filmin içinde yer alan dini ve ahlaki değerlerin çocuklara nasıl aktarıldığı ele alınmıştır.

Bu bağlamda araştırmanın problemi; ‘Din, ahlak ve değerler eğitimi çerçevesinde “Değerler Takımı” çizgi filmi nasıl değerlendirilebilir?’ şeklinde belirlenmiştir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Son yıllarda kitle iletişim araçlarının insanlık tarihinde görülmemiş bir hızla gelişim gösterdiği ve tüm insanlığı kuşattığı görülmektedir. Özellikle içinde bulunulan dijital çağda çizgi filmler, çocuklara yönelik eğitici içerik sunma açısından önemli bir araç hâline gelmiştir. Bu anlamda, dinî ve ahlaki değerlerin çocuklara aktarımında çizgi filmlerin kullanımı, din eğitimi açısından önemli bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır (Acar & Çanakçı, 2020). Bu çerçevede ilgili literatürde çocukların din-ahlak-değer eğitimine yönelik çalışmaların¹ da yapıldığı görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, TRT Çocuk ekranlarında yayınlanan “Değerler Takımı” adlı çizgi filmin din-ahlak-değerler eğitimi açısından analiz edilmesidir. Çizgi filmde işlenen değerlerin pedagojik uygunluğu, dinî temaların sunumu ve çocuklar üzerindeki etkilerinin tespit edilmesi bu çalışmanın bir başka amacıdır.

Bu anlamda çalışmanın önemi, din eğitimi sürecinde çağın gereklerine uygun görsel materyallerin/güncel uygulamaların² etkin kullanımına katkı sağlaması ve değer

* Bu çalışma, 12-13 Mayıs 2025 tarihlerinde Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından düzenlenen *Uluslararası İlahiyat Araştırmaları Öğrenci Sempozyumu*’nda sunulan “Değerler Takımı Çizgi Filminin Din ve Değerler Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi” adlı bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı, recepdu2712@gmail.com

*** Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Eğitimi Anabilim Dalı, aa_canakci@yahoo.com

¹ İlgili bazı çalışmalar için bkz. Yorulmaz, 2013: 438-448; Şentürk & Keskin 2019: 1-15; Yağcı, 2022: 37-61; ayrıca okul öncesi oyun ve etkinliklerle ilgili bilgi için bkz. Başkonak, 2024: 237-272.

² Din eğitiminde güncel uygulama için bkz. Göküş ve Yılmaz, 2025: 1003-1043.

aktarımında medyanın katkısını ortaya koyması bakımından öne çıkmaktadır. Ayrıca bu çalışma, özellikle ilkököl ve ortaokul düzeyindeki öğrencilere³ yönelik eğitici medya içeriklerinin analizine katkıda bulunmayı ve benzeri yapımlar için fayda sağlayan bir zemin oluşturmaya hedeflemektedir.

3. KAPSAM VE SINIRLILIKLAR

Araştırmanın kapsamını, çizgi filmde öne çıkan sekiz temel değer oluşturmaktadır. Bunlar, sorumluluk, özdenetim, sevgi, dürüstlük, adalet, saygılı olmak, yardımseverlik ve sabırlı olmaktır. Her bir değer, ilgili bölüm üzerinden değerlendirilmiş ve bu değerlerin çocuklara aktarım biçimi değerler eğitimi açısından analiz edilmiştir. Araştırma Değerler Takımı adlı animasyon çizgi filminin din eğitimi açısından incelenmesiyle sınırlıdır.

4. YÖNTEM

Bu araştırmada, nitel araştırma yöntemi ve içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi; mevcut kaynakların analiz edilmesi yoluyla sosyal olgulara dair anlamlı çıkarımlar yapmayı amaçlayan bir araştırma tekniğidir (Yıldırım & Şimşek, 2018).

Çalışmada ele alınacak temalar ve değerler, Diyanet İşleri Başkanlığı 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları Öğretim Programında yer alan değerler incelenerek belirlenmiştir (DİB, 2014). Bu kapsamda çizgi filmin bölümleri sistematik bir biçimde ele alınmış, içerik analizi tekniğiyle veriler analiz edilmiştir. Analiz sürecinde, çizgi filmde yer alan temalar, karakterlerin davranış biçimleri, değer aktarım stratejileri, kullanılan dil, görsel semboller ve olay örgüsü gibi öğeler dikkate alınmıştır. Bu sayede, çizgi filmin çocuklara yönelik dinî ve ahlaki değerleri nasıl sunduğu detaylı bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

5. DEĞERLER TAKIMI ÇİZGİ FİLMİNE GENEL BAKIŞ

5.1. Değerler Takımı'nın Konusu ve Karakterleri

Değerler Takımı, TRT Çocuk ekranlarında yayınlanan, çocuklara dinî ve ahlaki değerleri eğlenceli ve öğretici bir biçimde aktarmayı amaçlayan bir çizgi filmidir. Çizgi film, farklı karakterlerin yardımlaşma, doğruluk, sorumluluk, sabır gibi temel değerlerle yüzleştikleri olaylar etrafında şekillenmektedir. Her bölümde işlenen bir ana değer etrafında kurgulanan hikâyeler aracılığıyla, çocuklara doğru ve yanlış davranışlar arasındaki farkı ayırt edebilecekleri örnekler sunulmaktadır.

Çizgi filmde yer alan karakterler, her biri farklı görev ve özelliklere sahip bireyler olarak kurgulanmış; bu sayede çocuk izleyicilerin kendilerini karakterlerle özdeşleştirmeleri sağlanmıştır. Çizgi filmdeki karakterler şu şekilde tanımlanabilir:

³ Çocukların/gençlerin kişilik/değer/karakter inşası ile ilgili bilgi için bkz. Bahçekapılı, 2011: 7-42; Göküş, 2019: 139-150.

- **Lider Karakter:** Takımın rehberi ve yol göstericisi olan karakter, sorumluluk taşıyan ve çocuklara değerleri öğretmeye çalışan lider figürüdür.
- **Zeki ve Cesur Karakter:** Problemleri çözme ve zorluklarla başa çıkma konusunda cesaret ve zekâsını kullanan karakterdir. Zorluklarla baş etme becerisini sergileyerek çocuklara motivasyon sağlar.
- **Empatik Karakter:** Duygusal zekâsı yüksek, başkalarının duygularını anlama ve empati kurma konusunda güçlü olan karakterdir. Çocuklara başkalarının hislerine saygı göstermeyi öğretir.
- **Hata Yapıp Öğrenen Karakter:** Zaman zaman hatalar yapan, ancak bu hatalardan ders çıkararak değerleri öğrenen karakterdir. Çocuklara hata yapmanın normal olduğunu ve öğrenme sürecinin bir parçası olduğunu gösterir.
- **Bilge Karakter:** Çocuklara değerlerin anlamını ve önemi hakkında rehberlik eden, bilge bir figürdür. Değerlerin nasıl yaşanması gerektiğini örneklerle anlatır.

Bu karakterlerin bir arada uyum içinde çalışması, takım ruhunu ve birlikte hareket etmenin önemini vurgulamaktadır. Bu da hem din eğitimi hem de sosyal gelişim açısından önemli kazanımlar sunuyor.

5.2. Çizgi Filmin Eğitimsel İçeriği

Değerler Takımı, çocuklara yönelik dinî ve ahlaki değerlerin öğretimi açısından oldukça zengin bir içerik sunmaktadır. Çizgi film, her bölümde bir ana değeri merkeze alarak, çocukların bu değerleri günlük yaşamlarında nasıl uygulayabileceklerini göstermeyi amaçlamaktadır. Çizgi filmde, değerlerin aktarımı, karakterlerin yaşadığı olaylar ve karşılaştıkları sorunlar üzerinden anlatılıyor. Bu sayede çocuklar, soyut kavramları somut örnekler aracılığıyla anlamlandırabilirler.

Eğitimsel açıdan çizgi filmde işlenen başlıca değerler şunlardır: Sorumluluk, özen, sevgi, dürüstlük, adalet, saygılı olmak, yardımseverlik ve sabırlı olmak. Her bir değer, bir bölümde merkezi bir tema olarak işlenir ve karakterlerin yaşadığı olaylar bu değer etrafında şekillenir. Örneğin, sorumluluk değeri, bir karakterin üzerindeki görevleri yerine getirirken yaşadığı zorluklar üzerinden anlatılırken; yardımseverlik değeri, karakterlerin başkalarına yardım etme çabalarıyla anlatılıyor.

Çizgi filmin eğitimsel içeriği, sadece değerleri öğretmekle kalmamakta, aynı zamanda çocuklara bu değerlerin neden önemli olduğunu da anlatmaktadır. Bu yönüyle, çocukların hem bireysel hem de sosyal gelişimlerine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, karakterlerin sergiledikleri olumlu davranışlar ve başkalarıyla olan ilişkileri, sosyal beceriler açısından da önemli örneklerdir. Çizgi film, çocuklara takım çalışması, yardımlaşma, adalet ve empati gibi sosyal becerilerin yanı sıra, bireysel değerleri de öğretmektedir.

Dinî değerler, aşırı bir yaklaşım benimsenmeden, karakterlerin günlük yaşamlarına göre düzenlenmiş ve çocuklara doğal bir biçimde aktarılmıştır. Bu durumun, çocukların dinî ve ahlaki değerleri içselleştirmelerini kolaylaştırdığı söylenebilir.

6. “DEĞERLER TAKIMI” ÇİZGİ FİLMİNİN DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN ANALİZİ

6.1. Din Eğitiminde Kullanılan Temalar

Günümüzde din eğitimi, çocukların sadece bilgi düzeyinde değil; aynı zamanda duygu, tutum ve davranış düzeyinde de gelişim göstermesini hedeflemektedir. Bu bağlamda, görsel medya araçlarının sunduğu imkânlar, özellikle okul öncesi ve ilköğretim çağındaki çocukların dini değerlerle tanışmasında etkili olmaktadır. “Değerler Takımı” adlı çizgi film serisi, bu ihtiyaca cevap veren ve çocuklara dini temaları yaşantı yoluyla sunan önemli bir örnek olarak öne çıkmaktadır.

Çizgi filmde işlenen dinî temalar, İslam’ın temel ahlaki ilkeleriyle bütünleşmekte ve çocukların günlük yaşamlarında karşılaşılabilecekleri durumlar üzerinden somutlaştırılarak sunulmaktadır. Filmde doğrudan ayet ve hadislerin kullanımına fazla yer verilmese de, bu dini referanslar karakter davranışlarına, çözüm önerilerine ve olay örgüsüne doğal bir biçimde entegre edilmiştir. Böylece çocukların zihinlerinde dinî kavramlar kuru bilgi olarak değil, yaşanabilir değerler olarak yer almaktadır.

Değerler Takımı çizgi filminde öne çıkan bazı dinî temalar şunlardır:

- **Sorumluluk:** Filmde sorumluluk kavramı, yalnızca bireysel görev bilinci değil, aynı zamanda Allah’a karşı olan yükümlülükler ve başkalarına karşı duyulan sorumluluk duygusuyla da ilişkilendirilmektedir. Esra’nın bir kuşa bakma arzusu üzerinden sorumluluk alma ve bunu yerine getirme süreci, çocuğun hem kendi iç disiplini hem de başkasının hakkına saygı duymayı öğrenmesi açısından dinî bir anlam taşımaktadır.
- **Özdenetim:** İslam’da nefis terbiyesi ve sabır, temel ahlaki esaslardan biridir. Ali’nin çevreyi kirlettikten sonra pişmanlık duyması ve kendini düzeltmeye yönelik çaba göstermesi, bireyin iç kontrolünü sağlama, hatasını kabul etme ve tövbe kavramlarıyla örtüşmektedir.
- **Sevgi:** Ayşe’nin annesine olan sevgisini eyleme dönüştürmesi, İslam’ın aile bağlarına verdiği önemin güzel bir örneğidir. Anneye hizmet, sadece sosyal bir görev değil, aynı zamanda dinî bir yükümlülük olarak görülür. Filmde bu bağ sevgi temasıyla işlenmiştir.
- **Dürüstlük:** Selma’nın pazarcıların hileli davranışlarına karşı çıkması, “doğru sözlü olmak” ilkesine vurgu yapmaktadır. Hadislerde vurgulanan “doğruluk kurtuluştur” anlayışı, burada görsel bir anlatımla çocuklara sunulmuştur. Dürüst karakterinin pazarda hadis içeren broşürler dağıtması da dinî öğelerin doğrudan kullanıldığı örneklerdendir.
- **Adalet:** Selçuk’un yaşadığı eşitlik ve adalet çelişkisi, İslam hukukunda ve ahlakında önemli bir yeri olan “herkese hak ettiğini vermek” ilkesini örnekler. Filmde adaletin sadece eşit paylaşım değil; emeğe ve çabaya göre takdir etmek olduğu fikri işlenmektedir.

- **Saygı:** Gitar çalan komşuya karşı duyulan rahatsızlığın çözümünde hem bireysel haklar hem de komşuluk ilişkileri çerçevesinde saygının önemi vurgulanmaktadır. İslam ahlakında büyük bir yer tutan “komşuya eziyet etmemek” ilkesi bu bölümde örtük biçimde yer almaktadır.

- **Yardımseverlik:** Rakıp Amca’nın başta yardımı reddetmesi, sonra geçmişe dair duygularıyla harekete geçmesi, hem empati hem de infak bilincinin gelişimi açısından önemlidir. Kur’an-ı Kerim’de sıkça vurgulanan “infak” kavramı, burada somut bir davranış olarak çocuklara gösterilmektedir.

- **Sabır:** Hülya’nın ablasının çizim sürecinde pes etmesini önlemek için yapılan müdahale, sabır ve sebat gibi İslam ahlakının temel değerlerinin hayatla buluşturulmasına güzel bir örnektir. Sabır karakteri aracılığıyla verilen mesaj, “sabredenin sonunda muradına ereceği” anlayışını yansıtmaktadır.

Filmdeki bu temalar, didaktik bir dil kullanılmadan, karakterlerin yaşadığı olaylar ve çözüm süreçleriyle çocuklara sunulmaktadır. Bu yönüyle “Değerler Takımı”, İslam dininin temel ahlaki değerlerini çocukların anlayabileceği bir biçimde hikâyeleştirmekte ve bu değerleri doğal bir öğrenme süreci içerisinde kazandırmaktadır.

Ayrıca kullanılan dilin sadeliği, olayların akıcılığı ve karakterlerin yaş grubuna uygunluğu; çocuğun izlerken hem eğlenmesini hem de değerlerle tanışmasını sağlamaktadır. Bu da çizgi filmi, sadece din eğitimi açısından değil, aynı zamanda pedagojik olarak da değerli bir araç hâline getirmektedir.

6.2. Çizgi Filmin Değer Aktarımı Açısından İncelenmesi

Değerler eğitimi, bireyin kişilik gelişimini, toplumsal ilişkilerini ve dinî-manevî dünyasını şekillendiren önemli bir eğitim alanıdır. Bu eğitimin başarılı olabilmesi için yalnızca teorik bilgi aktarımı yeterli değildir; bunun yanında bireyin duygu ve davranış düzeyinde değerlerle bağ kurabilmesi de gerekir. Özellikle çocuklar için bu bağın kurulmasında somut yaşantılar, görsel anlatımlar ve rol modeller büyük önem taşımaktadır (bkz. MEB 2017). “Değerler Takımı” çizgi filmi, tam da bu ihtiyaca cevap vererek, temel insani ve dinî değerlerin çocuklara hem bilişsel hem de duyuşsal düzeyde kazandırılmasına yönelik bir eğitim aracı olarak tasarlanmıştır.

Bu çizgi filmde, değer aktarımı sadece sözlü ifadelerle değil; olaylar, karakter davranışları ve sonuçları üzerinden kurgulanarak çok katmanlı bir şekilde sunulmaktadır. Her bir bölümde belirli bir değer merkez alınmakta ve bu değerın doğal yaşam olayları içindeki temsili, çocukların zihinsel gelişimlerine uygun biçimde anlatılmaktadır. Örneğin, Esra’nın yavru kuşla ilgilenmek istemesi ama evdeki görevlerini ihmal etmesi sonucu ailesinden olumsuz bir yanıt alması, çocuğun sorumluluk duygusunu yeniden gözden geçirmesine vesile olmaktadır. Bu sahnede değer, yalnızca tanımlanmamış; bir çatışma ve çözüm süreci içerisinde işlenmiştir.

Burada ele alınan her başlık, değerler eğitimi için kullanabilecek farklı birer model sunmaktadır:

- Sorumluluk değerinde, karakterin bireysel görevlerini yerine getirmesi gerektiği gösterilmekte, ailesiyle yaşadığı etkileşimler ve Değerler Takımı'nın rehberliğiyle sorumluluk bilinci pekiştirilmektedir.
- Özdenetim değerinde, bireyin davranışlarının sonucunu fark ederek içsel bir dönüşüm yaşaması sağlanmaktadır. Özellikle çevre temizliği bağlamında işlenen özdenetim, bireysel farkındalığın toplumsal sonuçlarıyla ilişkilendirilmektedir.
- Sevgi, aile içi duyarlılık üzerinden işlenmiş; Ayşe'nin annesine olan sevgisi, yardım etme davranışıyla eyleme dönüşmüştür. Bu da sevginin pasif değil, aktif bir değer olduğunun vurgulanması açısından önemlidir.
- Dürüstlük, ahlaki bir duruşun toplumla kurulan ilişkilerdeki önemini ortaya koymaktadır. Selma'nın pazarda karşılaştığı haksızlık karşısında duyduğu rahatsızlık ve bunu düzeltme girişimi, çocuklara adalet ve dürüstlük gibi temel ilkeleri somutlaştırmaktadır.
- Adalet, eşitliğin her zaman adalet anlamına gelmeyeceğini örnekleyen bir olay örgüsüyle verilmiştir. Selçuk'un çalışkanlığına rağmen Cezmi ile aynı şekilde ödüllendirilmesi, karakterin içsel adalet arayışını ve sonunda bu değerın kazanılmasını göstermektedir.
- Saygı, bireylerin kişisel tercihleri ile sosyal yaşam arasındaki dengeyi göstermesi bakımından önemli bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Gitar çalan komşunun davranışı ve buna karşı geliştirilen çözüm önerisi, karşılıklı anlayış çerçevesinde sunulmuştur.
- Yardımseverlik, empati yoluyla yeniden kazandırılan bir değerdir. Rakıp Amca'nın çocukların duygularını anlayarak geçmişle bağ kurması, yardım etme duygusunun nostaljik ve manevi yönüne de dikkat çeker.
- Sabır, bireyin bir hedefe ulaşma sürecinde karşılaştığı zorluklara karşı direnç gösterebilmesi olarak kurgulanmıştır. Merve karakteri üzerinden sabrın sonunda güzelliğe ulaşıldığı mesajı verilmiştir.

Bu değerlerin her biri, hikâye içindeki karakterlerin yaşadığı çatışmalarla, kendi davranışlarını sorgulama süreçleriyle ve nihayetinde doğru olanı seçmeleriyle çocuklara aktarılmaktadır. Değerlerin aktarımında “doğrudan öğretim” değil, “yaşantı yoluyla öğrenme” ön plana çıkarılmıştır. Bu, çocukların değerleri sadece öğrenmelerini değil, aynı zamanda hissetmelerini ve içselleştirmelerini sağlayan etkili bir yöntemidir.

Ayrıca filmde kullanılan görsel semboller, müzik, renkler ve karakterlerin mimikleri gibi yardımcı öğeler de değer aktarımını destekleyici niteliktedir. Çocukların dikkatini çekmeye yönelik bu unsurlar, anlatının pedagojik etkisini artırmaktadır. Böylece değerler, çocukların zihinsel dünyasında sadece soyut ilkeler değil; yaşanabilir, uygulanabilir, duygusal olarak anlamlandırılabilir olgular hâline gelmektedir.

Değerler Takımı, bu yönüyle hem eğitici hem de eğlendirici niteliğiyle çocuklara değer kazandıran bütüncül bir medya ürünüdür. Özellikle okul öncesi ve ilköğretim çağındaki çocukların ahlaki gelişim sürecinde, bu tarz içeriklerin aktif olarak kullanılması, değer eğitiminde kalıcılığı ve davranışa dönüşümü destekleyen önemli bir adımdır.

6.3. Çocuklara Etkisi ve Pedagojik Yönü

Çocuk eğitimi, bireyin karakterinin şekillendiği en temel dönemlerden biri olan erken çocukluk ve ilköğretim sürecini kapsamaktadır. Bu dönemde verilen din ve değerler eğitimi, çocuğun kişilik gelişimi, toplumsal rollerini benimsemesi, ahlaki bir duruş kazanması ve dini kimliğini inşa etmesi açısından büyük bir öneme sahiptir (bkz. Selçuk, 2018). Bu bağlamda, çocukların gelişim düzeylerine uygun, ilgi çekici ve etkili yöntemlerle sunulan değer eğitimi uygulamaları; onların hem öğrenmelerini kolaylaştırmakta hem de içselleştirme sürecini hızlandırmaktadır. “Değerler Takımı” adlı çizgi film, bu noktada pedagojik yönü güçlü ve eğitsel amacı açık bir medya ürünü olarak dikkat çekmektedir.

Çizgi film, çocukların zihinsel ve duygusal gelişimini destekleyen bir kurguya sahiptir. Bölümler kısa tutulmuş (yaklaşık 9 dakika), dikkat süresi göz önünde bulundurulmuş, olaylar basitten karmaşığa doğru yapılandırılmış ve her hikâye bir ana değer etrafında şekillendirilmiştir. Bu yapı, çocukların hem olayları takip etmelerini hem de değeri anlamlandırmalarını kolaylaştırmaktadır. Her bir bölümde ortaya çıkan problemler, çocukların günlük hayatlarında karşılaşılabilecekleri nitelikte olup gerçek yaşamla güçlü bağlar kurar. Bu da değerlerin yalnızca teorik değil, aynı zamanda yaşanabilir olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Çizgi filmin pedagojik yönlerinden biri de karakter çeşitliliğidir. Her karakter farklı bir kişilik özelliğiyle temsil edilmektedir: lider, bilge, empatik, hata yapıp öğrenen, cesur ve dürüst karakterler; çocukların hem model alabilecekleri hem de kendilerini özdeşleştirebilecekleri figürler olarak öne çıkmaktadır. Eğitim bilimleri açısından bakıldığında bu tür rol modeller, çocukların davranış geliştirmesinde etkili olan sosyal öğrenme kuramıyla doğrudan ilişkilidir. Albert Bandura'nın sosyal öğrenme teorisine göre, bireyler başkalarının davranışlarını gözlemleyerek öğrenirler (Bandura, 1977). “Değerler Takımı” çizgi filminde çocuklar, karakterlerin doğru davranışları sonucunda elde ettikleri olumlu sonuçları gözlemleyerek bu davranışları içselleştirme eğilimine girerler.

Ayrıca, her bölümde bir problem durumu ile baş edilmesi gerektiği için çocuklar problem çözme becerilerini de dolaylı olarak geliştirirler. Değerler yalnızca tanımlanmakla kalmaz, aynı zamanda çözüme ulaşmak için hangi değerlerin nasıl kullanılması gerektiği örneklendirilir. Bu durum, çocukların eleştirel düşünme, empati kurma ve sorumluluk alma gibi sosyal-duygusal becerilerini geliştirir. Örneğin “özdenetim” bölümünde karakterin yaptığı bir hatayı fark etmesi ve bu hatadan ders çıkararak çözüm üretmesi, çocuklara içsel denetim mekanizmasının nasıl işlemesi gerektiği konusunda pedagojik bir rehberlik sunmaktadır.

Filmde kullanılan görsel ve işitsel unsurlar da çocuk psikolojisine uygun biçimde düzenlenmiştir. Renkler canlı, karakterler sevimli, müzikler yumuşak ve pozitif

çağrışımlıdır. Bu yönüyle çizgi film, çocuklarda dikkat oluşturur ve izlenebilirliğini artırır. Ayrıca, her bölüm sonunda verilen mesajlar açık bir şekilde vurgulanarak öğrenmenin pekiştirilmesi sağlanır. Öğrenme psikolojisine göre bir bilginin kalıcı hâle gelmesi için tekrar ve duygusal bağ oldukça önemlidir (bkz. Goleman, 2023). Çizgi film, hikâye boyunca değerle ilgili duygusal bir atmosfer kurarak bu öğrenme biçimini desteklemektedir.

Pedagojik olarak önemli bir başka unsur da ebeveyn-çocuk ilişkisine dolaylı katkısıdır. Filmde karakterlerin aile bireyleriyle yaşadığı etkileşimler, çocuklara aile içi iletişim ve sorumluluk bilinci hakkında olumlu örnekler sunar. Bu durum, izleyici çocukların kendi aile ilişkilerini gözden geçirmelerine ve değerleri aile ortamında da yaşamalarına fırsat tanır. Böylece değerler eğitimi sadece okulda ya da çizgi filmde kalan bir olgu olmaktan çıkar; evde, arkadaş çevresinde ve sosyal yaşamın her alanına taşınır.

Sonuç olarak, “Değerler Takımı” çizgi filmi çocukların dinî ve ahlaki gelişimini destekleyici bir pedagojik yapıya sahiptir. Değerlerin anlaşılır bir dille, uygun görsellerle ve dikkatli bir kurgu ile sunulması; çocuklarda farkındalık oluşturmakta, olumlu davranışlara yönelmelerini teşvik etmekte ve öğrenilen değerlerin yaşam pratiğine dönüşmesini kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda çizgi film, hem pedagojik yönden güçlü bir materyal hem de din eğitimi bağlamında etkili bir görsel araç olarak değerlendirilebilir.

7. DEĞERLER TAKIMI ÇİZGİ FİLMİ BÖLÜMLERİNİN İNCELENMESİ

7.1. Sorumluluk

Sorumluluk, bireyin üzerine düşen görevleri zamanında ve eksiksiz şekilde yerine getirme bilincidir. Dinî ve ahlaki eğitimde önemli bir yere sahip olan bu değer, çocuklara erken yaşlarda kazandırılması gereken temel davranış örüntülerinden biridir. İslam dininde sorumluluk, hem bireysel hem toplumsal hem de Allah’a karşı görevleri içeren çok boyutlu bir kavramdır. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de “Herkes kendi kazandığına karşılık bir sorumluluk taşır.” (En’âm, 6/164) ayeti, bu değer dinî temellerine işaret eder. Değerler Takımı çizgi filminin ilk bölümünde sorumluluk değeri merkeze alınarak çocuklara bu ilkenin nasıl yaşanabileceği görsel bir anlatımla sunulmuştur.

Bölümde Esra adında bir karakter, penceresinin kenarına konmuş bir yavru kuş bulur ve onu sahiplenmek ister. Ancak Esra’nın daha önce ev içindeki sorumluluklarını tam anlamıyla yerine getirmediği görülmektedir. Annesi ve babası, onun bu isteğine sıcak bakmazlar ve yavru kuşa bakmanın büyük bir sorumluluk gerektirdiğini ifade ederler. Bu durum karşısında üzülen Esra, Değerler Takımı’ndan yardım ister. Değerler Takımı’nın yönlendirmesiyle Esra, sorumluluk bilincini geliştirmek adına günlük görevlerine daha fazla özen göstermeye başlar. Örneğin, odasını düzenler, masa hazırlamaya yardım eder ve zamanında uyuyup uyanmaya dikkat eder. Bu davranışlarıyla ailesinin güvenini yeniden kazanır ve nihayetinde kuşa bakma sorumluluğunu da üstlenmesine izin verilir.

Bu hikâyede çocuklara verilen temel mesaj, herhangi bir hakkın ya da isteğin ancak görevlerin yerine getirilmesiyle elde edilebileceğidir. Çizgi film, bu mesajı çocuğun anlayabileceği bir olay örgüsü ile aktarmaktadır. Sorumluluk sadece bir yükümlülük olarak değil, aynı zamanda güven duygusu, öz disiplin ve sosyal ilişkilerde denge kurma aracı olarak da işlenmiştir. Bu yönüyle değer, sadece bireysel bir davranış değil; aile ve toplum hayatının temel taşı olarak kurgulanmıştır.

Pedagojik açıdan değerlendirildiğinde, bölümün çocuğun kendi yaşantısıyla bağlantı kurabileceği gerçekçi bir senaryoya sahip olduğu görülmektedir. Esra'nın davranışları çocukların günlük hayatlarında sıkça karşılaştığı sorumluluklarla (ödev yapmak, düzenli olmak, ev işlerine yardım etmek) paralellik gösterdiğinden, çocuk izleyicinin özdeşim kurma ihtimali oldukça yüksektir. Ayrıca karakterin olumlu yönde değişim göstermesi ve bu değişimin sonunda ödüllendirilmesi, sosyal öğrenme kuramı açısından da oldukça işlevseldir.

Görsel olarak da sahnelerin sade, anlaşılır ve dikkat çekici şekilde düzenlendiği gözlemlenmektedir. Örneğin, Esra'nın odasını toplarken yüzünde beliren mutluluk ve ailesinin ona güvenle yaklaşması, çocuklara olumlu davranışların duygusal karşılığını da aktarmaktadır. Bu sayede sorumluluk, yalnızca bir zorunluluk değil, kişisel gelişim ve aile içi sevgi bağının güçlenmesi olarak sunulmuştur.

Sonuç olarak, “Değerler Takımı” çizgi filminin birinci bölümünde işlenen sorumluluk değeri, hem dinî hem ahlaki hem de pedagojik yönüyle bütüncül biçimde ele alınmış; çocuklara örnek teşkil edecek şekilde kurgulanmıştır. Esra'nın yaşadığı değişim, çocuklara sorumluluk almanın gelişen bir süreç olduğunu, hataların ise öğrenmenin bir parçası olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu yönüyle çizgi film, değer eğitiminde etkili bir rol oynamaktadır.

Şekil 1. Esra'nın sorumluluklarını yerine getirdiği sahne (00:05:15)

7.2. Özdenetim

Özdenetim, bireyin duygularını, düşüncelerini ve davranışlarını kontrol edebilme becerisidir (bkz. DİB, 2019). Bu değer, özellikle çocukların kişilik gelişimi, sosyal ilişkileri ve ahlaki sorumlulukları açısından büyük önem taşır. İslam ahlakında ise özdenetim, “nefis terbiyesi” ve “takva” kavramlarıyla ilişkilidir. Kur'an-ı Kerim'de “Kim Rabbinin makamından korkar ve nefsini heva ve hevesten alıkoyarsa, şüphesiz cennet onun yurduudur.” (Nâziât, 79/40-41) buyrulurak bireyin kendini kontrol etmesi gerektiği vurgulanmıştır.

“Değerler Takımı” çizgi filminin özdenetim konulu bölümünde, karakterlerden Ali'nin çevreye çöp atması ve ardından yaşadığı pişmanlık üzerinden özdenetim teması işlenmektedir. Ali, yaptığı yanlış davranışın ardından çevrede oluşan kirliliğin farkına varır ve bu durumdan rahatsızlık duyar. Değerler Takımı'nın yönlendirmesiyle, yaptığı davranışı düzeltmek için harekete geçer; çevreyi temizler, başkalarını da bu konuda bilinçlendirmeye çalışır.

Bu anlatımda, özdenetim değerinin yalnızca “kendini tutmak” değil, aynı zamanda hatayı fark edip telafi etme sorumluluğu da içerdiği gösterilmektedir. Ali'nin içsel değişimi, çocuklara özdenetimin sadece dıştan gelen kurallara uymakla değil; vicdan, sorumluluk ve empati gibi içsel mekanizmalarla da ilgili olduğunu öğretir.

Pedagojik açıdan bu bölüm, çocuklara hem çevre bilinci kazandırmakta hem de davranışlarının sonuçlarını değerlendirme alışkanlığı geliştirmektedir. Ali karakteri

aracılığıyla, çocukların hatalarını fark edip düzeltme yoluna gitmeleri teşvik edilmiştir. Sosyal öğrenme kuramı açısından bakıldığında, Ali'nin davranış değişikliği, izleyen çocuklar için bir model oluşturmaktadır. Bu yönüyle özdenetim değeri, çocukların kişisel gelişimine ve toplumsal sorumluluk anlayışına katkı sağlamaktadır.

Şekil 2. Ali'nin çevreye çöp attıktan sonra pişmanlık duyduğu sahne –

Özdenetim değerinin işlendiği an (00:02.02)

7.3. Sevgi

Sevgi, bireyin başkalarına karşı duyduğu içten bağlılık, ilgi ve şefkat duygusudur. Çocukların duygusal gelişimi açısından sevgi, hem aile ilişkilerinin güçlenmesinde hem de toplumsal hayatta sağlıklı ilişkiler kurmalarında temel bir değerdir. Dini açıdan da sevgi, hem Allah'a hem de yaratılanlara karşı bir sorumluluk bilinciyle bütünleşen derin bir duygudur. Kur'an-ı Kerim'de "Allah, iyilik yapanları sever." (Bakara, 2/195) buyrularak sevgi ile ahlaki davranışlar arasında kuvvetli bir bağ kurulmuştur.

"Değerler Takımı" çizgi filminin bu bölümünde, Ayşe karakterinin annesine duyduğu sevgi ön plana çıkmaktadır. Annesinin hasta olduğunu fark eden Ayşe, onun dinlenebilmesi için ev işlerine yardım eder; sofrayı kurar, ortalığı toplar ve kardeşleriyle ilgilenir. Değerler Takımı'nın yönlendirmesiyle, sevgisini sadece sözle değil, davranışlarıyla da ifade etmeyi öğrenir. Ayşe'nin bu tutumu, İslam dininde çokça vurgulanan "anneye iyilik" ve "ebeveynlere hürmet" ilkeleriyle uyum içindedir.

Bu bölümde sevgi değeri, sadece duygusal bir bağ olarak değil, aynı zamanda bir sorumluluk ve eylem biçimi olarak ele alınmaktadır. Ayşe'nin annesine duyduğu sevgiyi aktif bir tutuma dönüştürmesi, çocuklara sevginin sadece hissetmek değil,

hissettirmek olduğunu da öğretmektedir. Bu yaklaşım, sevginin pasif bir duygu değil, ahlaki bir davranış biçimi olduğunun altını çizmektedir.

Pedagojik açıdan değerlendirildiğinde, bu bölüm çocuklara aile içi ilişkilerin önemini kavratmakta ve sevgiyi davranışa dönüştürmenin yollarını göstermektedir. Ayşe karakteri, çocukların özdeşleşebileceği sıcak ve samimi bir örnek olarak sunulmuş, aile bireylerine karşı gösterilmesi gereken hassasiyet hikâye aracılığıyla pekiştirilmiştir. Ayrıca bu sahneler aracılığıyla empati, fedakârlık ve paylaşma gibi duygular da dolaylı olarak desteklenmektedir.

Şekil 3. Ayşe'nin annesine yardım ederek sevgisini davranışla gösterdiği sahne – Sevgi değerinin işlendiği an (00:02:18)

7.4. Dürüstlük

Dürüstlük, bireyin doğruyu söylemesi, yalan ve hileden kaçınması, güvenilir bir kişiliğe sahip olması anlamına gelir (bkz. DİB, 2019). Dürüstlük, hem dinî hem de ahlaki temellere dayanan evrensel bir değerdir. İslam ahlakında dürüstlük, imanının bir göstergesi olarak değerlendirilmiş; Hz. Muhammed (s.a.v.) “Doğruluktan ayrılmayın. Zira doğruluk iyiliğe, iyilik de cennete götürür.” (Buhârî, Edeb, 69) hadis-i şerifi bu değer dinî boyutunu açıkça ortaya koymuştur.

Değerler Takımı çizgi filminin bu bölümünde, Selma adlı karakter pazarda alışveriş yaparken bazı satıcıların hileli davranışlarına şahit olur. Ürünlerin gramajıyla oynandığını ve fiyatların olduğundan yüksek gösterildiğini fark eden Selma, bu duruma sessiz kalmaz. Değerler Takımı'nın yönlendirmesiyle satıcılara dürüstlüğün önemini anlatır ve pazarda hadis içeren broşürler dağıtarak bilinçlendirme çalışması

yapar. Bu davranışı sayesinde hem kendisi doğru olanı yapmış olur hem de çevresindekilere örnek olur.

Bu sahnede dürüstlük, yalnızca bireysel bir erdem olarak değil; toplumsal güvenin temeli olarak da sunulmaktadır. Selma'nın cesaretle haksızlığı dile getirmesi, çocuklara hem adalet duygusunu hem de ahlaki sorumluluğu aşılarmaktadır. Ayrıca hadis içerikli broşürler aracılığıyla doğrudan dinî referanslarla bağlantı kurulmuş, İslam'ın dürüstlük ilkesine verdiği önem görsel anlatımla desteklenmiştir.

Bu bölüm pedagojik açıdan, çocukların gerçek yaşamda karşılaşabileceği haksızlıklar karşısında nasıl tepki verebileceklerini göstermesi bakımından önemlidir. Selma karakteri, dürüstlüğün sadece pasif bir nitelik değil; aktif olarak savunulması gereken bir değer olduğunu ortaya koymaktadır. Bu anlatım tarzı sayesinde çocuklar, dürüstlüğün hem kişisel bütünlük hem de toplumsal adalet açısından ne kadar kıymetli olduğunu içselleştirme fırsatı bulurlar. Ayrıca olayların sade ve net biçimde aktarılması, karakterin yaşına uygun davranış sergilemesi ve görsel anlatımın destekleyici öğelerle zenginleştirilmesi bu değerın pedagojik olarak da etkili bir biçimde sunulmasına olanak sağlamaktadır.

Şekil 4. Selma'nın pazarda haksızlığa karşı çıkıp dürüstlüğü savunduğu sahne (00:05:27)

7.5. Adalet

Adalet, bireylerin hak ettikleri ölçüde değerlendirilmesi, hak ve sorumlulukların dengeli bir şekilde dağıtılması anlamına gelir. Toplum düzeninin sağlanmasında ve bireyler arası ilişkilerin hakkaniyet çerçevesinde yürütülmesinde adalet vazgeçilmez bir ilkedir. İslam dininde adalet, Allah'ın isimlerinden biri olarak zikredilmiş (el-Adl), Kur'an-ı Kerim'de ise "Adaleti ayakta tutun ve Allah için şahitlik edin." (Nisâ, 4/135) buyrulurken adaletin ilahi bir emir olduğu vurgulanmıştır.

Değerler Takımı çizgi filminin adalet konulu bölümünde, Selçuk isimli karakterin okulda sınıf görevlendirmeleri sırasında yaşadığı bir eşitsizlik anlatılmaktadır. Selçuk, düzenli çalışmasına rağmen diğer bir karakter olan Cezmi ile aynı şekilde

ödüllendirilince kendini haksızlığa uğramış hisseder. Bu durum üzerine Değerler Takımı ile görüşür ve yaşadığı durumun adil olup olmadığını sorgulamaya başlar. Takımın yönlendirmesiyle, adaletin herkesin aynı şekilde ödüllendirilmesi değil; emeğe ve katkıya göre takdir edilmesi gerektiğini öğrenir.

Bu bölümde adalet, yalnızca eşitlik üzerinden değil, hak ediş ve liyakat çerçevesinde ele alınmaktadır. Selçuk'un yaşadığı içsel çelişki ve sonrasında edindiği farkındalık, çocuklara adaletin yüzeysel değil, derinlemesine düşünülmesi gereken bir ilke olduğunu göstermektedir. Bu aynı zamanda adaletin bireyin duygusal dünyasında da yer bulan bir kavram olduğunu ortaya koymaktadır.

Pedagojik açıdan değerlendirildiğinde, bu bölüm çocuklara okul ortamında, evde ya da arkadaş çevresinde karşılaşılabilecekleri adaletsizlik durumlarını anlamlandırmaları ve bu gibi durumlarda duygularını ifade etmeleri açısından rehberlik edici bir içerik sunmaktadır. Ayrıca, adaletin sadece kendimiz için değil, başkaları için de talep edilmesi gereken bir erdem olduğu, olayın kurgusuyla başarılı şekilde aktarılmıştır.

Görsel açıdan sahnelerde karakterlerin duygu durumlarının vurgulanması, çocukların empati kurmalarını kolaylaştırmakta; karakterlerin çözüm sürecindeki olumlu gelişimi ise öğrenme açısından model teşkil etmektedir.

Şekil 5. Selçuk'un adil olmayan bir durumu sorgulayıp ustasına belirttiği sahne (00:02:28).

7.6. Saygılı Olmak

Saygı, bireyin kendisine, başkalarına ve çevresine karşı duyduğu değer verme, sınır tanıma ve nezaket gösterme tutumudur. Hem dinî hem de ahlaki açıdan temel bir erdem olan saygı, toplumsal düzenin korunmasında ve sağlıklı ilişkilerin kurulmasında hayati bir role sahiptir. İslam dininde saygı kavramı, anne-babaya,

büyüklerle, komşulara, farklı fikirlere ve tüm yaratılmışlara karşı gösterilmesi gereken bir davranış olarak yer almaktadır. Kur'an-ı Kerim'de "Anne babaya öf bile deme; onları azarlama. İkisine de güzel söz söyle." (İsrâ, 17/23) buyrulurken, saygının en ince davranış biçimleriyle bile zedelenmemesi gerektiği vurgulanmaktadır.

"Değerler Takımı" çizgi filminin bu bölümünde, saygı değeri komşuluk ilişkileri üzerinden ele alınmaktadır. Hikâyede, karakterlerden biri olan Mahir, gitar çalan bir komşudan rahatsızlık duyar. Müzik sesi Mahir'in ders çalışmasını engellemekte ve evdeki diğer bireyleri de olumsuz etkilemektedir. Ancak Mahir, bu durumu kaba ve öfkeli bir şekilde değil; uygun bir dille, empati kurarak çözmeye çalışır. Değerler Takımı'nın rehberliğiyle Mahir, komşusuyla diyalog kurar ve onunla karşılıklı anlayış çerçevesinde bir çözüm bulur. Komşusu ise Mahir'in nazik yaklaşımından etkilenerek müzik çalma saatlerini sınırlar.

Bu olay örgüsü, çocuklara saygının yalnızca sözle değil; davranışla, iletişim şekliyle ve problem çözme sürecindeki tavırlarla da gösterilmesi gerektiğini öğretmektedir. Ayrıca, bireylerin kendi haklarını savunurken karşı tarafın da haklarını gözetmesi gerektiği mesajı verilmektedir. Saygı, bu yönüyle yalnızca edilgen bir tutum değil; aktif bir sorumluluk bilinci olarak da tanımlanmaktadır. Pedagojik açıdan değerlendirildiğinde, bu bölüm çocuklara sosyal hayatın önemli bir parçası olan komşuluk ilişkilerini tanıtırken, aynı zamanda empati, nezaket ve diyalog gibi sosyal becerileri de kazandırmaktadır. Mahir karakterinin gösterdiği anlayışlı yaklaşım, çocukların model alabileceği olumlu bir davranış örneğidir. Sosyal öğrenme kuramına göre, bireylerin çevresindeki davranış modellerini gözlemleyerek öğrendiği kabul edilmektedir. Bu bağlamda, Mahir'in davranışı izleyici çocuklara etkili bir sosyal öğrenme deneyimi sunmaktadır.

Ayrıca çizgi filmde kullanılan görsel öğeler, Mahir'in yüz ifadeleri, sakin tonlamalar ve çözüm sürecindeki olumlu atmosfer, saygı temasını destekleyici biçimde tasarlanmıştır. Görsel anlatım, çocukların duygusal bağ kurmalarını kolaylaştırmış; bu da değerlerin içselleştirilmesini sağlamıştır. Hikâyenin sonunda, tarafların karşılıklı memnuniyetle uzlaşması, saygının huzur ve güven ortamı oluşturmadaki etkisini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, Değerler Takımı çizgi filminin bu bölümünde işlenen saygı değeri, çocuklara hem bireysel hem toplumsal ilişkiler açısından yol gösterici bir nitelik taşımaktadır. Mahir'in tutumu, hak aramanın dahi saygı çerçevesinde gerçekleştirilebileceğini göstermekte ve çocuklara doğru iletişim becerileri kazandırmaktadır. Bu yönüyle çizgi film, saygının öğrenilmesi ve uygulanması sürecine güçlü bir katkı sunmaktadır.

Şekil 6. Mahir'in komşusuyla saygı çerçevesinde konuşarak çözüm bulduğu sahne – *Saygı değerinin işlendiği an (00:04:32)*

7.7. Yardımseverlik

Yardımseverlik, başkalarının ihtiyaçlarını gözetmek, onlara karşılıksız iyilikte bulunmak ve toplumsal dayanışmayı güçlendirmek anlamına gelir. İslam ahlakında yardımseverlik, “infak” ve “sadaka” kavramlarıyla ifade edilmekte; bireyin hem Allah rızası için hem de toplumsal sorumluluk bilinciyle hareket etmesi beklenmektedir. Kur'an-ı Kerim'de “İyilik ve takva üzerinde yardımlaşın.” (Mâide, 5/2) buyrulurak yardımseverliğin hem bireysel hem toplumsal boyutta teşvik edilmesi gerektiği belirtilmiştir.

“Değerler Takımı” çizgi filminin bu bölümünde, yardımseverlik değeri yaşlı bir karakter olan Rakıp Amca üzerinden ele alınmaktadır. Mahallede yaşayan çocuklar, Rakıp Amca'nın uzun zamandır evden çıkmadığını ve yalnız yaşadığını fark eder. Başta kendilerine kapıyı bile açmayan Rakıp Amca, çocukların ısrarlı ve samimi yaklaşımı sayesinde duygusal olarak etkilenir. Değerler Takımı'nın yönlendirmesiyle çocuklar, ona yemek hazırlar, evinin önünü temizler ve geçmişte yaşadığı acı bir hatırayı dinleyerek onunla duygusal bir bağ kurarlar. Rakıp Amca, bu ilgi karşısında duygulanır ve yıllar önce yardım ettiği insanlardan gördüğü iyilikleri hatırlayarak tekrar insanlara yardım etme isteği duyar.

Bu hikâye, yardımseverliğin sadece maddi değil, duygusal ve manevi yönüyle de ne kadar kıymetli olduğunu göstermektedir. Çocukların davranışıyla geçmişle yüzleşen Rakıp Amca, başkalarına fayda sağlamanın hem yardım edene hem de edilene ruhsal bir iyilik sunduğunu fark eder. Aynı zamanda bu bölüm, yardımseverliğin karşılık beklemeksizin ve samimiyetle yapılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Pedagogik açıdan değerlendirildiğinde, bu bölüm çocuklara empati kurma, yaşlı bireylere saygı duyma ve karşılıksız yardım etmenin önemini öğretmektedir. Çocuk karakterlerin birlikte hareket etmesi, iş birliği ve dayanışma bilincini pekiştirmekte;

yardımseverliğin bir grup etkinliğiyle nasıl anlamlı hale gelebileceğini göstermektedir. Aynı zamanda yaşlılara yönelik duyarlılık oluşturmak açısından da bu bölüm önemli bir eğitsel işleve sahiptir.

Sosyal öğrenme kuramı açısından, Rakıp Amca'nın dönüşüm süreci ve çocukların davranışlarındaki ısrar, izleyici çocuklara güçlü bir model sunmaktadır. İzleyiciler, bu yardımlaşma çabasının duygusal sonuçlarını gözlemleyerek yardımseverliğin sadece bir davranış değil, aynı zamanda bir duygu aktarma biçimi olduğunu öğrenirler.

Görsel ve işitsel öğeler bakımından bölüm, duygusal etkiyi artırmak üzere sıcak renkler, yavaş tempo ve içten diyaloglarla desteklenmiştir. Rakıp Amca'nın evinin başlangıçta kasvetli, sonrasında ise aydınlık ve canlı görünmesi, yardımseverliğin iyileştirici etkisini sembolik olarak da yansıtmaktadır. Bu yönüyle sahneler yalnızca anlatımsal değil; görsel anlamda da öğretici bir nitelik taşımaktadır.

Sonuç olarak, Değerler Takımı'nın yardımseverlik konulu bölümü, çocuklara karşılıksız iyilik yapmanın insana ve topluma kattığı anlamı güçlü bir örnekle sunmaktadır. Rakıp Amca'nın değişimi, çocuklara küçük dokunuşların büyük etkiler yaratabileceğini göstermekte ve iyilik yapmanın sadece karşı tarafı değil, iyilik yapanı da dönüştürdüğünü anlatmaktadır.

Şekil 7. Rakıp Amca'nın çocukların ilgisiyle duygulanarak yardımseverliğe yeniden yöneldiği sahne – *Yardımseverlik değerinin işlendiği an (00:06:44)*

7.8. Sabırlı Olmak

Sabır, karşılaşılan zorluklara direnç göstermek, hedefe ulaşma sürecinde kararlılıkla devam edebilmek ve duyguları kontrol edebilme becerisidir. Sabır, İslam ahlakının temel direklerinden biridir ve Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette övülmüştür. "Ey iman edenler! Sabredin, sabırda yarışın, cihada hazırlıklı olun ve Allah'tan korkun ki

kurtuluşa eresiniz.” (Âl-i İmrân, 3/200) ayeti, sabrın hem bireysel hem de toplumsal başarıda ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

“Değerler Takımı” çizgi filminin bu bölümünde sabır değeri, resim yapmayı çok seven fakat yeterince başarılı olamadığını düşünen Merve karakteri üzerinden işlenmektedir. Merve, ablasının yaptığı başarılı çizimlere imrenir ve kendi çizimlerinin yetersizliğinden dolayı hevesini kaybeder. Resim yarışmasına katılmak ister, ancak birkaç başarısız denemeden sonra pes etmeye başlar. Bu noktada Değerler Takımı devreye girerek Merve’ye sabrın ve gayretin önemini anlatır. Merve, yeniden çaba göstermeye karar verir; bolca pratik yapar, eksiklerini fark eder ve sonunda kendini geliştirerek yarışmaya katılır. Her ne kadar birincilik kazanmasa da sergilenen eserler arasına girmesi onun için büyük bir moral kaynağı olur.

Bu hikâye, sabrın sadece beklemek değil; azimle çalışmak, hatalardan yılmamak ve çabayı sürdürebilmek olduğunu göstermektedir. Merve’nin yaşadığı duygusal dalgalanma ve sonunda ulaştığı başarı, çocuklara sabrın meyvesinin zamanla alınacağını anlatan güçlü bir örnek teşkil eder.

Pedagojik açıdan bu bölüm, çocuklara hedef belirleme, çaba gösterme ve sonuçları sabırla bekleme gibi önemli beceriler kazandırmaktadır. Aynı zamanda başarının sadece sonuca ulaşmakla değil, süreç boyunca gösterilen emek ve özveriyle de ölçülebileceğini öğretmektedir. Merve karakteri, çocukların sıklıkla karşılaştığı “başaramama korkusu” ile yüzleşmekte ve bu korkunun sabır ve azimle nasıl aşılabileceğini sergilemektedir.

Sosyal öğrenme kuramı açısından, Merve’nin süreç içinde yaşadığı içsel dönüşüm, izleyici çocuklar için model niteliği taşımaktadır. Özellikle birden çok denemeye rağmen yılmadan çalışmaya devam etmesi, çocuklara sabrın nasıl davranışa dönüştürülebileceğini somut şekilde göstermektedir.

Görsel açıdan da bu bölüm, Merve’nin duygularını yansıtacak şekilde kurgulanmıştır. Umutsuzluk anlarında kullanılan soluk renkler ve sakin müzikler; kararlılık gösterdiği sahnelerde ise daha canlı ve enerjik öğeler tercih edilmiştir. Bu geçişler, çocukların karakterle duygusal bağ kurmalarını kolaylaştırmış ve öğrenme sürecine duyuşsal bir katkı sağlamıştır.

Sonuç olarak, Değerler Takımı’nın sabır konulu bölümü, çocuklara başarının bir süreç olduğunu, zorlukların ise öğrenme ve gelişme fırsatı sunduğunu anlatmaktadır. Merve’nin sabırla sürdürdüğü çalışmaları sonucunda yaşadığı içsel tatmin, sabrın hem kişisel gelişim hem de ahlaki duruş açısından ne kadar değerli bir erdem olduğunu vurgulamaktadır.

Şekil 8. Merve'nin sabırla çizim yapmaya devam ettiği ve sonunda başarının mutluluğunu yaşadığı sahne – *Sabır değerinin işlendiği an (00:06:30)*

SONUÇ

Bu çalışma, çocuklara yönelik olarak hazırlanan ve TRT Diyanet kanalında yayınlanan “Değerler Takımı” adlı çizgi filmin din eğitimi ve değerler eğitimi açısından kapsamlı bir analizini sunmayı amaçlamıştır. Günümüzde medya içeriklerinin çocukların kişilik gelişimi, dini ve ahlaki değerlerle tanışmaları üzerinde etkili olduğu düşünüldüğünde; bu tür eğitsel çizgi filmlerin bilimsel olarak incelenmesinin büyük bir önem taşıdığı söylenebilir.

Çalışmada, çizgi filmin genel yapısı, karakter kurgusu ve işlenen temel değerler ele alınmıştır. Özellikle çocuklara hitap eden bu yapının pedagojik olarak nasıl yapılandırıldığı, karakterlerin çocuk gelişimine ne şekilde katkı sağladığı ve dini değerlerin didaktik olmadan nasıl yansıtıldığı detaylandırılmıştır. Ardından çizgi filmin her bölümünde ele alınan değerler (sorumluluk, özenetim, sevgi, dürüstlük, adalet, saygı, yardımseverlik ve sabır) özelinde içerik analizi yapılmış, her değerın çocuğa nasıl aktarıldığı incelenmiştir.

Bu bağlamda çalışmada ulaşılan sonuçlar şunlardır:

- Değer aktarımı, çocukların gelişim düzeylerine uygun biçimde kurgulanmış; her bölümde bir olay örgüsü içinde çocuklara mesaj verilmiştir. Değerler sadece sözel olarak ifade edilmemiş, karakterlerin yaşantıları, duygusal süreçleri ve karar anları üzerinden somutlaştırılmıştır.
- Dini temalar, karakterlerin davranışlarına ve olayların çözüm biçimlerine doğal bir şekilde entegre edilmiştir. Ayet ve hadis atıfları doğrudan veya dolaylı biçimde kullanılmış, dini değerler çocuklara yaşanabilir örnekler üzerinden sunulmuştur.

- Pedagojik açıdan çizgi film, çocukların dikkat düzeyine uygun sürede, basitten karmaşığa yapılandırılmış hikâyelerle oluşturulmuş; karakter çeşitliliğiyle farklı mizaca sahip çocuklara hitap etmeyi başarmıştır.

- Görsel ve işitsel unsurlar, değer aktarımını destekleyici biçimde kullanılmış; renkler, müzikler ve mimiklerle duygusal etki güçlendirilmiştir.

Bu sayede çocuklar karakterlerle özdeşleşebilmiş, verilen mesajlar daha etkili biçimde içselleştirilmiştir.

Bu sonuçlar doğrultusunda, “Değerler Takımı” çizgi filminin, çocukların dini ve ahlaki gelişiminde etkili bir görsel eğitim materyali olabileceği söylenebilir. Özellikle okul öncesi ve ilkokul çağındaki çocuklar için hem eğlenceli hem öğretici içerikler sunması, din eğitimi alanında çağın gereklerine uygun bir yöntem olarak değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır.

Çalışmada ulaşılan sonuçlar çerçevesinde şu önerilere yer verilebilir:

1. Eğitim ortamlarında bu tür çizgi filmlerden daha yaygın şekilde faydalanılmalı; din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinde destekleyici materyal olarak kullanılmalıdır.
2. Öğretmenler ve ebeveynler, değer eğitimi konusunda çizgi filmler gibi görsel materyallerin nasıl kullanılacağı konusunda bilgilendirilmeli ve yönlendirilmelidir.
3. Yeni içerikler üretilirken, “Değerler Takımı” gibi örneklerden ilham alınmalı; pedagojik temellere dayalı, yerli ve milli değerleri yansıtan yapımlar artırılmalıdır.
4. Konuyla ilgili yapılacak teorik ve uygulamalı (nitel, nicel, karma) çalışmalar artırılmalıdır.

Kaynakça

- Acar, İ. & Çanakcı, A. A. (2020). Din ve değerler eğitimi açısından Majid Majidi'nin filmleri üzerine bir inceleme ("Hz. Muhammed: Allah'ın elçisi" filmi örneği). *Turkish Studies - Education*, 15(4), 2317-2341. <https://dx.doi.org/10.47423/TurkishStudies.43697>
- Arslan, H. (2018). *Çocuklar İçin Değerler Eğitimi: Animasyon Filmlerinin Etkisi*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bahçekapılı, M. (2011). Din ve ahlak eğitiminin ergenlerin kişilik gelişimine katkısı. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 9(22), 7-42.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Prentice Hall.
- Başkonak, M. (2024). "Oyun ve etkinliklerle okul öncesinde Kur'an öğretimi". *Din Eğitiminde Çocuk*. (ed. M. Başkonak & Ş. Göküş). 237-272. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınevi.
- Buhârî, M. İ. (2012). *Sahih-i Buhârî ve tercemesi* (M. Softuoğlu, Çev.). İstanbul: Ocak Yayınları.
- DİB. (2023). *Değerler Takımı* [Video serisi]. Diyanet Çocuk YouTube kanalı. <https://www.youtube.com/c/DiyanetCocuk> (Erişim Tarihi: (15.04.2025).
- DİB. (2014). *Kur'an Kursları Öğretici Kitabı 4-6 Yaş Grubu*, Ankara. <https://egitim Hizmetleri.diyamet.gov.tr/Documents/4-6-yas-ogretici-kitabi.pdf> (Erişim Tarihi: 23.12.2025).
- DİB. (2019). *Etkinliklerle değerler eğitimi kılavuzu*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. <https://dinhizmetleri.diyamet.gov.tr>
- Goleman, D. (2023). *Duygusal zekâ: Neden IQ'dan daha önemlidir?* (B. S. Aksoy, Çev.). Varlık Yayınları.
- Göküş, Ş. (2019). "Gençlerde ahlakî değerlerin inşasında akran rol modelliğinin önemi". *Türk Akademik Araştırmaları Dergisi Uluslararası Multidisipliner Kongresi* (ed. M. Şahin). 139-150. Y.y.: Otto Yayınları.
- Göküş, Ş. ve Yılmaz (2025). İlahiyat lisans öğrencilerinin din eğitiminde chatbot kullanmaya yönelik davranışsal niyetlerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 25(2), 1003-1043.
- MEB. (2017). *Öğretim Programlarında Değerler Eğitimi Kılavuzu*. Ankara: MEB Yayınları. https://mufredat.meb.gov.tr/dosyalar/degerler_egitimi.pdf (Erişim Tarihi: 25.12.2025).
- Selçuk, Z. (2018). *Çocuk gelişimi ve eğitimi*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Şentürk, Ş. & Keskin, A. (2019). Rafadan tayfa çizgi filminin milli ve evrensel değerler açısından değerlendirilmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 20, 1-15.

- TRT Diyanet. (2021). *Değerler Takımı* [Çizgi film dizisi]. TRT Diyanet Yapım.
- Yağcı S. (2022). Çocuklara yönelik peygamber hikâyeleri üzerine bir inceleme: Okul Öncesi İçin Peygamber Hikâyeleri örneği. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 14, 37-61.
- Yıldırım, Ali – Şimşek, Hasan. (2018) *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yorulmaz, B. (2013). Pepee çizgi filminin din ve değerler eğitimi açısından değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6,(24). 438-448.